गाहापर्यी स्ववयवटिप्पनी

१५४७

८ पत्र

श्रीगणेशाय नमः ॥ अनुमानं निरूपयति तद्व्यवच्छित्तिप्रतिज्ञानीते मूले तत्त्वेति नन्विदं मनुमानं प्रमाणविचारदशायां मध्यस्थस्य विवादविषयसाध्यनिश्चयप्रयोजनसाधनं न्यायसाध्यमिति न्यायप्रयोज्यमित्यर्थः वादिनु
क्तन्यायजन्यशाब्दबोधेन मध्यस्थस्य चरमकारणं लिंगपरामर्शरूपानुमानजननादिति भावः ज्ञायमानलिंगस्यानुमानत्वे तु विशेषणस्यापरामर्शस्य न्यायाधीनत्वेन न हि मिश्रस्य न्यायात्वमिति चेयम् अप्रवृत्तानुमानमनुमितिः परार्थं
प्रमस्य साध्यसंशयनिवृत्तिरूपप्रयोजनसाधनं परस्य प्रतिवादिनो [illegible] प्रयोजनं तदुपदर्शितं न्यायप्रयोगद्वारा मध्यस्थस्यानुमितेरेव न्यायज्ञानप्रयोज्यत्वात् कारणत्वस्मरणप्रयोजकं सर्वपक्षीय
नेन प्रसंगो वा संगतिरविदर्शिता समस्तरूपेति पक्षसत्त्वादिरूपकरूपेत्यर्थः उपनयेन पक्षस्य दृष्टान्तोदाहरणेन व्याप्तिर्हेतुकपक्षसत्त्वविपक्षासत्त्वे लिंगमनेन वा बाधितत्वसत्प्रतिपक्षितत्वयोः प्रतिपादनान्नलक्षणसमन्वयः अत्र चेति समस्त
रूपोपपन्नलिंगाभिधायकत्वेनार्थः अतिव्याप्तेरिति रूढ्यनुपपत्तिलक्षणे उदाहरणादिविकल्पाभिप्रायत्वापत्तिरिति व्याप्तिमतीति अनुमितिचरमकारणीभूतलिंगपरामर्शः व्याप्तिप्रकारेण पक्षे यल्लिंगज्ञानं तज्जनकवाक्यमित्यर्थः अत्र च प्रयो
जकांतं प्रतिज्ञादिसकलावयवजन्यमहावाक्यार्थबोधस्य तावत्पदार्थगोचरसमूहालम्बनत्वे यस्य वा परिचायकमात्रं न तु परामर्शप्रयोजकत्वे न प्रागुक्तानत्यन्तलक्षणोदकानां किं त्वेतावत्पदार्थविषयकबोधत्वेनैव अतोऽप्रम
ज्ञात्वा वेतरत्वादिवाक्यमात्रजन्यायां अविकृतरूपनायकत्वानां द्विविधयामानसपरामर्शप्रयोजकतया नातिव्याप्तिरिति निरस्तम् तादृशयत्किंचिद्बोधप्रतियोगिकत्वं तादृशस्य तादृशाधर्मप्रकारकज्ञानत्वे न शाब्दज्ञानसाकारणतात्वे
के न च दर्भावप्रवृत्ताव [illegible] तस्मात् तादृशत्वं किंचिद् बोधजनितार्थविनाप्रयोजनाभावे नतिप्रयायाकोमणा ता तत्र दलवच्छेदकप्रविष्टयत्किंचिज्ज्ञानीयविषयताश्रयवर्णत्व व्यापक समुदाय त्वपर्यवसित तस्य विवादि त
त्वाज्ञा स्माकं न्यायैकदेशोति व्याप्तिः नाह प्राप्य आह प्रतिज्ञादीनामाऽऽकांक्षा विशेषापन्नपदवत्त्वे लक्षिमान्यावाधाकारकबोधोपपर्यवसितो लक्षिमान्यत्वेनोहनवानि त्वाकारकविशिष्टपादसदृशी प्रकारकत्वानान्ना
मेवहेतुतयातथाविधैकानुपूर्व्यवच्छिन्नवाक्यपंचकस्य न्यायत्वानुपपत्तिरतो यत्किंचिज्ज्ञानीयपविशेषाः समानानुपूर्वीकनानावाक्यविषयतानामेवानुगतरूपेण कारणतायामनवच्छेदकत्वात्पूर्वतोलक्षिमानित्वादेके कवाक्यव्यक्तिवृत्तिनवाक्यपंचकाद
त्रिसमुदायत्वस्य नतादृशकारणतावच्छेदकविषयत्वाश्रयवर्णत्वव्यापकत्वमिति यत्किंचिज्ज्ञानीयविषयतानिवेशः न च वाक्यान्तरसाधारणसमुदायत्वमादाय वाक्यान्तरघटितसमुदाये तिव्याप्तिरिति वाच्यम् तादृशसमुदायत्वनिष्ठनन्यूनवृत्तितानिरूपकत्वे त
रूपसमुदायत्वस्य विवक्षणीयत्वात् न चैवमपि वृत्तमप्रयुक्तप्रतिज्ञादिसमुदाये तिव्याप्तिसद्वस्थैवेति वाच्यम् अप्रयुक्तप्रतिज्ञादिघटितसमुदायत्वतावच्छेदकेन निरुक्तसमुदायत्वस्याविशेषणीयत्वादिति न चैवमप्येकेकन्यायघटकन्यायानिसादि
वाक्यान्तरसमुदाये तिव्याप्तिरिति वाच्यम् न्यायत्वमनयत्किंचित्प्रतिज्ञाद्यवहितोत्तरत्वसत्ताद्यविदशिद्यानन्तरत्वस्य समुदायत्वे विशेषणादोषदर्शनमिति दिक् न्यायजन्यबोधस्य परामर्शप्रयोजकतासंगमयति प्रतिज्ञादीति पक्षवाक्यान्तयेति विशेष
णान्तरीयातथात्वैकवाक्यतापत्तेरित्यर्थः पक्षवाक्यत्वं च विशिष्टैकार्थप्रतिपादकत्वं तद्व्याप्यवाक्यान्यनिवर्त्तकत्वं निवर्तनीयाकांक्षान्यापकत्वान्यतरत्वं यातेन पंचवाक्यजन्यमहावाक्यार्थबोधासंभवे विनत्तनिः स्वार्थविशिष्टत्वानेन महावाक्यार्थविषय
कत्वानंतस्य समूहालंबनमनपायेऽस्मत्पदेन विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिमानोनस्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकपरामर्शजनकेन न तस्यापत्ते स्तात्मकसहकारिसंपन्नी क्रियते तेन तथाविधेन मनसा परामर्श उत्पाद्यत इत्युपपाद्यः अत्र तदेव ज्ञानं परामर्शसमग्र
पन्यायार्थविषयकत्वादित्यात्मिति पनयस्य व्याप्त्यंशेनन्नान्यर्थं तथा सतिन्यायजन्यबुद्धौ उदाहरणार्थतयोपनयार्थतया च व्याप्तिमानेयोनरूपांशस्याप्तिं किं तु पक्षधर्मत्वमेवोपनयेन विवक्षितं तथा चोदाहरणार्थव्याप्तरूपनयार्थपक्षधर्मताया अविशिष्टत्वमेवमान
मितिन्यायजन्यबोधस्य न व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वं व्याप्यः पक्षे वर्तते न वेत्याकांक्षानिवर्त्तनादुपेनैव वह्निव्याप्यारिपदर्थं दितमुपनयवाक्यं प्रयुज्यत इति सुपदसमाहितवान् अत्रेदं चिंत्यं यदि व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मत्वमेवोपनीयते तदा व्याप्तिविशि
ष्टविषयकपदोपस्थापनाकांक्षानिवर्त्तविशिष्टानिति तथाविधबोधपर्यवसितपनयनार्थमावश्यकं नचैवमाकांक्षानिरासयोर्वानरवाक्यार्थबोधस्य व्याप्तिविशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहित्वोपगमे विना पञ्चन्यायशाब्दबोधे उपनयार्थमान्नोपेयते उदाहरणा
देवतत्त्वबोधात्प्राप्तं वाक्यार्थधियः परामर्शरूपत्वेपि निगमनजन्याबाधितत्वादिप्रतिपत्तेरनुमितावपेक्षितत्वात्सर्वं तादृशज्ञानपरामर्शानन्तरस्यापेक्षितानिवार्यं अवान्तरवाक्यार्थबोधेष्वाप्तिमानाद्युपपत्तेर्न तदर्थमुपनयनार्थप्रयोगकल्पनाया अवश्यकत्वे
महावाक्यार्थबोधे तज्ज्ञाने विवाधकाभावादिति न्यायजन्यज्ञानस्यावादिवाक्यजन्यत्वेनाप्रामाण्यशंकाकवलितत्वादनुमितिजननायोग्यतापरामर्शानन्तरीकादिति मिश्राः न व्याप्तिपक्षधर्मताविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानमेवानुमितिहेतुः न तु व्याप्तिमिश्रहे
त्वमप्यनेदृशानं तादृशवैशिष्ट्यावगाहिना पञ्चन्यायशाब्दबुद्धेर्महावाक्यार्थयोर्भेदेनान्वयबोधस्यानुमानत्वात् अतो व्याप्यत्वावच्छिन्नहेतुविषयकत्वं नहेतुविशेषकव्याप्तिरूपविशेषणानावच्छेदकप्रकारकमरतसत्तानामानमपदनादृशपरामर्शविषयमंगीकर्तव्य
रूपमिश्राशयोन तेन चोभयमिति हि न विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिमानो न रविशिष्टवैशिष्ट्यबोधजनकं विशेषणतावच्छेदकीभूतव्याप्तिप्रकारकत्वं समत्वावच्छिन्नविशेष्यकत्वाने तत्त्याप्यति जन्यते तेन तादृशविशेषणतावच्छेदकप्रकारकेण तेन परामर्शो जन्यत इत्यर्थः न चैवं ते
नपरामर्शस्य जननादिति यथासंगतिः तत्र परामर्शपदस्य व्याप्तिमित्रहेतुमद्भिन्नबोधपरत्वादित्याहुः अन्ये हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नेपक्षधर्मत्वाकांक्षायां तत्र पक्षधर्मत्वबोधमात्रतात्पर्यकं व्याप्यार्थिकपदाघटितमेवोपनयवाक्यं प्रयुज्यत इति प्राचीनमतानभिप्रायकं अत एव टी
धितिकृता तन्मताभिप्रायेणैवोदाहरणोपनययोरेव तात्पर्यं वस्तीत्यत्रोदाहरणार्थं न भावेनोऽनुपपरामर्शप्रयोजकत्वपर्यवसानमुक्तं न तूपनयमात्रस्यैवेति वदन्ति अत्र परामर्शप्रयोजकत्वेन शाब्दज्ञानस्य लक्षणघटकत्वे स्वयमनुपपन्नो वक्ष्यमाणतया प्राह ज्ञानपदं प्रति
साप्रतिपाद्यतत्रद्विविधार्थज्ञानपूर्वकपदजनकवाक्यपदस्य प्रत्येकं तत्र बोधजनकवाक्यपंचकपरं अतः प्रतिज्ञादिवाक्यपंचकलाभः प्रयोजकाः तच्चबोधविशेषणं परिचायकमात्रं यद्यपि पंचप्रतिज्ञादिपंचवाक्येकाज्ञानजनने ऽप्रेतादृशलक्षणा निर्वाहविरहः न
ष्टा विप्रतिज्ञादिजन्यबोधानां परामर्शप्रयोजकतानामभावेन संभवाभिप्रायेण तादृशार्थविषयकमेव ज्ञानं परामर्शप्रयोजकत्वेनाभिहितमित्यभिप्रेत्य दीधितिकारः पर्यवसितन्यायलक्षणमाह उचितेति उचितानुपूर्वीकानि प्रतिज्ञादीनि पंच यत्र समुदाये तत्त्वं तादृशपंचपर्या
प्तसमुदायत्वमितियावत् पंचपदं निगमनानां विशिष्यनिवेशलाभाय न तु पंचत्वेनाभिनिवेशः निवेशः प्रयोजनाभावात् अयुक्तमप्रयुक्तप्रतिज्ञादिपंचकेऽतिव्याप्तिवारणायोचितानुपूर्वीकेति उचितानुपूर्वी प्रतिज्ञोत्तरहेतूत्तरोदाहरणोत्तरोपनयोत्तरनिगमनत्वरूपा नत्रक्रि
भिदमुचितानुपूर्वीकत्वं नतावत्तादृशानुपूर्व्याश्रयवत्प्रतिज्ञादिसर्वानिगमनपर्यवसिताः नापि तादृशानुपूर्वीघटकत्वं तत्तत्कतायाऽनुमितिर्वक्तव्यात् तद्धि तत्तद्विषयकप्रतीत्यविषयतादृशानुपूर्वीकत्वप्रतिज्ञाद्यविषयकप्रतीत्याश्रयस्य निगमनत्वस्य विषयीकरणाद्धि
कृतिनिगमनत्वे तादृशप्रतीत्यविषयत्वानुपपत्तिः विशेष्यहेतौ विशिष्टान्वयोगिकाभावानभ्युपगमात् नापि तादृशानुपूर्वीविषयिताव्यापकविषयिताकत्वं शाब्दव्यक्तिभेदेन प्रतिज्ञादेर्विनुनयप्रयुक्तस्याप्रसिद्धविषयिताव्यक्तेर्विषयिता युक्ता तादृशानुपूर्वीविषयिता सामान्यव्यापकतासंभ युक्तम जयुक्त
वात् प्रतिज्ञादिव्यक्तान्तरघटितन्यायविषयकज्ञाने विनादृशानुपूर्वीविषयितासत्त्वात् यत्किंचिदानुपूर्वीविषयिताव्यापकत्वस्य युक्तमप्रयुक्तप्रतिज्ञादिविषयितासाधारणत्वात् तादृशप्रतिज्ञादिविषयकन्यायविषयकज्ञानीयतत्तद्विषयानुपूर्वीविषयितायाः पदतादृशप्रति
ज्ञादिविषयिताव्याप्यत्वात् नच ज्ञानभेदेन विषयिताभेदानभ्युपगमान्नैवमिति वाच्यम् तादृशप्रतिज्ञादिव्यक्तिसमानाधिकरणत्वादिनानुपूर्वीविशेषावच्छिन्नन्यायविषयकज्ञानीयानुपूर्वीविशेषविषयितायास्तादृशप्रतिज्ञादिव्यक्तिविषयितान्यूनानतिवृत्तित्वात्तादृशानुपूर्व्या
त् अपनिगमनपूर्वोपनयपूर्वोदाहरणपूर्वहेतुपूर्वत्वरूपानुपूर्व्याश्रयत्वेन प्रतिज्ञायास्तादृशोदाहरणादिघटितसत्प्रतिज्ञोत्तरत्वादिरूपानुपूर्व्याश्रयत्वेन च हेत्ववयवादीनां निवेशान्नानुपपत्तिः अथवा तादृशैकविधानुपूर्वीविशेषावच्छिन्नभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वमेव
तादृशानुपूर्वीघटकत्वमिति चेत् एवमप्येकैकन्यायघटकयत्प्रतिज्ञादीनामेकवाक्यं तत्समुदाये तिप्रसंगोऽदर्दवरपदेति चेत् मैवम् स्वाश्रयीभूतप्रतिज्ञाद्यव्यवहितोत्तरत्वसम्बन्धेन हेत्वादिघटितत्रिपदघटितसमुदायत्वं तादृशन्यत्वस्य समुदायत्वविशेषणं तेन तात्पर्यात् अयुक्तमप्रयुक्तप्र
तिज्ञादिनिष्ठस्यनानान्यायान्तर्गतप्रतिज्ञादिपंचनिष्ठस्य च समुदायत्वस्य नतरदर्शत्वविरहान्नातिप्रसंगः एवं च पदघटमानुयेत्याद्यैवाक्यद्वित्रिसमुदायत्ववारणाय प्रतिज्ञादिघटितत्वविशेषणमपि सार्थकमित्यवधेयम् प्रतिज्ञादिघटितत्वं च प्रतिज्ञात्वादिपर्याप्त्यवच्छेदकधर्मपंचकव
त्त्वमतः प्रतिज्ञादिपंचकैकदेशसमुदायेनातिप्रसंगः प्रतिज्ञात्वादेर्व्यासज्यवृत्तित्वात्तदाश्रयैकदेशमात्रवृत्तेस्तत्पर्याप्त्यवच्छेदकत्वात् समुदायत्वावच्छिन्नेपर्याप्तो धर्मः तस्य च पर्याप्तिसम्बन्धेन त्वं पदार्थत्वं निरूपितं त्रित्वमेकदेशे न्यायप्रयोगव्यवहारदर्शितविभावनीयम् नव्य
प्रतिज्ञादिलक्षणे न्यायान्तर्गतत्वविशेषणस्याप्रवेशनीयतया व्याव्याप्त्यसंगत्याह प्रतिज्ञात्वादिकमिति उदासीनवाक्यवारकेति न्यायानन्तर्गतवाक्यवारणमात्रप्रयोजनकेत्यर्थः एतेन न्यायानन्तर्गतप्रतिज्ञादिपंचकस्योचितानुपूर्वीकत्वविरहादेव न्यायत्वाप्रसक्तेर्न्यायघटकप्र
तिज्ञादिशरीरे तादृशविशेषणानुपादानेपि न क्षतिरिति निरस्तम् अयुक्तमप्रयुक्तविभिन्नपदसाधारणादेतत्प्रतिज्ञादिपंचकेऽतिव्याप्तिरिति न्यायानिरस्यति साध्येति तत्साध्यतत्पदतद्धेतुकन्यायजन्यत्वेन तत्साध्यतत्पक्षकप्रतिज्ञातत्साधनकहेतुतत्साध्यसाधनकोदाहरणतत्साध्य
पक्षसाध्यकोपनयतत्साध्यसाधनकनिगमनानामिति निवेशनीयानीत्यर्थः नत्वेवं न्यायपदार्थस्याननुगततया न्यायपदस्य नानार्थतापत्तिरित्यत्रेष्टापत्तिमाह व्याप्यादेरिवेति व्याप्यादिपदार्थस्येवेत्यर्थः साध्यादेरननुगमात् तद्घटकसाध्यादीनां भिन्नभिन्नरूपेण निवेशनीयत्वात् अत्र
ननुगमः अनुगतप्रवृत्तिनिमित्तविरहः न्यायादेः न्यायादिपदार्थस्यादिपदादवयवादिपरिग्रहः रूप्यत एवेति गत्यन्तराभावादिति भावः यथाश्रुतवाक्यपंचकस्य विशिष्टार्थबोधकतामुपपादयितुं प्रतिज्ञानिगमनयोरिति न समर्थे कार्थप्रतिपादकत्वमिति तनेनान्वयः प्र
तिज्ञार्थे वह्निमति पर्वते निगमनार्थस्य विशिष्टहेतुज्ञानतापत्तेः साध्यवत्त्वस्यान्वयोपगमे साध्यवत्ताभावादायप्रयोजनकत्वप्रसंगात् इदंवान्नकाऽदइवानित्यादाविव विधेयांशेऽविशिष्टवैगाहिनस्तादृशान्वयबोधस्य संभवेपि अनुपपत्ततावच्छेदकविशिष्टऽबाधितत्वादिविशिष्टसाध्यव
त्त्वावगाहिधीः प्रतीतिरेवोपयोगितेन साध्यविशिष्टपक्षे तादृशसाध्यवत्तान्वयबोधस्याकांक्षितत्वया वाहितात्पर्यविषयतात् पर्वतो वह्निविशिष्टपर्वतो हेतुपक्षबोधेन वह्निमत्ता तत्र पर्वतपदोपस्थितिरपेक्षिता नीलो घटस्तद्रदक्षादाविव घटोनीलः तद्रदक्षादौ नीलघटि
तद्वद्यांशे विधेयाभावात् हेतुपताविचकपदस्योद्देश्यवाचकपदस्य पर्वतनिष्ठतायाप्रवेतणो [illegible] नत्वनिगमनेपक्षस्य साध्यविशिष्टवह्निमत्त्वयोर्युगपद्विधेयतया न्यायोपगमने कवाक्यत्वनिर्वहणी

ग्लानादिविषयकत्वं पदार्थत्वात् उद्देश्यमात्रमाकाङ्क्षितत्वात् अत्र संबन्धः पदस्य वाक्यछेदघावच्छेदकभावापन्नविषयिताकत्वसम्बन्धात् अतएव समवायान्वयेन भानादिति सूत्रार्थः

अत्र लक्षणाकरणेऽनुपपत्तिस्तु व्यभिचारज्ञानाभावसहितस्य हेतुज्ञानरूपस्य तादृशसामग्रीसत्त्वे तद्गुणे रवात्र पक्षताबोधो मानसः तादृशलक्षणानुपदात् समूहालम्बनात्मकबोधे व्यापकताबोधपक्षः तद कारणानां ज्ञानात्

अवयव- १ तिवाच्यम् गुणानां च पदार्थत्वात् संबन्धः समवायस्यास्तीति न्यायेन विधेयतया भासमानयोः अवच्छिन्नवह्निमत्त्वविशिष्टवह्निमत्त्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावापन्नविषयिताकत्वरूपसंबन्धाभावेनैकवाक्यतानिर्वाहात् अतएव विधेयभेदेऽस्य वृत्तवाक्यभेदः केवलोपनयकत्वाभावे नयवोपयत्तेसा

ध्याप्यहेतुमत्त्वस्य विधेयत्वे पृथुपनयनिगमनाद्यपीनुवोधे उद्देश्यपदप्रवर्तनिर्दिष्टस्य व्याप्यत्वपदार्थस्य उद्देश्यतावच्छेदकतयैव भानेन तद्विषयकत्वनिगमनार्थविषयकत्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावानुपपत्तेः एकवाक्यतेति तत्र नानार्थसत्त्वे योजनया विनातादृशबोधासंभवात् उद्दि

प्रतिज्ञान्य बोधविषय ष्टवाचकपदस्याक्षेपेयवाचकपदप्रवर्तकत्वेन प्रतिसंधानमपेक्षणीयतया योजनीये वोपनयेन पक्षोऽयं पदार्थस्याप्यव्याप्यत्ववोधनात् तात्पर्यसत्त्वे वादिना कृते योजनीयाद्दृशज्ञानं हेत्वाकाङ्क्षाविरहस्यैव तत्र बीजत्वात् उदाहरणम् उपनयेनापि समं प्रतिज्ञाया

न विशिष्टैकार्थप्रतिपादकत्वं प्रतिज्ञार्थे वह्निमति पर्वते उपनयार्थस्य साध्यव्याप्यहेतुमत्त्वस्याप्रोक्तत्वात् तादृशहेतुमत्ताविघटिततया विधेयतासंभवेऽप्युक्तसिद्धिरुपयोगिनः एवं तावच्छेदकविशिष्टहेतुमत्त्वस्याकाङ्क्षायामुपनयप्रतिपादनादनाकाङ्क्षितस्यैव तेन वर्तमाने र

बोधस्य तात्पर्याविषयत्वात् उदाहरणोपनययोरितीति उदाहरणघटकयोर्यत्तत्पदयोरागयोरभिन्नैकविशिष्टार्थबोधकत्वं तत्र हि यत्र धूमस्तत्र महानसवन्महानसत्वमहानुमानवादिनोद्देश्योपस्थापनात् न च तेनापि तत्र यावच्छिन्नपरामर्शो महानसं सूक्ष्मवह्निमच्च महानसा

न धूमवद्वह्निमत्त्वेति वाक्यार्थश्च तद्विषयविषयकसमूहालम्बनवृत्तिपरस्वैव बोधस्योदयात् न च वीप्सया व्यापकत्वबोधनादूष्मवान् समवायावद्वह्निमानित्याकारकविशिष्टार्थबोधवन्नोपपद्यते तत्र तिवाच्यम् योपरसादेरनन्वितार्थप्रसङ्गात् तत्पदेन यत्पदस्वैव व्यापकत्वमर्थः सच

साध्यांशोऽन्वेती निवाच्यम् नामार्थयोर्भेदेनान्वयस्याव्युत्पन्नत्वात् व्यापकत्वावच्छिन्नस्मात् तदर्थस्याभेदेनान्वयेऽप्यन्वयः संभवति सत्त्वदरोदण्डीत्यादौ दण्डाद्यंशेऽनुपदाद्येरत्वयत्वसमानविभक्तिकत्वाभावेन तच्छीयप्रकृत्यर्थस्याभेदेऽपि समन्वतनामार्थभेदान्वयस्यानभ्व

न अभेदान्वयप्रतियोगिसापेक्षितत्वयाऽसामर्थ्ये नसाध्यवाचकपदोत्तरं तद्धि नामभवाच्च नत्पदस्यतावत्तो विसाधर्म्यसंभवात् तस्माद्व्याप्तावंशे हेतोस्तात्पर्यार्थे तस्मिन्साध्यस्य विधेयतयाभानमेव तत्रजायते तद्गतं व्यापकताबोधो मानसः सपक्षादिबोधः।

साध्यवाचकपदस्य प्रकृतसाधनव्यापकताविशिष्टसाध्यवत्त्वानीतत्वात् तत्पदार्थव्यापकताविशिष्टसाध्यवत्त्वमेव वाक्यार्थस्य धूमवत्वात् साध्यसमभिव्याहारस्थले व्यापकत्वतात्पर्यस्यानादितयातादृशलक्षणाया निरूढलक्षणत्वेन वादिवाक्ये तत्स्वीकारे तु विरहात् न च

व्यापकताबोधस्यावश्यकत्वे नानाहेत्वधिकरणेवह्न्यादिमत्त्वबोधस्याप्रयोजनकतया सूक्ष्मादिकाव्देश्यतावच्छेदकीभूतसमूहालम्बनात्मकपदव्यापकताविशिष्टसाध्यबोधकत्वेन यत्तदादेस्तादृशलक्षणत्वाप्रसक्तेरिति तात्पर्यग्राहकमेवास्तीति वाच्यम् अर्थबोधकत्वेन सम

वेनतस्मिल्लागायोगात् योयोऽवह्निमान्स तत्र स्मवानित्यादौ व्यतिरेकोदाहरणे वह्निमत्त्वादिहेतुके तादृशान्वयोदाहरणे वायुसत्तार्थानिवृत्त्याद्योप्रतियोगिवाचकपदसमानविभक्तिकपदोपस्थाप्यस्यानुयोगिनोऽप्रवेशेन नन्वाऽन्यो न्याभावबोधनासंभवाच्च एवं

चैत्रोजानातिकृत्स्नं वारित्यादौ नायातग्रैतेयोऽयं करोतीति स जानातीत्युदाहरणेऽपि तत्पदार्थाविवक्षायां धर्मिणोऽन्यसाध्यघाचित्रे विकल्पत्वाद्युदाहरणे भासताप्रसङ्गाच्चेति एवं चोदाहरणसमुदायस्यावयवत्वेऽपि समभिव्याहारविशिष्टस्य प्रतिपादकत्वात् सुतरामेव न सम

स्वीति भावः एतेन हेतुदाहरणयोर्धूमवान्धूमात् वह्निमानित्येतादृशविशिष्टार्थबोधजनकत्वसंभवात् उदाहरणावयवान्तरयोरित्यनुपपन्नमित्यपि निरस्तम् प्रागेवमुक्तरीत्या नसमूहैकार्थप्रतिपादकत्वाभिमत्वमुच्यते प्रतिज्ञाहेत्वोरिति अर्थगाम्भीर्यकारविहाय

तात्पर्यतो धूमसाध्यवह्निमानित्येतादृशविशिष्टज्ञानजनकत्वमितिभावः अथ प्रतिज्ञानवबोधानन्तरं कृतं इतिसाध्यसाध्यकाकाङ्क्षायां तन्निवर्तकहेतुवाक्यं प्रयुज्यते तन्निवर्तकता च हेतुविशेषणतानापन्नसाध्यांशे हेतुज्ञानसाध्यबोधने तान्निवर्तकतानिवर्तकतात्यंशे

हेतुसाध्यं तविशिष्टसाध्यवैशिष्ट्यावगाहिबोधस्यानुपयोगितया न तात्पर्यविषयत्वमितिचेन्न एवं तेन वह्निबोधानन्तरं पर्वते यद्वह्निः साधकं तत्रैवाकाङ्क्षा जायते तन्निवृत्तिश्च साध्यधूमादिज्ञानजन्यपर्वत विशेष्यक ज्ञान विषयत्वप्रतिपादने वस्तुतः सूक्ष्मवह्निमन्महानसमभिव्याहृतवाक्य

स्य पर्वतेन वह्निमत्त्वेन तस्य काङ्क्षा तान्निवर्तकत्वाभावात् पञ्चमीतत्त्वादृशपर्वतविशेष्यकज्ञानविषयत्वमानं तद्विशेषणतापन्नसाध्यांशप्रतियोगिकवाच्यसामानाधिकरण्यसाध्यविशेषणतोपस्थितेनैतदप्रतीतेरेकधर्मिविशेषणतापन्नत्वविशेष्यकहेतुविशेषणापीनत्वानविषयत्वबो

धकतायाः पञ्चम्यायुक्तत्वादिति धूमात् वह्निमान्पर्वत इत्यादौ विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्याव प्रयुक्तत्वात् कथंचिदिति निगमनेऽयं पक्षानन्तभागपदे वह्निव्याप्यधूमवत्त्वादिरूपोपनयार्थे निगमनार्थस्य महानसाधव्वह्निमत्त्वापयसंभवादिति भावः अग्रे भंगप

नेतत्तादृशावगाहित्वमतत्तस्य निगमनार्थमात्रबोधे नैवाकाङ्क्षातिवृत्तेरुपनयार्थविशिष्टपक्षे निगमनार्थीभूतविशिष्टपदबोधस्यानुपपद्यमानतात्पर्यविषयत्वे तिकथंचिदित्युक्तं उदत्तमपेयम् अत्रभङ्गपक्षे पुनरुपनयार्थे कदेशे पदार्थपदमात्रे

निगमनार्थान्वयमात्रेऽपि वक्तकृतस्तथा तत्समुदायार्थे विशिष्टपक्षे निगमनार्थीतिपृथक्कवोधेऽपि तात्पर्यमप्रमाणिकमिति न त्वेवं प्रतिज्ञादीनां पञ्चानामप्येकवाक्यत्वापत्तिः वाक्यं हेत्वथान्यदुक्तेति विशिष्टेति विशिष्टैकार्थप्रतीतिप्रयोज

मात्रेणेत्यर्थः मात्रपदेन तादृशप्रतीतिजनकत्वव्यवच्छेदः तादृशप्रतिपत्तिर्निगमनमुपचरमवाक्यार्थविशिष्टदीचोधमानसः परामर्शस्तत्परतात्तमजनयतो पुनर्वोऽन्तरवाक्यप्रयोजिकामाकाङ्क्षांतादृक्पावृत्तिः प्रतिसारादिदृश्यमरणादि

अवयवस्य मानलक्षण- वृद्धसाधारणमानिकवह्न्यादिपीपासाचनिर्वहत्येव तत्त्वयोजकतयैव ननुतावाङ्क्षिर व घवैः संभूयैकमहावाक्यार्थबुद्धेरजनेऽपि परामर्शप्रयोजकीभूतस्त्वीयस्त्वीयतत्रद्विशिष्टार्थधीजनकतायाः सवीवयवेष्वसत्त्वे नियेकलक्षणासमन्वयो नानुपपन्नस्तत आह परामर्श

र्शप्रयोजकत्वस्येति परामर्शप्रयोजकज्ञानजनकत्वस्येत्यर्थः तद्विषयेति परामर्शविषयेत्यर्थः तत्पदार्थोपस्थापकत्वेति अभेदे तृतीया तथा च तदुपस्थापकतारूपमित्यर्थः विवक्षितमिति शेषः तथा च यादृशयादृशवाक्यैः परामर्शविषयकसकलपदार्थोपस्थापन

स्याप्यं तेतावत्समुदायत्वं विवक्षितमिति पर्यवसितार्थः उदाहरणोपनययोरेवेति उपनयस्य व्याप्तिबोधकताभिप्रायेणोदाहरणं तर्भावः तत्रा पत्तेः पर्यवस्यतितामा तामेव परामर्शविषयया वत्त्वदार्थोपस्थापनादिति भावः अथ यथाकथंचित्परामर्शानुकू

लत्वयादृशयादृशवाक्यानां तादृशवाक्यसमुदायत्वं विवक्षितमनोनोदाहरणोपुनयमात्राणि व्याप्तिरित्याशङ्कते अथेति तदनुकूलमात्रेणेति एवं बदमेदे तृतीया परामर्शप्रयोजकत्वमित्यर्थः कल्पते इत्यादि इत्यादिसमुदायस्य तथात्वस्यादिति शेषः कोविद्धि

मानित्यादिवाक्यानामपि जिज्ञासाज्ञानद्वारा मप्यवयवप्रयोजकत्वेनुयथाकथंचित्परामर्शानुकूलत्वसंभवादिति भावः इत्यादीत्यादिपदाद्धूमप्रकृतप्रतिज्ञादावतिव्याप्त्यादिपरिग्रहः मूलोक्तावयवलक्षणोऽप्राणहेतानसाम्प्रमितिचरमकारणलिङ्गप

प्रयोजक रामर्शजनकशाब्दज्ञानजनकत्वाभिधानं तं तवाक्यानामेकमहावाक्यार्थधीजनकत्वाभिमाने न प्रतिज्ञादिप्रतिपाद्यतत्तद्विशिष्टार्थगोचरपूर्णकृष्णविशेषणापन्नतिपायेवुतेषांविशेषस्तुविशिष्टानन्दयविषयकशाब्दबुद्धिमेनत्वेन तादृशप्राद्वदीजनकत्वेन तथासत्वे

कैकावयवजन्यशाब्दबुद्धेरपि परामर्शप्रयोजकतया तज्ज्ञानकोऽवान्तरवाक्यार्थतानजनकेवावयवेऽतिप्रसंगस्पष्टीकरत्वात् न च साध्यविशिष्टपक्षादिविषयकशाब्दबुद्धिवेनबोधकपञ्चकनिवेशेनत्वामः जनकतात्पत्तत्रैहोधजनकत्वमत्वादिरूपात्वगतधर्मावच्छिन्नप

त्वात् न चैवंसति न्यायान्तर्गतेपर्वतो वह्निमानितिवाक्येऽतिव्याप्तिः वाक्यपदस्य न्यायाभिगतत्वार्थकत्वमभिप्रेत्यपर्यवसितलक्षणार्थमाह न्यायेति अथ किमिदं न्यायान्तर्गतत्वं न तावत्तद्विषयकप्रतीत्यविषयं न्यायकत्वं प्रतिज्ञाद्यविषयवाक्यप्रतीत्याविष्टवादिरू

पन्यायैकदेशस्य विषयीकरणात् दृष्टादितसमुदायात्मकन्यायेप्रतिज्ञादिविषयकप्रतीत्यविषयत्वस्याडष्टत्वात् एकदेशाहतत्वो सद्यस्तविषयतावच्छिन्नानुयोगिताकाभावानङ्गीकारात् नापिन्यायविषयिताव्यापकविषयिताकत्वमुच्चारणाभेदेनैकाव सर्वावच्छिन्नवाक्यानाम

विभेदात्कस्याचिदपि प्रतिज्ञादिव्यक्तेर्विषयितायापकविषमपि न्यायमवगाहमानेनापि सर्वेषु ज्ञानेषु तस्याभावात् नैवम् न्यायविषयकप्रतीत्यविषयत्वायकत्वमेवतत् न्यायत्वसामानाधिकरण्यमात्रेण तादृशप्रतीत्यविषयकत्वं विवक्षणीयम् एके प्रतिज्ञादिवाक्यविषयक

अवच्छेदकता- चसंसर्गसाधा- रणी प्रतीत्या व्यत्यन्तरघटितन्यायस्य तन्न्यायैकदेशत्वादेस्त्वाऽवगाहमानेऽपि न्यायत्वाधिकरणे तत्प्रतिज्ञादिवाक्यविषयकप्रतीत्यविषयत्वसत्त्वेन तासां तथात्वाभिमत्वधेयम् न्यायवान्न्यायत्वाश्रयत्वमेव तथा पर्याप्तिविवक्षयापकदेशस्यापि तथात्वोपपत्तेः

वृत्तिमोन्यायत्वघटकसमुदायत्वाशास्यात्र निष्प्रयोजकत्वेनानिवेशाऽनुचितान्यवीकत्वमात्रं विवादितम् तदेव न्यायान्तर्गतत्वमेकदेशसाधारणमुचितात्वयवीकत्वं च प्रतिज्ञात्वहेत्वादिघटितवाक्यपञ्चकान्यतमवीविशेषावच्छिन्नमेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वविशिष्टधर्मा

च्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतायास्तद्घटकस मुदायपर्याप्ततया एकदेशासाधितदाश्रयत्वान्वनिसारेत्वद्दत्र मतलम् उपनयविशेषोऽत्र दत्तविशिष्टनिगमनत्वशरीरे चवैशिष्ट्यघटकतया निगमनस्याष्टंतर्भावात् तत्साधारणत्वमत्तन्मेतोक्तोऽधर्मस्य विशिष्टस्यानवच्छेदकतार

स्थलेप्यकमवच्छेदकमपरेत्र द्विशेषणांतत्रिष्ठावच्छेदकत्वस्यावच्छेदकं नवसमुदायेऽनवच्छेदकत्वपर्याप्तिमित्युपगमेनतादृशानुपस्थी विशेषप्रकारकनिश्चयत्वसमानियतकारणतावच्छेदकविषयिताकत्वं विवक्षणीयम् तादृशीचतादृशानुपस्थी विशिष्टवैशिष्ट्यावगा

हिबुद्धित्वावच्छिन्नकार्यतानिरूपितकारणतावच्छेदकत्वव्हेत्वाद्विनिष्ठानन्तर्यप्रकारतापन्नप्रतिज्ञादिविषयितानामव्याहतं तु विनिगमनाविरहादितरविषयतानिरूपितत्वेन निश्चयत्वविशिष्टत्वेन कारणीभूतज्ञानविषयसकलनिरूपितविषयितानां कारणतावच्छेदक

त्वात्सूत्रितोत्तरहेत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिबुद्धित्वावच्छिन्नकार्यतानिरूपितप्रतिसोत्तरहेत्वादित्वादिरूपासाधारणकारणतानादृशानुकूलत्वादिघकारकज्ञानत्वावच्छिन्नप्रतिवाक्यताप्तवच्छिन्नवैशिष्ट्यावगाहिबुद्धित्वावच्छिन्ननिरूपितातादृशवाक्यत्वादिप्रकारकज्ञानकारण

तादात्म्यादामीनातिप्रसंगवारणायकारणतायां तादृशार्थव्याप्यत्वव्यापकत्वयोर्निवेशानं न च तादृशानुपधीविशेषावच्छिन्नवैशिष्ट्यावगाहिबुद्धित्वावच्छिन्नकार्यतानिरूपितकारणतायाम्प्रतितादृशानुपधीविशेषप्रकारकनिश्चयत्वसमनैयत्यसंभवः प्रतिज्ञाबाधिता-

पदार्थान्तरावगाहितादृशानुपधीप्रकारकज्ञानसमानाकारकज्ञानसाधारणत्वात् तादृशज्ञानस्य वास्तवप्रतिज्ञाद्यविषयकत्वेन तद्घटितेनानुपधीप्रकारकत्वाभावादिति वाच्यम् प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नप्रकारतानिरूपितहेत्वाद्यवच्छिन्नप्रकारतेतिक्रमेणानिगमनत्वावच्छि

न्नविषयतापर्यन्तनिवेशात् तत्कालिनिश्चयत्वसमनैयत्यस्यैव विवक्षितत्वात् तादृशनिश्चयत्वस्यान्त्यमसाधारणत्वेनातिविरहात् न चैवमुदासीनप्रतिज्ञाद्यानन्तर्यहेत्वाद्यंशेऽवगाहनेयोग्यमस्ति विषतादृशप्रतिज्ञादिनिषयितायाअपि निरूपकत्वाकारणतावच्छेदक- ५

कतयाऽतिप्रसंगोऽदुर्वारइतिवाच्यम् अस्माद्दृत्तिविषयितायाएवनिवेशनीयत्वादितिकृतंविस्तरेण अवयवैकदेशस्यवारणायप्रतिज्ञाद्यन्यतमत्वमिति अथधूमादालोकवान्पर्वतोवह्निमान्धूमादित्यादिन्यायान्तर्गतप्रतिज्ञैकदेशोऽधूमादित्यादिगोऽतिव्याप्तिः पर्वतो

तस्यापिहेतुप्रतिपाद्योयादृशप्रतिज्ञाविशिष्टार्थस्तन्मात्रबोधकत्वेन हेतुलक्षणाक्रान्ततयाप्रतिज्ञाद्यन्यतमत्वाल्लक्षणाऽव्याप्तिरितिचेन्न तामावान्नवत्यप्रमाणहेतुलक्षणाक्रान्तत्वेतस्येतिवाच्यम् एवमपि स्मवह्निमतस्सधर्मापर्वतो सादृप एक

वह्निमानित्यादिप्रतिज्ञाघटकतादृशमागेऽतिप्रसंगस्याडवीरत्वादितिचेन्न प्रकृतपदस्तावदवच्छेदकावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नपदार्थबोधजनकत्वेसतिप्रतीतहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेतुविशिष्टहेतुपि धर्यितावच्छिन्नत

विशिष्टितत्प्रकारबोधजनकवाक्यत्वरूपहेतुत्वसेवनिवेशनीयतयाऽनतिप्रसङ्गात् निगमनघटकसत्त्वमादितिआगस्यवारणाय विशेष्य दलत्वज्ञानबोधेतादृश विशिष्टविषयितावद्भिन्नत्वं तथाऽव्यापादिविषयिता सत्त्वेनतद्वारणाय ननु प्रतिज्ञाद्यन्यतम १

अयंयेतनसंवर्पन वैशिष्ट्य

त्वं प्रतिज्ञादिभिन्नभिन्नत्वरूपं पंचप्रतिज्ञाद्येकदेशमात्रावर्णभेदसाधारणात् एतित्रतयासमुदायएतित्वे पकदेशएतित्वाद्यप्रसिद्धेर्वारणत्वात् अथ प्रतिज्ञादिभिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकत्वपदार्थस्तत् तादृशं च रूपं प्रतित्वादिकमेव न तु तदेकदेशाप
र्याप्तपर्वतपदत्वादिकम् तदवच्छिन्नेऽव्यासज्यवृत्तिप्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदसत्त्वादिति चेन्न प्रतिज्ञाद्येकदेशेऽप्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदसत्त्वे तादृशभेदावच्छिन्नभेदस्य प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नेऽपि सत्त्वासंभवात् प्रतिज्ञात्वादिपर्याप्त्यधिकरणसमुदायस्यैकदेशान
तिरिक्तत्वात् न हि व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकप्रकदेशभेदः प्रामाणिकः घटपटोभौ न घट इति प्रतीतेरसिद्धेः प्रतिज्ञादिभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकं यद्यद्रूपं तदवच्छिन्नानुयोगिताकभेदप्रतियोगितावच्छेदकधर्मवत्त्वविवक्षणे च प्रतिज्ञाहेत्वादिस
मुदायेति व्याप्तेः तादृशसमुदायत्वावच्छिन्ने प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदासत्त्वात् तादृशसमुदायत्वस्यानिरुक्तरूपानन्तर्गतत्वेन तादृशसकलधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वात् प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नानुयोगिताकभेदप्रतियोगितावच्छेदकं यद्यत्तदवच्छिन्न
प्रतियोगिताकभेदानुयोगितावच्छेदकत्वेनापि तादृशधर्मविशेषणेऽपि चातिगौरवमतो लघुलक्षणं तत्राह प्रतिज्ञाद्यघटकत्वेति अत्रापि व्याप्यान्तर्गतत्वेन तीत्यनुषज्यते अतो न्यायबहिर्भूतवाक्यव्युदासः प्रतिज्ञाद्येकदेशवारणाय प्रतिज्ञाद्यघटकत्वनिवेशनं तद्घटक
श्च प्रतिज्ञादिघटकतानवच्छेदकधर्मवत्त्वम् अतो न प्रतिज्ञादिघटकतदेकदेशभेदस्य प्रतिज्ञात्वादित्वव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नेऽनभ्युपगमेऽपि न क्षतिः प्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वं च प्रतिज्ञात्वादित्वसत्वं एतित्वं वा प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकत्वे
सति प्रतिज्ञात्वादिसमानाधिकरणत्वं तथा च तदेकदेशएतित्रयपर्वतपदत्वादेः तदवच्छिन्ने प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदसत्त्वात् ननु प्रतिज्ञात्वादेर्हेतुत्वादेः प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकत्वान्तस्य च हाय विशेष्यदलं न च मिलितभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकभिन्नत्व
मित्येव हेतुत्वादेर्हेतुत्वाद्यवच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकत्वविरहात् तादृशानुयोगितावच्छेदकभिन्नत्वमव्याहतमेवेति विशेष्यदलमनर्थकमिति वाच्यम् धूमादालोकवान्पर्वतो वह्निमानित्यादिप्रतिज्ञाघटकधूमादित्वादिभागसाधारणस्याहेतुत्वस्य निवेशे
तिप्रसंगभयेन मिलितभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकत्वस्यैकत्र निवेशासंभवात् वस्तुतस्तु तादृशपूर्वोपदर्शितहेतुत्वादिनिवेशनेनैव तादृशभागवारणासंभवान्मिलितभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकत्वस्यैव निवेशनीयतया नोपादेयमेव विशेष्यदलम् मिलितभेदपं
चकानुयोगितावच्छेदकत्वस्य प्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वानात्मकत्वे विशेष्यदले उभयघटकत्वनिवेशेनैवोपपत्तौ तद्घटकभागद्वयाघटितत्वपर्यन्तनिवेशवैयर्थ्यात् प्रतिज्ञादिघटकभागघटितएतित्रसमुदायत्वस्य प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकत्वे
न प्रतिज्ञाद्यघटकतानवच्छेदकत्वदलेनैव वारणासंभवात् मिलितभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकत्वस्य प्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वेऽपि प्रतिज्ञात्वपर्याप्त्यधिकरणहेत्वेकदेशघटितत्वपर्याप्त्यधिकरणप्रतिज्ञैकदेशादिएतित्रसमुदायत्वस्य प्रतिज्ञात्वहेतुत्वाद्यवच्छिन्नभेदा
नुयोगितानवच्छेदकतया तत्समुदायत्वमादायातिप्रसंगवारणाय भागद्वयपर्यन्तनिवेशसार्थक्यात् नचैकप्रतिज्ञात्वव्यापकपरप्रतिज्ञात्वव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकतया प्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वेऽपीत्यमेवेति वाच्यम् तत्समानाधिकरणप्रतिज्ञात्वाद्यव
च्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकत्वस्यैव विवक्षणीयत्वात् तद्घटकतानवच्छेदकधर्मस्य व्यासज्यवृत्तित्वेन विवक्षणीयः तेन प्रतिज्ञादिघटकवर्णानुपूर्वत्वादिकमादाय न तदेकदेशातिव्याप्तिः केचित्तु प्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वस्य अप्रसिद्ध्या विषयकप्रतीत्यविषयप्रतिज्ञा
दिकत्वे सति प्रतिज्ञाद्यविषयकप्रतीतिविषयतावच्छेदकत्वं सत्यन्तमनिवेश्य प्रतिज्ञादिविषयकत्वाभावप्रकारकप्रतीतिविषयतावच्छेदकत्वनिवेशनेऽपि मात्र हुक्तिमतस्याप्रमापर्वतो वह्निमान्धूमादित्यादिवाक्यान्तर्गतप्रतिज्ञैकदेशे धूमादित्यादिभागे व्याप्तिस्तत्रा
हेतुहेत्वावच्छेदकानवच्छिन्नविशिष्टहेतुप्रतिपादकत्वरूपहेतुत्वसत्त्वेन तत्प्रतीतेर्हेत्वविषयकत्वघटितादृशाभावदृश्यत्वाभावात् प्रतिज्ञाद्यविषयकप्रतीतिविषयतावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदहेतुविषयकप्रतीतिविषयतावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदस्त्वमेव प्रति
ज्ञाद्यघटकत्वमित्यनेन विवक्षणीयं तथा चासंभववारणाय मत्वर्थच्छेदकविशेषणं प्रतिज्ञाद्येकदेशविषयकप्रतीतिविषयत्वस्य प्रतिज्ञात्वाद्याश्रयतदेकदेशान्तरसत्त्वेन तदाश्रयसमुदायस्य तादृशप्रतीतिविषयत्वासंभवे प्रतिज्ञात्वाद्याश्रयतदेकदेशस्यतत्र
देकदेशाविषयकप्रतीतिविषयतावच्छेदकत्रदेकदेशादिएतित्रयमेतत्त्वमिति विज्ञेयम् प्रतिज्ञापदस्य प्रतिज्ञात्वाद्याश्रयपरत्वात् सत्यन्तस्य स्वरूपदेन प्रतिज्ञात्वादेरस्वरूपादानुप्राकृततयासंभवादिति विशेष्यदलम् तत्र प्रतिज्ञाद्येकदेशमात्रएतित्रयवत्त्वानुपपत्तावादावेव तदाश्रय
समुदायाविषयकत्वेकैकप्रतिज्ञादिव्यक्तिपर्याप्तप्रतिज्ञात्वादिकं तादृशप्रतीतिविषयतावच्छेदकमेव तदनतिप्रसक्तमव्याप्तिरिति वाच्यम् स्वाश्रयाविषयकप्रतीत्यविषयतायाः तादृशप्रतिज्ञात्वाद्याश्रयत्वेन समुदायादिविषयकप्रती
तिविषयतावच्छेदकत्वविवक्षया प्रतिज्ञादिविषयकसकलप्रमयानामेव तादृशसमुदायविषयकत्वेनादोषात् अवच्छेदकत्वे हानुनिरिक्तएतित्वमेव न तु स्वरूपसंबन्धरूपविशेषः तेन प्रतिज्ञात्वादेर्नानैकदेशमात्रविषयकत्वानावच्छेदकतया प्रतिज्ञा
त्वादेस्तथात्वियावच्छेदकत्वासंभवादिति तथापि चयत्किंचिदेकज्ञानविषयताया अवच्छेदकत्वानतिरिक्तएतित्वमिरुक्तं निवेशनीयम् तेन प्रतिज्ञादिघटकेषु सकलवर्णेष्वेव प्रतिज्ञाद्यविषयकप्रतीतिविषयत्वसत्त्वेन तादृशविषयतासामान्यस्यान्यप्रसि ५८
द्धावप्रसक्तव्यापकतादृशविषयतात्वावच्छिन्नकत्वस्य प्रतिज्ञात्वादिसाधारणत्वेऽपि नातिरिक्तितिवदतिवदंतं सत् पतितस्य पत्र तयोर्न प्रतिज्ञाद्युत्वेतमव्यवसेव लघुत्वात् तत्र निर्भरस्याविज्ञातप्रायानां एतेन प्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वस्य समानाधिकरण
स्वानधिकरणएतित्वप्रतिज्ञात्वादिकत्वमपि हेयम् स्वत्वानुगमेन तादृशस्वस्य घटितस्य धूमादिनो मनं तत्र भेदानां निवेशनीयतया महागौरवात् प्रतिज्ञाहेत्वादिसमुदायवारणायोभयेत्यादि उभयघटकभागद्वयाएतित्रयमेव लाघवकं तथाच प्र
तिज्ञादिघटकतानवच्छेदकत्वे सत्युभयघटकभागद्वयाएतित्वयोर्धर्मत्वदलं तत्र दलद्वयार्थः प्रतिज्ञादेरवयवघटकभागद्वयस्याविषयत्वे विरुद्धमयघटकतादेरसंभवस्तथाः प्रतिज्ञाहेत्वादयुभयघटकस्य विशेषाभाव पदार्थतामाह उभयचेति
रतिविशिष्यावयवकत्वमितान्वयेनान्वयइति इति ही च प्रतिज्ञाहेत्वाद्यारविप्रतिज्ञाहेतुत्वमपत्वादिना नघटकतायां विशेषणता तादृशोभयघटकभागाप्रसिद्धेः किंतु प्रतिज्ञाहेत्वादिना तथा च प्रतिज्ञादिघटको योऽभागो यश्च हेत्वघटकस्तद्वयघ
टितत्वमिति क्रमेण घटितत्वं बहुव्रीहिर्निवेशनीयम् प्रतिज्ञाहेत्वाद्येकदेशघटितसमुदायत्ववारणाय घटकभागनिवेशनम् प्रतिज्ञादिघटकत्वं चैकदेशसाधारणं प्रतिज्ञात्वाद्याश्रयत्वं तथा च प्रतिज्ञात्वाद्याश्रयघटितत्वाश्रयोभया
प्रतिज्ञादिरूपविशेषणानां तु यथायथं निवेशपर्यवसितं न चैवं धूमाद्वह्निमानयंधर्मी पर्वतो वह्निमान्धूमादित्यादौ प्रतिज्ञायामव्याप्तिः तस्याहेतुलक्षणाक्रान्तभागघटितत्वासंभवात् स्वसाध्यत्वोपदर्शितहेतुत्वस्य निवेशानुपि निगमने
र्यपदानुषंगापत्ते उपनये चाव्याप्तिर्दुर्वारैव तस्योपनयघटकेनार्थपदेनोपनयस्य च तद्घटकेन तेन घटितत्वादिति वाच्यम् अनुषंगापत्ते उपनयघटकभागनिगमनघटकभागद्वयाघटितत्वप्रागुपनयाघटकत्वेन निगमनघटकस्य निगमनाघटकत्वेन चोपन
यघटकस्य भागस्याविशेषस्य वाचकपदातिरिक्तत्वे न वा भागद्वयस्य विशेषणीयत्वात् अयं तस्मादित्यादिभागस्य च सत्वेतेनैव वारणात् स्वानाश्रयो तरितभागद्वयत्वमुभयत्वेन धर्मो विशेषणीयः तेन हेत्वाद्याश्रयपरित्यागेन प्रतिज्ञोदाहरणादिसमुदाये न्यायोन्मर्ग
तेनातिप्रसंगः वस्तुतस्तु प्रतिज्ञाहेत्वाद्यपादेहत्वादिपदप्रतिज्ञाद्यतिरिक्तपरम् तथा वोदाहरणादेः प्रतिज्ञाद्यतिरिक्तत्वानदोषः प्रतिज्ञाद्यतिरिक्तघटकत्वं च प्रतिज्ञाद्येकदेशाव्यापकम् प्रतिज्ञात्वाद्याश्रयत्वमेव पर्यवसितं बोध्यमिति दिक्। अत्र प्रतिज्ञा-दोष मतोऽयमितर
नलस्यशाब्दज्ञानजनकशब्दनातेत्तमनामव्येनानुगतरूपेणावयवप्रतिपाद्यनत्वद्विशिष्टार्थविषयकशाब्दबोधपरमतोऽनानुगमः तादृशबोधजनकानां वाक्यानामन्यतमत्वेनानुगमे व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकान्योन्याभावान
भ्युपगमे सर्वोपदर्शितावयवपंचप्रसंगात् शाब्दबोधानामन्यतमत्वेनोपादानं तद्युक्तावादिति नाति प्रायेलाघवलोकावयवेषु तेषामन्यथाव्याप्तानामानांकेषांचिन्मतमाह प्रतिज्ञादित्रनिपाद्येति विशिष्टानिवेशप्रानां विशिष्टार्थविशेषणानां साध्यविशिष्टपक्ष
दीनां परिचायकमात्रमेतत् नतु प्रतिज्ञादिप्रतिपाद्यत्वेन तेषां निवेशः विशिष्टार्थविशेषमनेन भावप्रतिज्ञाहेत्वादीनां दुर्निर्वचनत्वाद्येषां विशिष्टनिवेशस्यावश्यकत्वेनाद्विशिष्टार्थबोधजनकवाक्यप्रतिपाद्यत्वेन तत्तद्विशिष्टार्थनिवेशस्य शिलोवे
ध्यनेनानासिकाम्पर्श्वल्यवहितत्वेनायेवतत्रविशुक्तम् तत्रैव नानावयवजन्यसमूहालंबनबोधप्रतिज्ञाहेत्वादिजन्यविशिष्टार्थबोधयवादायतज्जनकसमुदायेति व्याप्तिस्तत्र विशिष्टार्थबोधनिषधन्तरेकदेशघटितत्वावच्छिन्नजन्यतानिरूपि
तज्जनकताश्रयैकदेशेऽवयवेऽवयवेषु वातिव्याप्तिरिति वाच्यम् तत्र हि विशिष्टार्थविषयकशाब्दबुद्धित्वावच्छिन्नजन्यतानिरूपितजन्यत्वेनोपादायतन्निरूपितजनकतावच्छेदकधर्मपर्याप्त्यधिकरणताया निवेशनीयत्वात् तादृशधर्मः पर्वतो वह्निमानित्यादिवा
क्यत्वमेव वाक्यत्वस्याव्यासज्यवृत्तित्वान्नैकदेशेऽतिव्याप्तिः तादृशशाब्दबुद्धित्वावच्छिन्नत्वेन तादृशशाब्दबुद्धित्वपर्याप्तावच्छेदकतावच्छेदकताकत्वं अतः प्रतिज्ञाहेतुसमुदायादेस्तादृशविशिष्टबुद्धित्वावगाहिशाब्दत्वघटितधर्मावच्छिन्नजनकत्वे विनातिप्रसं
गः वाक्यज्ञानस्य जनकतामते तु तादृशजनकताया विषयितासंबंधेनैव तादृशधर्मावच्छिन्नत्वात् तादृशधर्मावच्छिन्नविषयकत्वावच्छेदकतादृशधर्मपर्याप्त्याश्रयत्वं विवक्षणीयमिति नासंभवः तादृशोऽविपर्यस्तः पर्वतो वह्निमानित्यादिवाक्यत्वमेव अ
थाकोऽशादिमतसंग्रहः न च तस्य वाक्यत्वमेव व्यासज्यवृत्तितदवच्छिन्नविषयकज्ञानत्वेन च शाब्दज्ञानजनकत्वसमव्याप्तज्ञानस्यानुपयुक्तत्वात् किंतावदसौ विशेषाभ्यां कांतावच्छिन्नविषयकज्ञानत्वेनेव तथात्वम् अतः सन्तो विशेष्यस्यैकवर्णनिष्ठा
परवर्णानन्तर्यरूपानुव्यासज्यवृत्तिरिति तदेकदेशमादिप्रसंगो दुर्वारः न च तादृशजनकतावच्छेदकीभूतविषयितानिरूपकवर्णसमुदायत्वमेव विवक्षणीयमतो नातिप्रसंग इति वाच्यम् तत्र प्रतिज्ञादिवृत्तिभिन्नप्रतिज्ञादिघटकवर्णानामपि तादृशस
मुदायघटकतया काचिद्घावयवप्रत्यक्षतोनातादृशसमुदायत्वात्पर्यांसेः प्रत्येकावयवव्यवहारानुपपत्तेः मैवम् तादृशबोधजनकतावच्छेदकीभूतयाकिंचिज्ज्ञानीयविषयितानिरूपकवर्णसमुदायत्वस्य विवक्षणीयत्वात् तादृशं चयतानतथावि
धजनकताद्वयस्यान्यत्वेन विशेषणीयम् तेन प्रतिज्ञाहेतुसमुदायेनातिप्रसंगः न हेत्वं ... षयकज्ञाने हेतुबोधकतानियमादिति वाच्यम् व्याप्यव्यापकभावानापन्नजनकताद्वय

गदाधरी अवयवः २

प्रस्वन्ताया निवेशनीयत्वात्‌ वस्तुतस्तु ज्ञानवच्छेदकविषयिताविशिष्टतादृशजनकताना श्रयत्वज्ञाने विशेषणं स्वजनकता प्रतिज्ञादिहेतुभयादिविषयकज्ञानं च प्रतिज्ञार्थबोधजनकतानवच्छेदकीभूतहेत्वादिविषयिताविशिष्टतादृशजनकताश्र
यत्वं धूमालोकवान्वह्निमान्धूमादित्यादिप्रतिज्ञामात्रविषयज्ञाने सुन्नतादृशविशिष्टजनकताश्रयत्वविशिष्टहेत्वर्थबोधजनकतावच्छेदकविषयिताया अपि विशिष्टप्रतिज्ञार्थबोधजनकतायामवच्छेदकत्वात्‌ एतेन व्याप्यव्यापकभावानापन्नत
त्वाविषयजनकतावृत्त्यप्रवेशोपन्यासः पर्वतो वह्निमान्धूमादित्यादिसमुदाये ऽतिव्याप्तिः तादृशसमुदायघटितविषयकज्ञाननिष्ठप्रतिज्ञार्थबोधजनकताहेत्वर्थबोधजनकतयोर्व्याप्यव्यापकभावाद्व्याप्यव्यापकभावानापन्नतत्त्वविषयजन
कतावच्छेदकत्वादिति निरस्तम्‌ तादृशवाक्यविषयकज्ञानीयप्रतिज्ञादिघटकहेतुसमानाकारकवाक्यविषयिताविशिष्टार्थबोधजनकतावच्छेदकत्वेऽपि प्रतिज्ञावाक्यविषयितानन्तःपातिनिष्ठहेत्वादिविषयिताया तादृशजनकतानवच्छेदकत्वात्‌ यदि
चोदासीनपदार्थविषयितानियतविषयिताकत्वं यथाकथंचित्‌ प्रामाणिकी तदा स्वानवच्छेदकविषयितातथाविधजनकतावच्छेदकत्वेन विशेषणीया तादृशावयववाक्यविषयतायां तद्विषयितानैयत्यस्य प्रामाणिकत्वेऽनतिप्रसङ्गादित्यवधेयम्‌ समाना
कारकप्रतिज्ञादिपदघटितसमुदायमात्रस्य वत्त्वेऽव्याप्त्याश्रयत्वमिष्टमेव स्यात्‌ यथा तेन हारणप्रकारो विशिष्टतनीयः न्यायान्तर्गततत्त्वस्यापि तु वेष्टनीयतया नोदासीनवाक्यसाधारण्यमिति विभाव्यम्‌ अन्वयव्यतिरेकि चित्रनिवेशादननुगमो दुर्वारः एवं प्रतिज्ञादि
घटकहेत्वर्थप्रतिपादकत्वाभावेऽतिव्याप्तिः एवमुदाहरणस्य वाक्यद्वयात्मकत्वे ऽसंग्रहाच्च प्रतिपाद्यसाध्यविशिष्टपक्षधर्मिविषयकपदार्थत्वावच्छिन्नतानपायित्वाद्विशिष्टधर्मिविषयकपदार्थत्वावच्छिन्नजनकताचाऽन्यतमजन्यतानामेव निवेशनीयातथात्वे न
हेतुकप्रत्येकतावच्छेदकत्वाभावः तादृशार्थद्वयविषयकबुद्धित्वेन समुदायस्यापि जन्यतावच्छेदकत्वमिति तद्वत्त्विति नैकजन्यता निवेशासंभवात्‌ न च जनकतावच्छेदकतात्पर्येण निवेशनीयाः न चोपरिष्टात्‌ हरणप्रतिपाद्यमानविशिष्टार्थबुद्धित्वावच्छिन्न
निरूपितजनकताद्वयविशिष्टेन निवेशनीयम्‌ अतः प्रत्येकजनकताश्रयप्रत्येकभाग विषयकज्ञानमादाय न प्रत्येकभागेऽतिव्याप्तिरिति वाच्यम्‌ उभयविशिष्टत्वस्य प्रत्येकं अनुगमयोः सत्त्वादुभयनिष्ठनिमित्तत्वस्योभयत्रासंभवादन्यतमत्वे नोभयोपादानासंभवा
त्‌ वा समस्याहेतुत्रितयमावच्छिन्नानुयोगिताकभेदापगमे तुल्यतादृशान्यतमत्वाश्रयप्रत्येकजनकतादशायां इति प्रसङ्गस्य दुर्वारत्वात्‌ सर्वकुलान्त्येऽपि प्रतिज्ञाघटकत्वविशेषणेनैवनातिप्रसंगात्‌ का प्रायो योऽस्त्वभवानिति प्रत्येकवाक्यस्य वाक्यद्वयात्मको
दाहरणघटकत्वात्‌ न च तदुभयार्थद्वयपर्याप्तमुदाहरणं तु दुर्वचम्‌ स्वघटकयत्नदोपस्थापाद्यधर्मिणि हेतुमत्त्वबोधकपदार्थद्वयपर्याप्तत्वे न गौरवस्वघटकत्वमुदाहरणस्य धर्मिणि साध्यवत्ताबोधकवाक्यं तद्वयमयत्वस्यैव तथात्वात्‌ अ
प्रथमाविप्रतिज्ञादिघटकत्वं निवेशनीयमिति चेत्‌ तर्हि गुरुशरीरस्य तादृशविषयितानिरूपकत्वादिसमुदायत्वस्य निवेशापेक्षया निरुक्तोभयवाक्यभागद्वयादितत्त्वनिवेशनमेवोचितमित्याहुः इति वीजमवधेयम्‌ ननु न्यायजन्यज्ञानस्यानुपपन्नघटितस्याप्य
व्याप्तत्वात्‌ तादृशावगाहितया परामर्शानुपपत्त्या परामर्शजनकवाक्यत्वमेव न्यायत्वं कुतो नोच्यते एवं तादृशवाक्यघटकवाक्यत्वमेव च न्यायत्वं किमुतः ... न तर्हि न्यायत्वं पञ्चवाक्यसमुदायत्वं किं तु ... प्रतिज्ञादिपञ्चकस्य विशिष्टार्थप्रतिपादकत्वाभिधानं निना
मर्शकाल इति शाकिनो ति अत एवेति तादृशलक्षणमुपेक्ष्य पञ्चलक्षणं तु सुवचमिदेवेत्यर्थः परामर्शस्य परामर्शमात्रस्य परामर्शजनकस्य परामर्शजनकमात्रस्य मानप्रमाणत्वे दर्शितन्यायलक्षणघटकप्रातिविधिविशेष
घोक्रमेणाव्यवच्छेद्यो समुदायवाक्यस्येव प्रत्येकवाक्यस्यापि न्यायत्वापत्तिरुपरिष्टाद्धेतुमेव परामर्शप्रयोजकवाक्यत्वं न्यायत्वं वक्तव्यमिति तत्समुदायत्वं प्रत्येकमात्रेऽपि सत्त्वात्‌ परामर्शप्रयोजकवाक्यत्वमेव न्यायत्वमिति केचित्‌ तन्नातनुपपन्नस्यापि प
ञ्चिति संक्षेपतः लाघवान सोऽपि न्याय एवेत्यनेनान्वयः परामर्शप्रयोजकेति वह्निव्याप्यधूमवान्‌ पर्वत इति वाक्यस्यापि न्यायत्वादिः विशेषेति वाक्यपञ्चकसमुदायादिन्यायादिघटितवाक्यप्रयोगो नार्थान्तरादिनिबन्धननियतप्रयोजकः एवं न्यायव्यवहा
रविषयत्वमितिव्यवहाराभिप्राये ऽत्र दूषयति नत्वेति कथायां विचारसमये आकाङ्क्षाक्रमेणोक्तस्याभिधानं नियतप्रयोजकमिति प्रोक्तमिति अतः तदभिप्रायेण नियतत्वादिति क्रमेणान्वयः विशिष्टेति विशिष्टोपलक्षणस्यापि विशिष्टहेतुमत्त्वे आकाङ्क्षा जिज्ञासाना
श्रीतिविप्रतिपत्तितः साध्यतदभावसंशयवत एकतरकोटिजिज्ञासा अन्वयमुखेनेति ततः प्रतिज्ञावाक्यान्निश्चये तद्देतोस्तत्तौ नौ च न ह्यमनोवधिकव्याप्तौ तदनन्तरमेव च पक्षस्य तादृशहेतुमत्त्वे इति भावः तदभिधानेन विशिष्टवैशिष्ट्यप्रतिपादक
वाक्यान्तरगतः अत्रापि प्रथमसमनीतं तस्योपनयवाक्यादिवमानमादृतस्वलक्षणाद्योपगमेन परामर्शजनकत्वेति नाववाढाकं समुपनयनमपि परामर्शजनकत्वमात्रस्य लक्षणादोषितादितिभावः ननु मुख्यस्य साकोत्पत्तेर्नियतनिवेशे न्यायः सा स्वा
रे तत्त्वस्य व्यक्तिविषयसिद्धिनिर्वाहकयोः शाब्दिक ... ननु प्रमाणान्तरादिति न वदत्तरादेर्न्यायत्वासिद्धान्तस्यादि आकाङ्क्षेति आकाङ्क्षा नियमितविरहे स्यपर्यन्तमुपपत्तेर्न्याय्यावगाहावोधावाक्यस्य प्रपञ्चप्रयोगे विसाध्यप्रमुखाहेतुदीनानामव्याप्यस्याको
णमनिरूपितेति भावः तुनि र्नियमेति प्रसंभवि जनकतायामवच्छेदकनियतत्वात्‌ सानस्यावच्छेदकतानानात्वादेकितिभावः शब्दाना नस्य लक्षणाविशेषनयानमेव न लक्षणत्वादितिमूलमसंगतमतो विविनक्ति अवांचत्त्वाद्ये तथा चेति तादृशानुगमरूपस्य
कारे चेत्यर्थः साधकाभावरति तादृश धर्मस्यैव न्यायादिपदप्रवृत्तिनिमित्तत्वसंभवे न तन्नानि प्रवृत्तिनिमित्ततयान नियतानि विशेषप्रसिद्धसंनूलात्‌ प्रतिपन्नस्यासत्त्वादितिभावः बाधकाभावस्य प्रतिज्ञादिजन्यतावच्छेदकज्ञानाविन्याहिः तेनुवत्त्यमाणा
संकरस्यानुपपत्त्या नावच्छेदकजातेरसंभवेपि न हानिः अन्यथेति मूलम्‌ प्रतिज्ञादिजन्यतानवच्छेदकजातिस्वीकारे संकीर्णजातिस्वीकारप्रसंगस्यापि कानमपि प्रत्यक्षं कारं विशेषणोऽति न्यायेति न्यायजन्यं च ज्ञानं विशिष्टैकार्थविषयकतावच्छेदकार्थविषयकमन्य
त्वं न तत्पञ्चवन्नादे तन पञ्चेति जातयः सत्य विभागान्वयः तथा चात्रैव प्रतिज्ञादिजन्यतावच्छेदकपञ्चजातीनां सुभावेषु रतिभावः अन्यत्रापि समानाधिकरणमाह हित्वादीति प्रत्यो व्यभिचारिनामाह एकेति नन्वेकैकज्ञानानानावयवजन्यबोधगतत्वयव
जन्यतावच्छेदकजातीनां नानात्वोपगमात्‌ नसंकरावकाशः स्यात्‌ तत्राह नचेति सुत्वंसमानाभाववस्तिप्रतिज्ञादित्वादिना वयवजन्यबोधगनिवृत्तिप्रतिज्ञादिजन्यतावच्छेदकत्वम्‌ न याहेत्वादावप्रतिज्ञादिनलत्वणातिव्याप्याप्यत्वाना हेत्वजातिबुद्धिनन्त्वणोकरणसमवे
न्तु तादृशजातौ नानात्वे युक्तस्यप्रयुक्तत्वं न कोऽपि एकेकावयवजन्यबोधे च जीनां नीरूपादाहसत्त्वप्रयोगवतानुद्विनत्वस्य निर्दिष्टत्वेऽपि सप्रमाणादिजन्यबोधे न जातिमात्रमनिर्वाहकप्रतिज्ञादिप्रतिविषयकभावकत्वेन महागौरवात्‌ न जातिः विशिष्टन्यायजनकतावच्छेदकत्वेना
विशेषताना गुरुशरीरानामविशेषणत्वधर्मतया प्रतिज्ञादिपदप्रवृत्तिनिमित्तत्वोपि त्वेनतमजातिकान्यन्यैव त्वानिमित्तताना वरूपायाश्च केवलानवकाशादितिभावः अननुगमेन तमजातिदुरितनलक्षणासंभवात्‌ लक्षणानुपपत्तिरूपयुक्तः तु दूरपराहननवादितिभावः
तन्नानुपादेयं एकैकजन्यबोधजिज्ञासाति मादायवस्त्वपयोगमनानुदिनं नलक्षणसंभवात्‌ अन्यथेत्यादि सलभ न्यायाव्याप्त लक्षणानामतमाह केचिदिति तदेतन्मनापेक्ष्यमर्थः कदाचिदिति हेत्वादिगतर्त्वत्रायानुपपत्ते नेनपक्षस्य व्यभिचारिता नाम स्यादिति
वर्णानन्नस्यार्थः नियामकाभावादितिभावः नचनियमेन सर्वत्रैव प्रतिज्ञादिजन्यबोधे हेत्वादिजन्यबोधकि वृत्तिजातिमत्त्वं संभवे न परस्परव्यभिचारितायाः इष्टत्वान्न संकरो वकाशः रत्ननवाधकान्तरमत्यति सर्वेषामिति सर्वत्र सर्वे जातिमत्त्वे जातीनां समनियतत्वात्‌ कदप
वदुत्पत्तिरभिसर्वजातीयत्वप्रसंगः तत्राह एकेति एतच्च विजातीयेषु बोधजनकत्वाद्यैकस्मिन्‌ प्रतिज्ञादिलक्षणमसंभवे डागे केवलनिभाव: अत्र चानुगतकारणमादायानगतकारणघटितसामग्रीणां जातिविशेषनियामकत्वं संभवतीति नो कदाचिन्याजा
तिसंकटागुणकालाशः अन्यथेत्यादि नुमितिहेतुजाते रसनियमेन प्रत्यक्षादिसाधारणापत्तेः न चाविशिष्टवह्निव्याप्यवत्तापरामर्शादीनामनुगतत्वादनुगतस्य कस्यचित्‌ कारणस्य संभवेऽपि तत्स्याविशेषप्रसङ्गात्‌ नादृशासम्भवेति तिसंभवाचन्नव्यभिचारेणानादृशानुगतत्वं
नृशाद्वेषांश्च अनुगतस्य कारणस्यासंभवान्नादृशा जातीनां कारणत्वनियतत्वसंभवतो न चायस्मान्मातीयताप्रसंगो इति वीरदनीवाचायम्‌ अनुगमितो परामर्शस्यैव प्रकृते चानुगतकारणस्य कार्यतावच्छेदकसंकोचेन व्यभिचारवारणासंभवादिसत्त्वस्व व्याजमयवे
यम्‌ नव्याना अनुगतनियामकाभावस्यापि किं चित्करत्वेऽनुगतानतिप्रसक्तरूपं मूलं न रेणाद्यं निरूपितमिति मूलासंगतिरिति वाच्यम्‌ स्वमतेऽनुगतानियामकाभावेन निर्भरः अपि च न्यायजन्यबोधे ऽसेकरूपविरूपकल्पत्वेति पक्षप्राकाम्यतानादृशबोधकस्यविचारासह
त्वेतिदानीविरहान्‌ इदं तु वितिहात्पयेयम्‌ प्रतिज्ञाद्यवयवादिन्यादिमूलजातिविशेषघटितप्रतिज्ञादिलक्षणानि प्रायकेनप्रयासतिन्नहेत्वप्रतिमादिलक्षणस्यापि वनिएकत्वेन प्रतिज्ञात्वं येन प्रतिज्ञाजन्यं विजातीयज्ञाननियतादिनाजातिघटितप्रतिज्ञा
लक्षणमादायपूर्वं तेनैव दोषो नृत्रिका कर्त्तासापेक्षरूपत्वाभ्यन्ने: किं तु तदयवसामान्यलक्षणाय एवं प्रत्येकमिलितस्यावयवान्तरासहकारितोऽसप्यर्थः नेनन्यायजन्यबोधनोनातोवैकवाक्यताप्यनिरूपकवर्णसमुदायत्वनिवेशस्यावश्यकत्वादवयववाद्यघटकत्वनिवेशनं नि
प्रयोजनमिति वाच्यम्‌ तादृशहेतुवारणायावयवाघटकत्वस्य नावयवैकदेशमात्रविषयकज्ञाननिष्ठजनकतावाहतायुपवत्वपर्याप्तावच्छेदकपक्तिं चिन्हमव्यापकविषयतादृशज्ञाननिष्ठत्वावच्छिन्नभेदस्येवान्तनानतिरिक्तविषयकबोधजनकतायाविवक्षणा
यत्वात्‌ अवयवत्वं स्वेदन्यायानन्तर्गतत्वविशेषणाच्छन्नत्वे नप्रतिज्ञासमानाकारोदासीनवाक्यज्ञानेनिरुक्तप्रतिज्ञाज्ञानीयकारणतायाः सत्वेऽपि नत्वं च समासान्तोदासीनवाक्येऽतिव्याप्तिवारणाय यदंतत्पर्याप्तौ वस्तुनस्तु अवयवत्वघटकविशेषणदलपरित्यागकात्रे अवयव
लोके व्याहृतिः संगच्छन्ते तादृशजनकतापर्यन्तनिवेशने प्रतिज्ञादिघटकवद्दलपरित्यागासंभवेऽपि न स्यादिति तादृशप्रकृतानुपपत्तिकाव्यापि तेन ज्ञानमायेवावयवावयवत्वघटकेऽपि हितमिति केचित्तु यदर्थ इति सैकदेशस्यापि तथापि चित्प्रतिज्ञासमानार्थकत्वं टीका
भवति तत्रैकदेशेऽतिप्रसंगवारणाय अवयवावयवघटकत्वनिवेशनमावश्यकमित्याहुः तदसत्‌ प्रतिज्ञाप्रतिपाद्यविशिष्टार्थबोधकतायाः कदेशस्य नमुवेपितावन्मात्रस्य तथा विषयबोधपरत्वामावात्‌ तथात्वे तत्समुदायप्रयोगानुपपत्तेः कार्यं विना तत्प्रयोगेऽपि
येऽर्थे न समुदायत्वं तर्हि न्यायत्वानङ्गीकारात्‌ अप्रकृतार्थपरवाक्यवारणाय वा ... विनयाहेतु ... तदाभावेनातिप्रसंगानवकाशात्‌ इति किं चिता स्वविषयकत्वावच्छिन्नं २

त्मता निरूपितजनकतानिवेशे न तद्वाक्यप्रतिपाद्यविशिष्टार्थबोधजनकत्वमादाय केवलहेत्वादावतिव्याप्तिवारणे प्रयोजकत्वात् हेतुमात्रनिगमनमात्रे ऽव्याप्तिरिति तेऽनन्तानामिति काव्यमकेत्यस्याकेतानुमितिविषयमात्मनः सन्ननिरिक्तो विषयो यस्मे तिकृत्य
न्तं तु मितिविषयनिष्ठभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वे सत्यनुमितिविषयातिरिक्तो हि विषयो यस्य तत्त्वमिति यथाश्रुत नमात्रिपदि यद्यपीति यद्यपि प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षकप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविषयकयत्किंचिदनुमि
त्वविषयविषयकत्वपर्वतो वह्निमानित्यादिप्रतिज्ञाजन्यनिखिलबोधानामेवेति तादृशानुमितिविषयत्वसामान्याभावो निवर्तनीयस्तथा च केवलाभिधेयताघटितवच्छिन्नपक्षकस्थलेऽप्यतिरिक्ताप्रसिद्धिरित्येव तथाप्यप्रसिद्धिं स्फुटीकर्तुम
भिधेयत्वावच्छिन्नपक्षकप्रमेयत्वसाध्यकविच्छिन्नतात्पर्येण साध्यकस्थलेऽपि द्रव्यत्वेनानुमितिविषयत्वेन तन्नाभावस्य सर्वाभिन्नत्वात् सर्वेऽपि घटाः पृथ्वीत्वं मृण्मयत्वादित्यत्र वृत्तौ त्वक्रियत्वपदार्थमात्रस्य सर्वत्वावच्छिन्नतात्पर्यकत्वाभिप्राये ध्वावाव
कपर्दवन्तो सप्रसिद्धहत सर्वपदस्य योगसंभवात् सर्वप्रमेयाभिन्नकावनुमितिविषयतायाः केवलान्वयितालाभाद भिधेयाभिन्नक पर्वत किंचिद्धर्मावच्छिन्नाप्रमेयसंबंधेन साध्यविशेषणत्वे वाच्य सर्वशाहेत्वात् व्यापक विधेयत्वाप्रा
र्त्तवोधकताप्यनवच्छिन्नाभिधेयताव्यापक सर्वत्वस्याभावादनुमितेः कतिपयवस्तुमात्रविषयकत्वादिति भावः अतिरिक्ताप्रसिद्धिः प्रकृतानुमितिविषयातिरिक्ताप्रसिद्धिः प्रमेयत्वपक्षनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन सर्वस्य मवेन तादृशप्रतिसाम
वस्तुतत्त्वं यद्वा यान्योव्यतिरिक्तविषयकत्वमप्यथा निर्वक्ति प्रकृतेति स्वविषयताव्यापकप्रकृतानुमितिविषयताव्यापकविषयताकत्वमित्यर्थः स्वविषयेऽनुमितिविषयानतिरिक्तत्वस्यानुमितिविषयत्वे स्वविषयताव्यापकत्वपर्यवसित
तात्पर्यमिति भावः यद्यपि समूहालम्बनात्मकपर्वततत्पक्षकवह्निविधेयकानुमितिविषयताया विषयत्रितयपर्वतो वह्निमानिति प्रतिज्ञाजन्यबोधानुतादृशानुमितिविषयतासमनियतविषयताको बाधानरसहितनतज्जन्यसमूहालम्बनबोधजन
कत्वं किंचिज्जातविषयतानामसमुदायत्वेन तन्मात्रपर्याप्तयत्किंचिद्विषयकानुमितिव्यक्तिविषयतासमनैयत्यस्य सर्वत्वाप्रसिद्धिनिगमनादिना निष्ठाप्रकृतेर्वा वैतज्जन्यबोधस्यापि पर्वतो वह्निमान् धूमवत्त्वात् तत्साध्यवह्निमांश्चेव्याप्यवान् समूहालम्बना
नुमितिविषयतासमनियतविषयताकत्वात् तथापि प्रकृतपक्षकप्रकृतसाध्यव्याप्यवत्त्वावगाहित्वावच्छिन्नजनकतानिरूपितजन्यतावच्छेदकविषयतात्वेन यद्विषयतासमनैयत्यं तत्त्वस्याविवक्षितत्वान्न दोषः नन्वेवं सप्रकारकस्थलीयो
पनयेऽतिव्याप्तिः तज्जन्यबोधस्याविशिष्टविषयकत्वेन तथाविधानुमितिविषयतासमनियतविषयताकत्वादतो विषयतापदस्य प्रकारतापरत्वाभिप्रायेणाह यथा तदर्थं निर्वक्ति प्रकृतेति तादृशोपनयजन्यबोधे प्रकारीभवदतो मावता
देवाहृत्यैव भिन्नावप्रकारत्वान्न तत्प्रकारतायाः समनैयत्यमिति नातिव्याप्तिरिति भावः सकलाभिधेयधर्मवद्द्रव्यमिति योजनात्तादृशादनुमिताविदं तत्स्थलीयोपनयजन्यबोधे विशेष्यस्यैवाभिधेयत्वेन प्रकारतया न तत्प्रकारतायाः समनैयत्यम
भिधेयत्वप्रकारतायाः समनैयत्यमिति नातिव्याप्तिरिति भावः ननु विशेषणतानवच्छिन्नप्रकारतानां समनैयत्याविवक्षायामुपनयोतानतिव्याप्तिः उपनयजन्यबोधेऽभावत्वादेरपि प्रकारतासाम्यादनुमितेस्तादृशप्रकारताया अस्तु नत्र साम्यादित्यतोऽनुमितावपि तेषां तु
ह्नत्तत्प्रकारतानिवेशे विशिष्टस्य विवक्षितत्वादाह सकलाभिधेयेति अत्राभावत्वप्रतियोगित्वादीनां स्वरूपतः पक्षतावच्छेदकत्वादेवनिवर्त्तनीयत्वादिति भावः द्रव्यमिति विशेषणतोऽप्रसिद्धार्थे विशिष्टपक्षबोधकमिति उपनयस्थैवैवं तु
विषयप्रकारतां घटनायस्थले तादृशनिष्ठापि तादृशमाह सकलाभिधेयेति अत्राभावत्वप्रतियोगित्वादीनां स्वरूपतः प्रकारत्वविरहेऽपि तेषां भानसंगतिः हेतुत्ववत्त्वे दल समवाये
विशेषणमात्रपरामर्शजन्यविषयकत्वासंभवतीति भ्रमनिराकरणाय व्याप्तिधारीत्याद्यानक्षाप्यप्रकारत्वेनोपादानदधिकार एव तात्पर्यं नन्वधिकरणत्वेनापीत्यनुमितेः तत्स्वस्वरूपतः प्रकारत्वविरहेऽपि तेषां भानसंगतिः
विशेषणमात्रपरामर्शजन्यविषयकत्वासंभवादिति भ्रमेत्यादि गुणादेः साध्यत्वे हेतुतावच्छेदकघटकत्वादेः स्वरूपतः उपनयजन्यबोधे मानेऽपि प्रकारतासमनैयत्यानुपपत्तेः नचात्मेदेन विषयतासमनैयत्ये तादृशानुमितिविषयतासमनियतस्वविषयताकत्वोक्तौ नायं दोषः
नुमानमेव वाच्यं गुणादेः साध्यत्वे हेतुतावच्छेदकघटकतया त्वादेः स्वरूपतः उपनयजन्यबोधविषयताया अनुमितिविषयतातत्त्वाभावादनुमितिविषयताव्याप्यविषयताकत्वाभावाद्धेतुतादृशबोधवारणासंभवेनात्मन विषयताकत्वाप्रसिद्ध्या पुनः नहि मा
तिवाच्यं हेतुत्वघटितार्थकप्रतिज्ञादिजन्यबोधान्तर्गतहेत्वंशजन्यबोधविषयताया अनुमितिविषयताव्याप्यविषयताकत्वविरहात् प्रकृतसाध्यविशिष्टप्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतावच्छिन्नविषयताविशिष्टानुमितिनिरूपितानाः समूहालम्बनानुमितिनिरूपितत्वमादाय नाविव्याप्तिः प्रकृतपरामर्शजन्यतावच्छेदकविषयतात्वस्वैवानिवेशनीय
पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यविशिष्टप्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतावच्छिन्नविषयताविशिष्टानुमितिनिरूपितानाः समूहालम्बनानुमितिनिरूपितत्वमादाय नाविव्याप्तिः
त्वात्र अन्योऽन्यसमवायात् तदनुपपत्तिरियं विशेषणतानिधानं चोपलक्षणं प्रमेयत्वानुविधेयकेऽस्य निरुक्तार्थकत्वे सर्वसमाकालत्ववानयं कालपरिमाणवान् देवदत्त इति हेत्वपवैलक्षण्यवादिव्याप्तिवादस्यात्र ज्ञातबोधविषयताया अनुपपत्तिर्विना
नुमितिविषयताव्यापकत्वादेवतादृशानुमानविषयकत्वस्यापि किंचिज्ज्ञाततानवच्छेदकत्वेनानुगताव्यवच्छिन्नजन्यतापि विवक्षणासंभवेनप्रतिसाध्ये तज्जन्यसमूहालम्बनबोधमादाय तत्र हेतुवर्ष विषयकत्वावच्छिन्नजन्यतानिरूपितजनकताप्रयोजकमादाय लोकान्
नवलतो वह्न्यादिसाधित्वादौ हेतुत्वपर्याप्तिव्याप्तिकोशोऽस्तात् अवच्छिन्नप्रकारताकत्वविवक्षया पि वारणासमवायत्वापि ये तोऽयं तहा हेतुवास्याय प्रथम तोऽनुमित्यन्तेन विषयकत्वमन्यथानिवक्ति तथा विप्रकृतेति एतच्च पक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षक तद्
प्राग्नेत प्रमेयाहृत्य वत्वानयं प्रमेयः प्रमेयादित्यादौ हेतुवच्चे यत्किंचिद्धर्मावच्छिन्नतावादाने पि घटादानवच्च स्वपदादानन्तरस्मान्नद्यादौ नव्यवस्थायमादाय घटान्य वत्वानिरूपिता कारिका यासामानाधिकरण्यसंबन्धेन घटान्यत्वसाध्यकप्रतिज्ञानहेतुदितन्यायान्तर्गतेन रूपद
टान्तेतरत्वावच्छिन्नासामानाधिकरण्यसंबन्धेन विशेषणतापन्नात्तदानयत्वनुप्रतिवन्नादृशसंबन्धावच्छिन्नस्वतानिरूपितावच्छिन्नान्नरूपदेतुप्रतियोगितोहेतुत्वविवक्षितिव्याप्तिः घटत्वादौ सामानाधिकरण्यसंबन्धेन रूपवन्निष्ठ भिचारवारकतया घटान्यत्वाद्यनाविवि
पुत्रोपलक्षणस्य धर्मिभेदेन विशेषस्य घटान्यत्वसामानाधिकरण्यसमानसमानाधिकरण्येऽघटस्वरूपादौ व्यभिचारवारकतया विशेषणतावच्छेदकस्वसामार्थिक अभिन्नत्वयेयम् सामानाधिकरण्यसंबन्धस्य हेतुनियामकतयाव्यापकत्वाघटकत्वे विशिष्टघटान्यत्वं
निरूढव्याप्तिनिर्धर्मसूक्ष्मत्वात् वह्निमान्धूमादित्यादौ हेतुनिघमस्त्वत्वादालोकवान्वतो वह्निमान्वह्निमत्त्वर्ततादृशनियमसूक्ष्मत्वादित्यादौ हेतुत्वपर्याप्तिव्याप्तिरिवालाक्षपक्षतावच्छेदकीभूतविशिष्टानिवेशानमावश्यक अविच्छाभावघटकनयाहेतुघटकद्रव्यत्वपर्वतत्वादीनामवैध्य
चौ० सांश साध्यतावच्छेदकविशिष्टसाध्यनिवेशनप्रयोजनमाह एतन्मार्गेणेति हेतुरिप्रमेयवाद्यत्ववत्प्रमेयादित्यादौ हेतुवादपस्यावियन्त्राहेतुत्वे प्रमेयाद्यात्मकप्रकृतसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वे पिप्रकृतसाध्यतावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वात्रातिव्याप्तिरिति
धः एतत्तावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारताकत्वमेव पर्यवसितार्थः संबन्धविशेषणस्थलेन प्रवेशः प्रयोजनविरहात् अतः एतन्मूर्धप्रकृतार्थस्य यादृशसंबन्धेनान्वयस्तत्प्रकृतिनियामकतायाव्यापकत्वादृदकवैवि
नेतद्वाहत्य संगतिः यदि च जन्यायहेतुविषयतारूपपक्षधर्मात्पर्यवसायकदेशे जन्यत्वे प्रकृतार्थस्य हेतुत्वान्स्यात्त्वयः ननु परंपरासंबन्धेन तादृशविवृयत्वे तदाजनात्पक्षकोऽसाध्यहेतुकस्थलेव्याप्तिर्वो व्याप्ता एतद्गुणविशेष्यकत्वपर्यन्तानिवेशात् नतादृशविषयत्वे व
च्छिन्नपक्षकस्थले हेतुजन्यबोधस्य तादृशविशिष्टपक्षेऽतरविशिष्टानवगाहित्वात्तादृशविषयताविलक्षणेति साध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयताविलक्षणेत्यर्थके नादिलक्षणत्वं च नाडि
न्नतु प्रतिज्ञाजन्यबोधीयसाध्यादिविषयतायाः लक्षितन्नत्वेनासंभवापातात् तादृशविषयताभिन्नत्वविशेष्यतानुरूपत्वनिवेशोनासंभवोद्धारे निगमनातिव्याप्तितादवस्थ्यादतस्तन विषयकत्वदलवैयर्थ्यात् समासालोकवान्पर्वतो वह्निमान्समासादित्यादौ हेतुत्वपवजन्य
बोधीयहेतुत्वनिष्ठमुख्यविशेष्यतायास्तादृशविषयताभिन्नत्वात् एतेन तादृशविशिष्टविषयताऽनतःपातित्वप्रकृतपरामर्शजन्यतानवच्छेदकत्वविवातिरिच्यतानिरासनम् आलोकादिप्रोहेतुत्वप्रकारतायाः पवतादृशविषयतान्तःपातित्वप्रकृतपरामर्शजन्यताव
च्छेदकत्वात्तद्धेतुजन्यबोधीयतद्विषयतायास्तथात्वात् नचतथाविधविषयतावच्छेदककोपधर्मावच्छिन्नविषयताम्तत्त्वनिवेशात्तदोषस्तस्य विसाध्य यतनप्रमेयत्वमात्रस्य पक्षतावच्छेदकादिघटकतानादृशविषयतावच्छेदककोपधर्मविशेषासिद्धेः विलक्षणावच्छेदक
तानिवेशे विरुद्धव्याप्यसमालोकवान्पर्वतो वह्निमान्समासादित्यादिव्याप्तेनाशनिगमनाद्यतिव्याप्तेः तज्जन्यबोधविषयतावच्छेदकघूममत्वादेस्तादृशविषयतावच्छेदककोटिप्रविष्टत्वनियमाद्विलक्षणतादृशविषयताशालिनिश्चयत्वावच्छिन्नानिवर्त्यसंप्रायपतिप
वर्णकतावच्छेदकत्वमेवतत निगमनादिजन्यबोधीयतानसाध्यतादिविषयताया तादृशनिश्चयत्वावच्छिन्नानिवर्त्यतानताप्यत्वादिसंप्रायप्रतिबन्धकतावच्छेदकतायास्तद्वारणाय कूटवलयवजन्यबोधनिवर्त्यस्य हेतुवधर्मीयमेवमादिसंप्रायस्य समादितमासाय
बद्धरिपपत्तावच्छेदकावच्छिन्नपक्षकसाध्यावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकनिश्चयनिवर्त्यतया तादृशबोधविषयतायानुतथाविधविषयताविलक्षणेति अन्नसपदस्यार्थादृष्टिसंगतिः सर्वेषामेव संप्रायाणां तद्विरोधिनिषयकतयाविधविषयताशालिसमूहालं
बननिश्चयनिवर्त्यतया तादृशनिश्चयानिवर्त्यसाध्यप्रसिद्धसंशयस्य प्रसिद्धिरतस्तादृशनिश्चयत्वावच्छिन्नेति रत्यचाधिकमधिकारात् हेमाद्रेविनिगमजन्यबोधे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यविशिष्टपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षविषयकत्वस्यानतिरिक्तात्मसाध्यत्वादि
संशयस्य तादृशविषयताशालिनिश्चयानिवर्त्यनीयत्वानुपपत्तिरित्यपि समाहितं अवच्छिन्नत्वमनसनहितत्वव्यापकत्वपर्यवसितमतोऽसाध्यमलरधर्मीयं न वेति संशयनिरस्तविनप्रतिबन्धकतायाः महानसाध्यत्वादिविरहप्रतिज्ञाप्रतिपादिताभागविषयतोदितपर्व
स्यास्व रूपतेवं यत्पावच्छेदकत्वविरहेऽपिनिरूपनपदस्याहसंगतिः अप्रामाण्यपदानास्कन्दितस्य निगमनादिजन्यबोधस्य संशयाप्रतिबन्धकतया तज्जनकत्वमादायातिप्रसंगसंभवात् यदादृशसंशयानिवर्तकत्वपर्यन्तेस्तत्रिवर्तकतावच्छेदकविषयताशालित्वमनिगमनादिजन्यबोधे
विशेषिन: एतत्तावच्छेदकाद्यनिवेशेनतदनवच्छिन्नपक्षादिविषयताशालिनिश्चयसमुदायस्यकमपिसंशयं प्रत्यप्रतिबन्धकतया तादृशनिश्चयत्वावच्छिन्ननिवर्त्याप्रसिद्धिरतस्तन्निवेश इति रत्यचानतिरिक्तविषयकत्वघटकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यविशिष्ट
पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयताया स्वनिविष्टत्वनिवेशे नैवेतिन्सन विषयकदर्शितहेतुजन्यबोधवारणासंभवे एवागत्यनविषयकत्वविशेषणमनर्थकमित्यपि समाहितं तादृशविषयताया स्वनिष्ठत्वविशेषणेनिगमनादिजन्यबोधस्यान्नतासाध्यत्वविशेषभिन्नसाध्यवि
शिष्टपक्षविषयताशालिनिश्चयत्वव्यापकप्रतिबन्धकताकसाध्यत्वादिसंशयान्यसंशयाप्रतिबन्धकतयाऽनतिरिक्तविषयकत्वापत्तेर्दुर्वारत्वात्तत्सन्यायावयवत्वमर्थः निगमने च पक्षवाचकपदमनुपजातेऽदृष्टत्वेतदभावेन तिरिक्तपदप्रयोजनमितिमतमनुष्ट

गदाधरी
अवयव
२

त्वलघुशरीरमनतिरिक्तविषयकत्वं निर्वक्ति प्रकृतेनेति प्रकृतहेतुकाया प्रकृतसाध्यासिद्धोपधिकी व्याप्तिर्न तद्विषयकत्वमित्यर्थः यद्रूपावच्छिन्नवि [illegible]

कावच्छिन्नसाध्यकत्वमिति जनकतानतिरिक्तवृत्तितद्रूपावच्छिन्नविषयकत्वमिति तत्पर्यवसितं तादृशं च तद्रूपं तद्धेतुतावच्छेदकावप [illegible]

व्यतिरेकि लिङ्गानिगमनेतिव्याप्तिरिति निरुक्तरूपावच्छिन्नत्वेन हृद्योरनुगमः यदि च [illegible]

[illegible]

३

प्रामाण्यज्ञानानास्कन्दितप्रतितत्प्रतियोग्यविशिष्टार्थनिश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबन्धकताकान्यत्वात्संभवस्यतो ज्ञानसामान्यापेक्ष संशयपर्यन्तानुधावनं नचानुमितेस्तादृशनिश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबन्धकान्यत्वेपि तत्प्रतिबन्धकसिसाधयिषाकालीनबोधजनकत्वमादाय प्रतिज्ञायां लक्ष

णसमन्वयः संभवतीति संशयपदमनर्थकं स्वरूपयोग्यतारूपजनकतायाएव निवेशनीयतया व्याप्तेरप्यनवकाशादिति वाच्यम् अनिवर्त्तकवह्निप्रतिबन्धकतावच्छेदकीभूतविशिष्टविषयिताशून्यत्वस्य प्रतिबन्धकत्वाभावः तथासत्यप्रामाण्यज्ञानास्कन्दिततादृशार्थबोधमादाय निग

मनातिव्याप्तितादवस्थ्यात् तथाचसिसाधयिषाकालीनासिद्धेरप्रतिबन्धकत्वेपि प्रतिबन्धकतावच्छेदकीभूतविषयिताशालित्वेनानुमित्यनिवर्त्तकत्वासंभवात् नचसिद्धेः पूर्वपदतो वा सिसाधयिषायाः स्वस्यैव द्वितीयपदलक्षणे प्रथमलक्षणे च सिसाधयिषाविरहविशि

ष्टत्वमततमेवेति सिसाधयिषाविशिष्टायाअपि सिद्धेरनुमितिप्रतिबन्धकत्वमतत्तमेवेति कथं तस्या अप्रामाण्यज्ञानानास्कन्दिततादृशविशिष्टार्थनिश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबन्धकताकान्यत्वमितिवाच्यम् यादृशसिद्धेः पूर्वपदतः सिसाधयिषोत्पादः तादृशसिद्धेरेवाप्रतिबन्ध

कत्वात् अतस्तन्निश्चये विशेषदर्शनकालीनविपरीतनिश्चयस्याप्रतिबन्धकतामते तस्या विप्रतिज्ञानार्थनिश्चयत्वावच्छिन्नाप्रतिबन्धकताकत्वक्रोडिशासंभवइति प्रत्यक्षसामान्यापेक्ष्य संशयपर्यन्तानुधावनं अत्रच तद्विशिष्टार्थविषयकनिश्चयत्वानवच्छिन्नसंशयप्रतिबन्धक

ताशून्यत्वस्य सर्वत्र विशेषणत्वोपगमेप्येवातिरिक्तविषयकस्यहेतुं तादृशागजबोधस्य तथाविधस्य सत्त्वानाप्यत्वादिसंशयप्रतिबन्धकताश्रयस्यावारणासंभवात्तादृशप्रतिबन्धकतात्वेनैव तथाविधनिश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबन्धकताकान्यसंशयप्रतिबन्धकतानिवेशः नतु तथाविध

निश्चयत्वावच्छिन्नप्रतिबन्धकताकान्यसंशयप्रतिबन्धकतात्वेन गौरवादित्यवधेयं उक्तहेतुवारणाय तादृशबोधान्यतमेति प्रकृतप्रतिज्ञाजन्यतावच्छेदकीभूतयादृशयादृशबुद्धित्वतादृशतादृशबुद्धित्वावच्छिन्नान्यतमजन्यतानिरूपितजनकतापर्याप्त्यधिकरणीयतयानो

क्तसमूहालंबनबोधमादायतत्रातिप्रसंगः स्यात्कप्रायं गवामेदस्येत्यादिसकलवस्तूपगेः समबोधाविवक्षणीयतायामोनोक्तसमूहालंबनबोधमादायतत्रातिप्रसंगः स्यात्कविषयकबोधजनकत्वं प्रतिज्ञायाः संभवतीति प्रागभिहितं तावतैवगवान्वेदः प्रतिज्ञाप्रतिपाद्यस्य

सालाभानन्तरंतादृशबोधमादाय लक्षणाकर्मत्वमिति स्फुटमेव तथापिनतत्रतादृशपर्वतोपोलनलाद्यकोनतस्याविषयस्तिष्ठहीकथंतदुपादानं तदात्म्येनवह्निरोसा योऽयंवह्निरित्येवप्रतिज्ञाजायतेतत्रचवह्निमद्भेदबोधोनलक्षणाघटकस्तस्यतः संयोगेनसमवायेनवेतिना

दात्म्यातिरिक्तसंबंधेनेत्यर्थः वह्न्याविस्तादिसत्त्वमपत्रयंसाध्यप्रतिज्ञाकेनान्वितं वह्निमद्भेदस्येति अत्राप्येनतादृशबोधस्यप्रतिज्ञाजन्यतायाः प्राग्दर्शितत्वेप्यन्यविषयबोधासंभवमापत्तिरूपमेतदुपादानं नपाकरुतिमत्वस्येति पाकरुतिसमुदायस्येत्यर्थः पचतीतिप्रतिज्ञानस्तद्बो

धादितिभावः पाककर्त्तृभेदस्येति पाककर्त्तृत्वावच्छिन्नाभेदस्य पाकरुतिमत्वावच्छिन्नभेदस्येत्यर्थः पकापाकरुतिमानित्याद्विप्रतिज्ञानस्तद्बोधादितिभावः इतरभेदवत्त्वस्येति इतरभेदाश्रयतायाअन्यस्येत्यर्थः इतरेभ्योभिद्यतइत्यादितस्तादृशबोधादितिभावः इतरान्याभेदस्येति

इतरस्मेदावच्छिन्नाभेदस्येत्यर्थः इतरान्येतिप्रतिज्ञानस्तद्बोधादितिभावः इतरभेदवत्त्वस्येति इतरभेदसंसर्गस्येत्यर्थः नेतराणीत्यतस्तद्बोधादितिभावः इतरभिन्नाभेदस्येति इतरभेदाश्रयत्वावच्छिन्नाभेदस्येत्यर्थः इतरभिन्नेतिप्रतिज्ञानस्तद्बोधादितिभावः अनति

रिक्तविषयकत्वार्थः पर्वतदेव अत्र सन्विषयकत्वावद्बोधनिर्वर्त्ययावत्संशयनिवर्त्तकत्वदूषणोत्तदेतज्जन्याबोधस्यज्ञानस्याप्रमीयूनवेत्यादिसंशयप्रतिज्ञाजन्यबोधनिवर्त्तनीयप्रतिबन्धकत्वेपि तादृशयावत्संशयान्तर्गतपर्वतोवह्निमानवेत्यादिसंशयानिवर्त्त

कत्वेनवारणसंभवादितिवदतोमतमाह तावदिति तत्रद्विशिष्टार्थविषयकोटीत्यर्थः तावद्बोधनिवर्त्त्ययावत्संशयेति तत्रद्विशिष्टार्थबोधात्वतमपक्षिविद्बोधनिवर्त्त्ययावत्संशयेत्यर्थः तेनभेदादिसाध्यकस्थलेभेदतदाश्रयत्वादिकोटिकनानाविधसंश

यानामेवप्रकृतसाध्यपक्षकप्रतिज्ञार्थबोधानिवर्त्त्ययावत्संशयो नगतत्वयावत्संशयनिवर्त्तकतायाः पृथिवीनेतराणिपृथिवीतरेभ्योभिद्यतइत्यादिप्रत्येकप्रतिज्ञाजन्यबोधेरसंभवेपि तादृशसकलवाक्यजन्यसमूहालंबनबोधस्यतावत्संशयनिवर्त्तकत्वान्न

त्वचनिरुक्तानतिरिक्तानतिरिक्तविषयकत्वस्याप्रसिद्ध्या तज्जनकत्वमादायैववृत्त्येकप्रतिज्ञासलक्षणासमन्वयोबोध्यः अत्रचसमतायेदायागौरवमेवाखरसबीजंबोध्यं नत्विसिसाधयिषादिसंबन्धेनपाकाद्यवच्छिन्नरूपादिर्यत्रसाध्यतानत्रकीदृशउपनयः न

नावत्पाकरुतिव्याप्यवानित्याद्याकारकः नन्वरूपवद्घटकपाकादिपटसापाकविषयकादित्यात्तालिकतायाः पाकविषयकाभिन्नरुतित्वाद्यवच्छिन्ननिरूपितव्याप्तेरेवानामस्वरूपसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितायाव्याप्तेरत्यन्तानाध्यानरप्रसंगादित्यत्रा वि०८

ह चैत्रइति माध्वेविशिष्टत्वासंभवादितिभावः निपातार्थेननामार्थस्यभेदान्वयविधिव्युत्पत्तिविरुद्धतयानेतराणीत्सादौ प्रथमाया अत्रयोगितार्थकत्वमभिप्रेत्य तिहृदयंयथाबत्प्रतिलेति प्रतितोपस्थापितेत्यर्थः उपनेयत्वात उपनयेनबोधनीयत्वात

तादृशव्याप्तेरेवाकांक्षितत्वेन यः पाकरुतिसामग्रीमान्सपचतीत्यादुदाहरणेनप्रतियादृशविशिष्टस्यपक्षधर्मताबोधस्यैवोपप्रयोगादितिभावः एवंचपदेवेति तथाचाहे ननादृशव्याप्तिविशिष्टहेतुमत्पक्षबोधस्यापत्तेरितिभावः नतुमाहितकतायाः प्रत्ययार्थवि

तस्मात्तथेतिनिगमनस्यानिराकरणीयतया तथापदस्तद्दिनउपनयेपितद्घोसत्रासर्सस्यानुमतस्तादृशोपनयस्तासेतन्नमनमनुक्त्वाह नव्यानामिति तत्पदेनयथोपदर्शितसाध्यस्यैवतादृशसाध्यव्याप्तिविशिष्टहेतोरविषयाप्रसंगसंभवइतिव्याप्यादिपदप्रयोग।

द्वैयर्थ्यमित्याशयेनाह नहानेति नउपनादेरेपिस्रकांतवाक्स्यैवकथंनोपनयस्यतत्त्वदृढ्नपरामर्शं तत्राह योग्येति तात्पर्यवशादित्यर्थः व्याप्तिविशिष्टहेतुमत्त्वस्यैवाकांक्षितत्वेनतत्परतायाएवतत्रग्रहादितिभावः नदानक्रोडेनसाध्य...तिप्रयामकत्वंतद्वाप्य

त्वेतिद्वितीयपदमभिप्रेत्यपर्वतोवह्निमानित्यादेर्न्यायस्यवह्निसाध्यकत्वं निराकृतत्ववह्निव्याप्यसमवायश्चायमित्याकारकोपनयनिराकर्त्ततानतमाह केचिदिति विप्रतिपत्तिकोटिजन्यस्यतिविषयत्वतज्ज्ञानप्रत्येकशाब्दबोधप्रकारत्वम् नतुतदधीनसंशयप्रकारत्वमतो

नसंशयेपुत्वस्यपक्षेधर्म्यत्वं तत्प्रदर्श्यनपसंशयकोटितानिर्वाहकत्वेनतस्यास्तोजिज्ञासायामतंत्रत्वादित्यवधेयम् यद्यपिवह्निमतउपस्थितिदशायांवह्नेरपुंपस्थितततथापादृशाविप्रतिपत्तिवाक्याद्वह्निकोटिकोपिसंशयोभवितुमर्हतीति तथापिस्वातंत्र्येणकोट्युपस्थितिः

संशयप्रयोजिकेत्यभिप्रायेणेदमित्यवधेयम् अथवाविप्रतिपत्तिवाक्याद्दाद्यपदसंशयइतिमतानुसारेणेदं वस्तुतोवस्तुभावस्यकोटितायामेववह्निकोटिकस्यसंशयतोपपादनेनतुवह्निमद्भेदस्यस्वाभावप्रकारकत्वानस्येवस्तसंशयत्वात् अतएवपूर्वकाभावोनोपस्थि

तोऽपितुतद्भेदस्यैवेतिवह्न्यभावस्यकोटित्वासंभवाद्वह्निसंशयोनभवतीत्यभिप्रायः एतत्स्वनायैवतुवह्निमद्भेदस्यकोटित्वमभिहितंतदभिधानस्यप्रयोजनान्तराभावात् यद्यपभिन्नतत्रकोटकबोधोपयिकाकांक्षादतस्तद्नन्तदुपस्थितिरेवयभिमतन्तुकोटिकसंश

यजनकपर्वतोवह्निरभावइतिवाक्याद्वह्न्युपस्थितोपर्वतादौवह्न्यादिसंशयानुदयात् तथाचपर्वतोवह्निमानितिवाक्यस्यवह्न्यादिपदभिन्नपर्वताद्वौनह्यादिभेदान्यौपयिकाकांक्षावदितितादृशविप्रतिपत्तिवाक्यवत्त्वद्वह्न्यादिकोटिकसंशयइतिपरमार्थः नवीनमतम

तमनुक्त्वाह वह्निमद्याप्येति आकृतिरत्रप्रमादेनस्वरसाभावः सूचितः फलोपधायकतारूपजनकतानिवेशकयाप्रसक्ता तादृशशाब्दबोधीनुपधायकप्रतिज्ञायामव्याप्तियोग्यतानिवक्तायानिराकरोति यत्रचेति अनन्वयेति हेत्वर्थादिविषयशाब्दबोधसामग्र्या,

मित्यर्थः एतेनफलोपधानविवक्षणेत्वनात्रार्थविषयकशाब्दमात्रोपधायकप्रतिज्ञायामव्याप्तिः प्रसज्यते अनतिरिक्तविषयकशाब्दबोधानुपधायकत्वादितिसूचितं तादृशेति तादृशशाब्दबोधजनकत्वानविषयेत्यर्थः आकांक्षानिवेशसंभवतोवह्निःमंवंधीत्या

दिनिराकांक्षवाक्यव्युदासः नचपर्वतोवह्निमानित्यादिशाब्दप्रतिनिराकांक्षतादृशवाक्यविषयकाज्ञानत्वेनाजनकत्वात्तादृशशाब्दबोधजनकतावच्छेदकविषयिताकत्वानिवेशेनैवोपपत्तेराकांक्षानिवेशनमफलमितिवाच्यम् पर्वतोवह्निमानित्यादिवाक्याद्वह्निप्र

कारकप्रमात्मकतादृशानिराकांक्षाविषयकज्ञानस्यापितथाविधशाब्दधीजनकतयातदीयविषयितायाअपितज्जनकतावच्छेदकत्वेनतज्जनकतावच्छेदकप्रकारताश्रयानुभवीरूपाकांक्षाशालित्वनिवेशस्यावश्यकत्वात् तदीयविषयत्वात् तत्कुलिंबच तदघटकवर्णसमु

दायस्यतज्जनकतावच्छेदकीभूतप्रमान्यत्पक्तिविज्ञानतद्विषयितानिरूपकवर्णसमुदायत्वमितिपर्यवसितोर्थः कदोवह्निमानित्यादिभ्रमानुमितिसमानविषयकतादृशवाक्यस्यवारणाययोग्यतानिवेशनं योग्यत्वंचाबाधितार्थकत्वं अतएवसाध्यविशि

ष्टपक्षतपर्यबोधकत्वमितियावत् वैशिष्ट्यचवास्तवन्तुवैज्ञानिकं यद्यपित्वात्तत्रैवयोग्यतानिवेशोनिरर्थकः अन्वयविषयत्वावच्छिन्नजन्यताप्रतियोगिकजनकतायाअवश्यंविवक्षणीयतयावास्तववैशिष्ट्यघटितसाध्यविशिष्टपक्षविषयकत्वरूपानतिवि

षयकत्वनिवेशाहमवेष्ययोग्यवाक्यप्रतिपाद्यविशिष्टार्थाप्रसिद्धासप्रसक्तसिद्धप्रतिज्ञाप्रतिपाद्यविशिष्टार्थबोधानिवर्त्त्यसंशयानिवर्त्तकत्वरूपानतिरिक्तविषयकत्वघटितलक्षणस्यतत्राव्याप्त्यप्रसक्तेः तथाविवादानवयेपिसद्घटितानतिरिक्तविषयकत्वनिवेशा

च्चनायपयोग्यतोपादानमितिपदतात्पर्यविशेषप्रतिग्रहः तेननिस्तात्पर्यकस्याकाद्युच्चारितप्रतिज्ञासमानाकारवाक्यस्यार्थान्तरपरतादृशवाक्यस्यचव्युदासः नन्वाकांक्षादिनिवेशेशाब्दवाक्यपदयोर्वैयर्थ्यम् आकांक्षादेर्ज्ञानान्तरोपयिकतयाविरहाद्वाक्यातिरिक्तेऽसंभवात्

ज्ञानुमितिजनकपरामर्शादौशाब्दधीजनकयोग्यतास्वानादेश्चातिप्रसंगानवकाशादित्यत्राकांक्षादिमत्त्वलाभार्थकतयाशब्दपदोपादानं सार्थकयति तल्लाभस्येति तल्लाभःशाब्दबोधंप्रतिआकांक्षादिमतएववाक्यस्यजनकतयाकांक्षादिमत्त्वलाभः तादृशपदहेयो

पादानादित्यर्थः शाब्दपदस्यैवोगेनशाब्दजनकार्थकत्वेन तल्लाभः आकांक्षादिरहितस्यापिशाब्दस्यशब्दजन्यसन्ततिहेतुत्वात् अतोजातिविशेषोपस्थापकेति नह्याऽनुभवनिष्ठशाब्दत्वजात्युपस्थापकपदेकशाब्दबोधप्रत्याकांक्षादिरहितस्यापिज्ञानादेर्हेतुतयावाक्यपदयोरनुपादा

नेकेवलशाब्दपदप्राप्नतल्लाभइतिवाक्यपदोपादानापेक्षेतिभावः यत्तुतल्लाभस्येति अनतिरिक्तविषयकशाब्दत्वावच्छिन्नोपयिकाकांक्षादिमत्त्वलाभस्येत्यर्थः शाब्दपदस्यावयवशक्त्याशाब्दजनकज्ञानत्वावच्छिन्नार्थकत्वे शाब्दजनकतावच्छेदकजातिविशेषानुपस्थित्यातदवच्छिन्ना

जन्यताप्रतियोगिकजनकतालाभोनभवतीत्यतउक्तं जातिविशेषोपस्थापकेति तथाचकर्ण्यदरीशाब्दत्वजातेःकारणादिनोचवाक्यपदेनाकांक्षादिमत्त्वस्यलाभात्तादृशशाब्दत्वावच्छिन्नौपयिकाकांक्षादिमत्त्वलाभइतिभावइतिव्याख्यातं तदसत् अवच्छेदकतापर्याप्तिनिवेशा

निरुक्तानतिविषयकत्वावच्छिन्नजन्यतानिवेशमात्रेणोपपत्त्याशाब्दत्वनिवेशेप्रयोजनाभावाद्वह्न्युपस्थितेरप्रयोजकत्वात् ननुतदर्थविशिष्टविषयकत्वस्यशाब्दत्वनिष्ठजन्यतावच्छेदकतायामन्यतर्यां तदवच्छिन्नत्वविरहात् अनतिरिक्तविषयकशाब्दत्वावच्छिन्नत्वेनैवजन्यतानिवेशनौ

चितिवाच्यम् विनिगमनाविरहेणशाब्दत्वविशिष्टतत्तदर्थविषयकत्वस्यापिजन्यतावच्छेदकत्वात् ...ते तथाचपर्वतोवह्निमानित्यादिप्रतिज्ञावाक्यस्याजनितमतोधकतयाव्याप्तिरित्यप्रसक्तांपरिजिहीर्षु

गदाधरी
अनु.पत्र.ग्रंथ
४

त्नुमितिविषयो विषयो यस्येति मध्यमपदलोपिसमासाभिप्रायेणासमुदितलक्षणापर्यवसितार्थं व्याचष्टे तथा चेति दृष्टान्तवदिति अग्रिमेणोदाहरणस्येत्यादिनान्वयः अत्रत्युदाहरणस्य लिंगबोधकत्वाद्व्यतिरेकिपर्यन्तानुधावनं यो यो धूमवान्स स वह्निमानित्याद्युदाहरण
स्य वह्न्याभावादिरूपलिंगाबोधकत्वात् तद्विषयकत्वमात्रनिवेशे नैव तादृशोदाहरणवारणासम्भवेन पक्षमुख्यविशेष्यकत्वपर्यन्तसाविवक्षणीयस्याब्राह्मणे दानाय यथा कृदन्तमित्यादि दृष्टान्तघटितानदृग्रमरणां दृष्टान्तघटितेप्युदाहरणे व्याप्तिमाह कृदाहरतीति उप
नयवारणायेति पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षविशेष्यकत्वनिवेशस्य प्रयोजनान्तरविरहेप्येतदर्थमेव न त्रिदेशेन तु संगपक्षे निगमनातिव्याप्तिर्न संभवतीत्यभिप्रायेण निगमनेप्रेत्य तस्य तदेव्योभिद्यत इत्यादि निगमनस्य पक्षविशेष्यकत्वाभावान्निगमनमात्रे नाति
व्याप्तिसंभवस्तत्राभिप्रायेण वा पक्षमुख्यविशेष्यकत्वनिवेशो विगोत्वस्य त्वाभाववह्नौ त्वाभावादित्यत्र यत्रात्मा तत्र गोत्वमित्युदाहरणोपनयमुख्यविशेष्यकत्वे यजनकेऽतिव्याप्तिर्दुर्वारैव पक्षमात्रमुख्यविशेष्यकत्वनिवेशे च विपक्षादपक्षस्थले मात्रार्थाप्रसिद्ध्या व्याप्तिरिति प
क्षतावच्छेदकानवच्छिन्नमुख्यविशेष्यतानिरूपकत्वमेव विवक्षणीयं तथा च निगमनेन तु संगपक्षे गतिव्याप्तिर्न संभवत्येवेति ध्येयम् । लिंगत्वस्य केवलान्वयित्वाद्यासामान्यतो लिंगाविषयकत्वस्याप्रसिद्धेः प्रकृतलिंगाविषयकत्वं विवक्षणीयं तथा च निति स्यादित्या
प्रायेनाह यद्यपि प्रकृतेति प्रकृतलिंगतावच्छेदकानवच्छिन्नविषयकता विवक्षणीयेति पृथिवीतरेभ्यो भिद्यत इत्यादिप्रतिज्ञायां नासंग्रहः तज्ज्ञानत्वे धेत्वरूपतया पृथिवीत्वादिरूपलिंगभानादित्याशयेनास्यानानतिरेकात् नाह गन्धवतीति तथोत्तरेभ्यो भिद्यते इत्यनया संभव
ति तथा च तादृशप्रतिज्ञादिघटितन्यायप्रयोगसंभवतीति क्व व्याप्तिरिति भावः इदमाइदमाहेतु गन्धवत्त्वेनेति इत्यनयस्ये दृशत्वस्य प्रतिज्ञोपदर्शितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षत्वादिति भावः गन्धवत्त्वान्वयेति गन्धवदभेदान्वयसत्त्वार्थः अयोगादिति उद्देश्यतावच्छेदकविधेय
तावच्छेदकयोरैक्येऽभेदान्वयबोधस्याव्युत्पन्नत्वात् अन्यथा घटो घट इत्यादावपि तथात्वप्रसंगादिति भावः साध्याभावेति साध्याभावव्यापकीभूतो योऽभावस्तद्भावत्वेनेत्यर्थः तथा च भिन्नरूपेण गन्धादेरुद्देश्यतावच्छेदकत्वे विधेयतावच्छेदकत्वे न भेदान्वयबोधानुपपत्तिरिति भावः
ननु हेत्वभावाभावत्वेन हि तद्रूपव्यापकपक्षाभावाक्यं कथमुपनयवाक्यजन्यत्वेऽपि पक्षे हेतुमानिति एतदाह अत एवेति साध्याभावव्यापकतावच्छेदकहेत्वभावत्वावच्छिन्नाभावत्वेन हेत्वन्वयानुरोधादेवेत्यर्थः ननु नेयं पृथिवी तिनगन्धयेनाभावाभावत्वेन हेतुबोधनादिति भावः यद्यपि
पृथिवीत्वे हेतुकस्थले तादृशोपनयप्रयोगो न युज्यते पृथिवीयदात्वरूपतयैवोपस्थितस्य पृथिवीत्वरूपपदार्थतावच्छेदकसमनर्थाभावेऽन्वयासंभवेन हेत्वभावाभावत्वेन हेतोर्लाभात् न च हेतुमद्भेदाभावो विहेत्वरिवोपि हेतुरेवान्याभावाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वसत्त्वात् प
वहेतुमद्भेदे पव्यापकतायत्र वेतरभेदमत्र पृथिवीत्युदाहरणेन बोध्यते इति पृथिवीभेदाभावत्वेन पृथिवीबोधकतादृशोपनयो युज्यतरनिवाध्यम् एवमपि पृथिवीत्वादिलिंगे तुवाक्योपस्थितपृथिवीत्वविशिष्टहेतुका तु भिन्नोपाधिकतद्रूपविशिष्टवद्भेदत्वावच्छिन्ने साध्याभावव्यापकतायो
पवाक्यालिंततयात्मादन्यत्रेतरभेदस्तत्र पृथिवीत्ववदित्युदाहरणेनोपदर्शनीयतया तद्रूपविशिष्टवद्भेदत्वावच्छिन्नाभावत्वेन हेत्वमत्रायापवोपनयवाक्यादृशोपनयासंगतेः अत्र यथा पृथिवीतरेभ्यो भिद्यते गन्धसमवायिकारणतावच्छेदकत्ववत्त्वादित्यादावपि लब्धोपनयप्रयोगा
पत्तेरिति नयाभिनादात्येन पृथिवीहेतुकस्थलाभिप्रायकमिदं आदिपदात्तद्वत्वेनैव गन्धवतीत्याद्याकारस्य नयनागरावस्य तादृशाकारस्यवाक्योपनयस्योपस्थितिः अत्र हेत्वभावादौ साध्याभावव्यापकत्वाभानेपि न क्षतिः प्राचीनमते उदाहरणादेव व्याप्तिलाभेन पक्षधर्मतामात्रस्योपनेय
त्वादतद्व्यावाभिलषं साध्याभावव्यापकत्वादीनव्यापकात्मपलक्षणार्थक न तु च नेयं पृथिवीत्यादिकप्राचीनानुमतोपनयसंगतः नत्वर्थाभावस्य प्रतियोगिपदयोग्यपदार्थे एव वाह्यादुभवे मानाद त्योन्याभावबोधे समानविभक्तिकप्रतियोगिपदयोगिवाचकपदसमभिव्याहा
रस्य संसर्गाभावबोधे च समर्थतानुयोगिवाचकपदसमभिव्याहारस्यापेक्षितत्वात् प्रकृते चानुयोगिवाचकपदाभावेन पृथिवीभेदगन्धाभावभावादिबोधासम्भवादिति नवीनाः मतन्तरं तत्र व्यापकीभूताभावप्रतियोगिगन्धवतीयं इत्याद्याकारकोपनयप्रयोक्तव्यः तत्र च हेतुः
पक्षतावच्छेदकत्वे दार्ष्टान्तिकमित्यभियोगोद्भावितहरप्रदेश्याकोच्यानभ्यमते समाधानमाह यदि वेत्यन्तरमग्रिमेणान्वयः तद्विशिष्ट इति तद्धर्मधर्मितावच्छेदकीभूतपदार्थविशेषितः तद्धर्मावच्छिन्नाभेदान्वयबोधस्य व्युत्पत्तिविरुद्धत्वादित्यर्थः नानुपपन्नमिति प्रकृते उद्देश्यता
वच्छेदकाघटकत्वापेक्षया विधेयतावच्छेदकघटकतायामानादिति भावः तथा च गन्धवतीतरेभ्यो भिद्यते गन्धादित्यादिन्यायस्यापि निष्फलत्वहेतुलिंगविषयकतादृशन्यायान्तर्गतप्रतिज्ञायामव्याप्तिर्दुर्वारैवेति भावः ननु पक्षविशेषणतायां लिंगविषयकत्वं तत्तद्रूपत्वं विवक्षणीयमतो
नोक्ताव्याप्तिः उक्तस्थले पक्षविशेषणतयैव लिंगविषयतासत्त्वेन विशिष्टाभावसत्त्वादित्यत आह पक्षादिविशेषणत्वेनेति अत्र यद्वाक्यसामग्रीमात्ववक्ररित्यादावपि अव्यापकमित्यग्रिमेणान्वयः अत्र पक्षविशेषणत्वं चानिरूपितविशेषणतात्मकलिंगविषयतायाः परं पक्षविशेषणतानि
रूपितत्वात् गन्धवतीतरेभ्यो भिद्यते इत्यादावेतद्विषयतायाश्च सात्तात्पक्षविशेषणताविशेषणतात्मकत्वेन तादात्म्यसंसर्गधारणपादिनिरूपितत्वस्यैव निवेशनीयत्वादिति च
न्त्यपदार्थविशेषणताव्यावृत्त्यर्थकं तथा निगमनातिव्याप्तिः न च निगमनेऽप्येव पक्षतत्तु संगे उक्तेत्युक्तपक्षतावच्छेदकानवच्छिन्नमुख्यविशेष्यकान्यत्वं स्यै तदनुरोधेनैव पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नमुख्यविशेष्यकत्वस्य विषयकान्तर्भावविवक्षणीयतया नातिव्याप्तिरिति वाच्यम् एव
मुख्यानुसंगपक्षे तत्रातिव्याप्तेर्दुर्वारत्वात् अतः पक्षतावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतानिरूपितप्रकारतान्यत्वमेव तदर्थो वाच्यः पक्षतावच्छेदकप्रकारतातः पातिनी सैव प्रकारता तादृशविशेष्यत्वनिरूपिता स्यात्तु विशेषः काचित्तादात्म्यसंसर्गावच्छिन्नेति
विधेयकोटिप्रविष्टपदार्थप्रकारतावत्त्वधर्मितावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतानिरूपिताविधेयनिरूपितविशेष्यताया धर्मितावच्छेदकावच्छिन्नतया धर्मितावच्छेदकप्रकारतानिरूपितविशेष्यतायाश्च स्वस्वधर्मितावच्छेदकत्वेन तदनवच्छिन्नतया विधेय
तद्धर्मितावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतयोर्भेदादिति निगमनादिजन्यबोधीयविधेयकोटिप्रविष्टलिंगविषयतानपक्षतावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतानिरूपितविशेषणतात्मिकेति न निगमनाद्यतिव्याप्तिः एवं च वह्निसामग्रीमान्वह्निरित्यादावपि
व्याप्तिः प्रसज्यत एवेति एतेन पर्वतो वह्निमान्धूमादित्यादिप्रसिद्धन्यायान्तर्गतोपनयेऽतिव्याप्तिप्रसंजकत्वेनेत्यादि वक्ष्यमाणाशंकापथमारोहति न चायं दोषोऽतिव्यापकं चोपनयस्येत्यनेन स्वयमेव वक्ष्यतीति नानुपपत्तिरिति वाच्यम् उपनयवारणार्थकतयैव लि
ङ्गविषयकत्वविशेषणस्य व्याख्यातत्वात्तथा च उपनयमात्रपदयादृशाविवक्षायामतिव्याप्तिर्लक्षणाशंकायां सन्दर्भविरोधस्य जागरूकत्वादित्यभिमाह इन नन्वेवमतिव्यापकं चोपनयस्येतिग्रन्थासंगतिः तादृशग्रन्थस्य धूमवान्वह्निमान्स्यमादित्यादिन्यायान्तर्गतोपन
यविशेषपरत्वात् तत्र हेतोरेव पक्षतावच्छेदकतया पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नाशेषविशेषणत्व तस्यापि पक्षतावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतानिरूपितत्वात् एवं व्यापकत्वनिरूपत्वतायाश्च विस्वात्मकपक्षतावच्छेदकप्रकारत्वनिरूपकाधिकरणनिष्ठवि
शेष्यतानिरूपितप्रकारतात्मकत्वयैवातिव्याप्तिसंगतेः पक्षपक्षतावच्छेदकहेतुकस्थलेऽपि उपनयपर्यन्तपरतया तादृशग्रन्थसंगमनं अन्यथा उपनये तज्जन्यबोधे व्याप्तिघटकतया लिंगविषयकत्वेनातिव्याप्तिर्न संभवतीत्यभिमानेन केषाञ्चिन्मतं तदेतेनापास्तं पक्षादिवि
शेषणत्वेन साध्याविशेषणत्वे न चेति पक्षतावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतानिरूपितप्रकारताभिन्नत्वमिति साध्यतावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतानिरूपितप्रकारताभिन्नयल्लिंगविषयत्वं तच्छून्यत्वमित्यर्थः साध्यादिविशेषणतयेत्यस्य यथाश्रुता
र्थकत्वे निगमने परम्परया साध्यविशेषणतयैव लिंगभानान्निगमनाव्याप्तिप्रसंगः न चैवमपि ज्ञानविषयवान्सामादित्यादिन्यायान्तर्गतनिगमनेऽतिव्याप्तिस्तादृशस्यमेव ज्ञानविषयत्वरूपसाध्यतावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतानिरूपितत्वस्य हेतुप्रकारतायां सत्त्वा
दिति वाच्यम् गुरुसाध्यतावच्छेदकप्रकारतानिरूपकविशेष्यतायाः एव विवक्षणीयत्वात् ननु पक्षधर्मलिंगाविषयकत्वविवक्षणे दधिद्रव्यमित्यादौ नाव्याप्त्यवकाशः दधिद्रव्यमिति बोधस्य दधिद्रव्यत्वकविषयत्वात् दधिसमवेतद्रव्यविषयकत्वसंभवादतः स्था
नान्तरमाह प्रमेयत्वमिति ननु प्रमेयत्वं प्रमाविषयत्वं तच्च विषयभेदाद्भिन्नं एवं च घटनिष्ठप्रमेयत्वविषयकस्य प्रमेयत्वमभिधेयत्वमित्यादौ पक्षप्रमेयत्वरूपपक्षनिष्ठप्रमेयत्वाविषयकस्य संभवान्नाव्याप्तिरतः स्थलान्तरमनुसरति गोत्वाभाववदिति न
नु पक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षविषयतानन्तःपातिलिंगविषयताशून्यत्वनिवेशे नोपदर्शितहेतुपक्षकप्रतिज्ञायामसंग्रहः तदन्तःपातित्वं च पक्षतावच्छेदकविशिष्टेति पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षविशेष्यतानिरूपितायां साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्य
प्रकारतानिरूपितविशेष्यविषयतानद्बहिर्भूतलिंगविषयताशून्यत्वमित्यर्थः अयं तद्बहिर्भूतत्वं न साक्षात्परम्परासाधारण्यं यन्निरूपकत्वं तदभावः पक्षतावच्छेदकप्रकारतायाश्च साक्षात्तन्निरूपकत्वात् कथंचिन्निरूपकत्वोपपादनेऽपि यत्र संयोगेन वह्निः
साध्यता वह्निसंयोगत्वेन हेतुता तत्र प्रतिज्ञायामव्याप्तिः हेतुतानवच्छिन्नविषयतायाः स्वनिरूपकत्वविरहात् एवं साक्षात्परम्परासाधारणेन निरूपकत्वं वक्तुं न शक्यते एवं पक्षनिरूपितत्वस्य तन्निरूपितनिरूपितत्वाद्यात्मकत्वात् एतेन तादृशविशेष्यावि
षयतानिरूपकविषयतानिरूपितत्वं तादृशविषयताबहिर्भूतत्वं तच्च विशेष्यविषयतासाधारणं तन्निरूपकप्रकारताविशेष्यतानिरूपितत्वमाद्याय तन्निरूपकविशेष्यताप्रकारतासाधारणं इति चेन्न तथाविधविशिष्टवैशिष्ट्यविषयताशालिनिश्चयत्व
स्य व्यापकप्रतिबंधकतानवच्छेदकत्वमेव तद्बहिर्भूतत्वं निगमनजन्यबोधीयहेतुविषयता च यादृशप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ निविशते न तादृशो कापि प्रतिबन्धकतानवच्छेदकत्वं निष्ठविधिनिश्चयत्वव्यापिका हेतुविषयकतादृशविशेष्यविषयताशालिज्ञानासाधारणपादनेत्याविपति
षयतायास्तद्बहिर्भूतत्वोपपत्तिरित्यनुपगमपक्षेऽपि न निगमनातिव्याप्तिः तादृशनिश्चयत्वव्यापकत्वमात्रस्य प्रतिबन्धकतानविशेषणत्वे धूमादालोकवान्पर्वतो वह्निमान्धूमादित्यत्र हेत्ववयवेऽतिव्याप्तिः तादृशं हेतुनिष्ठायाहेतुत्वस्य वीयं तत्वेति संशयप्रतिबन्धकतावच्छे
दकतादृशबोधविषयतापातित्वा विषयताबहिर्भूतत्वानुपपत्तेः तत्तादृशनिश्चयत्वव्याप्यत्वमपि प्रतिबन्धकताविशेषणं न पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नमुख्यविशेष्यताकत्वनिवेशस्यावश्यकतया नैतादृशातिव्याप्तिसंभावनेति व्याप्यत्वनिवेशनापि निर्वाच्यम् तथापि ज्ञेय ४
गपक्षेऽग्निमाद्वह्निमतः सधर्मा पर्वतो वह्निमान्धूमादित्यादिस्थलीयनिगमने हेतुत्वप्रमेयाद्याच्यत्वप्रमेयादिशादिस्थलीयहेत्ववयवेऽव्याप्तेर्दुर्वारत्वात् विशेषस्यावश्यकत्वादिति न च तद्धर्मितावच्छेदकनिविष्टप्रकारत्वं न प्रतिबन्धकतावच्छेदकमपि तु तन्निष्ठविशेष्यताकत्वे
दकत्वमेव तथा च गन्धवतीतरेभ्यो भिद्यते इत्यादिप्रतिज्ञाजन्यबोधीयहेतुप्रकारतायास्तद्बहिर्भूतत्वादव्याप्तिरिति वाच्यम् विशेष्यतावच्छेदकताया एव प्रकारतात्वोपगमेन तादृशबोधे तदन्यप्रकारतानभ्युपगमात् एवं सति प्रसक्तस्य सद्धेतुलक्षणत्वविरोधादित्यादिज्ञानस्य नद्धा

र्मितावच्छेदकत्वस्य प्रकारान्तरेणावारणासंभवात् अस्तु वा विशेष्यतावच्छेदकताख्यविषयताप्रकारतातोऽन्यैव तथापि नव्यमतिः ताहशविषयताबहिर्भूतविषयतामूलत्वं ज्ञानविशेषणमुपेत्य ताहशाबहिर्भूतविषयतानवच्छिन्नजन्यतानिरूपितजनकतायां वा कार्यविशे
षणत्वोपगमेन विशेष्यतावच्छेदकताभिन्नगन्धादिविषयतायाः प्रतिज्ञाजन्यबोधे सत्त्वेपि तस्याः प्रतिज्ञाजन्यतावच्छेदककोटिनिवेशप्रयोजनाभावे व्यर्थं तु मितिसमानविषयकत्वनिवेशेन सामस्त्येन तस्य वैयर्थ्यप्रसंग इति ताहशलिंगविषयतामूलत्वनिवेशनं अवच्छेदकाभाव
स्यवदकतया न लिंगांशवैयर्थ्यम् इत्याहुः तद्बहिर्भूतत्वनिर्वचनायामविदेवाः कल्प्यान्तरमाश्रयते वस्तुतस्त्विति लिंगत्वमिति व्याप्तिरित्यर्थः नन्वननुगतयोरन्वयव्यतिरेकव्याप्त्योस्तद्घटकव्यापकत्वयोर्बाधकत्वसंभवात् स्वविषयतायाश्च पादाने अनतो घटो वनयादाव
त्रिव्याप्तिरित्यर्थः कथं ताहशव्याप्तिघटकव्यापकताद्वयविषयत्वयोरनुगतस्वरूपेणाभावनिवेशयति तथा चेति प्रकृतहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नस्येति गमकत्वात्त्वितं व्याप्तिविषयकत्वमिति तत्त्वव्याप्तिपदव्यापकत्वविषयतानिष्ठसाध्यतावच्छेदकादिविषयतानवच्छेदकावच्छिन्न
साध्यकानुमितित्वावच्छिन्नजनकतावच्छेदकत्वपर्यन्तं यद्वस्तुविषयकोदाहरणाजन्यबोधीयकार्याव्यापकत्वादिविषयतायाश्चानुमितिजनकतावच्छेदककोटिप्रविष्टतयानन्तर्भावात्तिव्याप्तेः नच हेतुव्यापकत्वादिविषयताभेदेन तत्तद्विषयतानां जनकतावच्छेदकतावच्छे
दककोटौ निवेशादनुमितिजनकस्यापि ताहशज्ञानस्य विषयतानां ताहशरूपाणां नानात्वात् तथात्वमनुगतमेवेति वाच्यम् ताहशविषयत्वतात्वेन पक्षविशेषणतापन्नहेतुविशेषणतायत्र तत्र सामानाधिकरण्यविशेषणतापन्नमाप्यादिविषयतानिरूपितव्यापकत्वविष
यतायाप्यवकारणतावच्छेदकघटकत्वाद् ताहशपक्षदवच्छेदकताभावात् तद्रूपावच्छिन्नविषयताजनकतावच्छेदिकात् तद्रूपावच्छिन्नविषयतामूलत्वनिवेशे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतायाश्चानुमितिजनकतावच्छेदककोटिप्रविष्टतया ताहशमूलत्वस्य प्रति
ज्ञाजन्यावच्छिन्नव्यापकत्वसाध्यस्य पक्षस्य वा घटकं यत्र तस्य लीयप्रतिज्ञायाश्च संग्रहः यत्तत्त्वनिवेशादनुगमानवकाशश्चेतित्चेन्न पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नस्य व्याविशेष्यतानिरूपितविषयतानिरूपितविषयतानतिनिरूपितविषयतानिरूपितविषयताया विशेषणविधयाप्रकता
नुमितिजनकतावच्छेदकतावच्छेदकतायाः पर्याप्त्यधिकरणधर्मवत्त्वेन हेतुव्यापकताविशिष्टसाध्यविषयत्वसाध्याभावव्यापकत्वविशिष्टहेत्वभावविषयत्वेऽनुगमय्य तदभावस्य निवेशनेनानुपपत्त्यभावात् प्रकृतानुमितिजनकतावच्छेदिकायाश्च त्वयं परामर्शो हेतुभा
पकतावच्छिन्नसाध्यविषयतायाः पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितहेतुविषयतानिरूपितायो यत्तद्विषयतानिरूपिताधिकरणविषयतानिरूपितत्वव्यतिरेकविषयपरामर्शीयसाध्यकार्यावस्थव्यापकतावच्छिन्नहेत्वभावविषयतायाश्चापि ताहशविशेष्यतानिरूपित
संसर्गीयविषयतानिरूपितहेतुविषयतानिरूपितप्रतियोगितावच्छिन्नविषयतानिरूपितत्वेन साध्याभावव्यापकताविशिष्टहेत्वभावविषयता तस्यापि हेतुव्यापकताविशिष्टसाध्यविषयतात्वव्यतिरेकविषयत्वविशेषणविधयाऽनुमितिजनकतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्या
प्त्यधिकरणत्वात् यद्यपि परम्परया पक्षविशेष्यतायाश्च निरूपितोदाहरणाजन्यबोधीयहेतुव्यापकताविशिष्टसाध्यादिविषयतानामनुमितिजनकतावच्छेदिकत्वात् तन्निरूपितव्यापकत्वादिविषयतापि न तथेति तद्धीसाध्यादिविषयताविशेषणताया व्यापकत्वविषयताति
निरूपितजनकतावच्छेदकप्रवेशेन संभवति जनकतावच्छेदकविषयताहंभेदेन धर्मस्य ताहशविषयताविशेषणतया जनकतावच्छेदकतावच्छेदकत्वसंभवादिति निरूक्तपक्षविषयतापदमविषयतायो विशेषणतायाश्चावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणवत्साप
नादिव्यापकत्वविषयतानिरूपितत्वसहितसाध्यादिविषयतात्वेनोदाहरणाजन्यबोधीयसाध्यादिविषयतासाधारण्यात् तथापि वोदाहरणोक्तिव्याप्तिर्ध्वनेरेव तथापि तिन्निरूक्तजनकतावच्छेदकतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नविषयतावच्छिन्नायाश्चाविषयता
नदनवच्छेदकविषयतात्वेनोदाहरणाजन्यबोधीयहेतुव्यापकसाध्यादिविषयतायाः संग्रहो वाच्यः अनुमितिजनकतावच्छेदकपरामर्शीयसाध्यादिविषयतायाहेतुव्यापकतादिविषयतानिरूपितसाध्यादिविषयतात्वेन साध्यहेतुव्यापकत्वेन नत्वादिसंशयप्रतिबंधकतावच्छे
दकतानां ताहशप्रतिबन्धकताताहशरूपेणोदाहरणाजन्यबोधीयसाध्यादिविषयतायाश्चावच्छेदकत्वानुपविशेष्यतानिर्देशाद्धेत्वाभावः अप्रमेयत्वव्यापकत्वाच्च तत्त्वसाभावाभावो वाच्यत्वाभावादित्यत्र ताहशविशिष्टसाध्यकप्रकृतानुमितिजनकपरामर्शीयस्वात्मकपक्षविशेष
णतापन्नगोत्वाभावविषयतानिरूपितायो यत्तद्विषयतानिरूपिताधिकरणविषयतानिरूपितत्वाच्च तद्विषयतायो विशेषणविधयाऽवच्छेदकतावच्छेदकतायाः पर्याप्त्यधिकरणधर्मवत्त्वमेयत्वव्यापकतात्वविषयतायाः प्रतिज्ञाजन्यबोधे सत्त्वेपि
ऽन्ततः नच साध्याभावव्यापकहेत्वभावप्रतियोगिमाविति परामर्शीयपदविशेष्यतानिरूपितहेतुविषयतानिरूपितप्रतियोगित्वविषयतानिरूपिताभावविषयतानिरूपितव्यापकत्वविषयतायाश्च मितिसमानविषयताताहशातिविषयत्वविशेषणतया अवच्छेदकीभूतमव्याप्या
सिद्धिः नच साध्याभावव्यापकहेत्वभावप्रतियोगिमाविति परामर्शीयपदविशेष्यतानिरूपितहेतुविषयतानिरूपितप्रतियोगित्वविषयतानिरूपित किंचिद्व्यापकत्वविशिष्टविषयताशेविशेषणतया अवच्छेदकत्वस्य निवेशनीयत्वात् वस्तुतस्तु तच्चतत्त्वविषयतायाममाव निषप्रकारताभिन्नत्वसानिवेशनीयत्वान्न कोपि दोषः
वह्न भावव्यापकत्वविषयतात्वमपीति हेतुभावव्यापकमेयत्ववान्वतो वह्निमानित्यादिप्रतिज्ञायामव्याप्तिरिति वाच्यम् किंचिद्व्यापकत्वविशिष्टविषयताशेविशेषणतया अवच्छेदकत्वस्य निवेशपरो नायं ग्रन्थः तथा सति प्रकृतहेतुतावच्छेदके साध्यानुगताप्रादुर्भावप्रयोगे नवे पर्याप्तानत्विशिष्टा
व्यापकत्वादिविषयतायाश्चात्यान्तव्यतिरेकपरामर्शीयपक्षविषयतायाः प्रत्याभावप्रकारतानादृत्य व्यतिरेकव्याप्तिघटकव्यापकताद्वयविषयतयोर्विशिष्टाभावद्वयनिवेशपरो नायंग्रन्थः
लिंगमयावगाहित्वस्य तत्त्वादिना दर्शनीयतया प्राप्तमतपदविशिष्टतदुभयानवगाहित्वार्थकतोयवर्णनोच्छिद्यातत्रस्येति ताहशागमकत्वौपयिकविषयिता वेत्यर्थः हेतावित्ति हेतुव्यापकताविशिष्टसाध्यविषयाधिकमितिर्विषयोनीतोनोक्तानुगमविरोधः हेतुमत्ताभावप्रतियोगितावच्छेद
केति ताहशप्रतियोगितावच्छेदकं वह्न्यभावादिमाव हेतुकस्य लेधूमाभाववादिकं वह्न्यभावादि हेतुकस्य लेच वह्नित्वादिकमेतदसंभवयेनैव हेत्वभावत्वावच्छिन्नरूतिनोक्त तथा सत्यर्थान्तर्भूतो निर्वह्नित्वादित्यादौ पक्षधूमत्वात्वव्वह्निर्धूमव्यापकधूमाभाववांश्चायमित्याद्यौ काभावयो
दोदाहरणोपनययोः प्रयोगादिकं साध्यवच्छिन्नपक्षसाध्याभावव्यापकतायामतः प्रतीतिर्नतत्व्रमसाबाधाभावत्वावच्छिन्नरूतितत्वातिव्याप्त्याभावप्रतिपादनेनसन्ननापत्तेः हेतुतावच्छेदकसाध्यतावच्छेदकनिवेशप्रयोजनमाह इत्यधिकेति प्रतिज्ञासंबंधपञ्चोपनयोपदप्रतिज्ञाप्रतिज्ञा विष
यसंयोगत्वावच्छिन्ननिरूपितव्यापकताया इत्यविशुयोगत्वेनाद्विहेतुकद्रव्यत्वत्वावच्छिन्नाभावेनेः द्वितीयप्रतिज्ञाविषयसंशयत्वावच्छिन्नव्यापकतायाः अनेनस्पर्शसाध्यकरूपवत्त्वावच्छिन्नहेतुकानुमितेः प्रयोजकतयाऽवच्छेदकतया इति तत्रतत्राव्याप्तिरितिभावः नत्वेवं लिंगत्वादिविषय
कत्वाविशेषणत्वेनेवोदाहरणस्यापि वाराणसेः कान्तमितिसमानविषयकविशेषणस्य व्याहतिर्नसंभवासद्भूतिमत्त्वंतानवेविषयांतत्यागस्यैवावयवत्वाक्यनूनतानानितिहिकपदमात्रपरित्यागपक्षत्वविरोधइत्यालोच्यतादृशंतत्त्वस्यच तथाविषयसमुदायपरित्यागपूर्वमेवान्यतिति नत्वे
तकत्वे हेतुवाक्याणां प्रयोगविशेष्याकत्वपर्यवमितताहशाविशेषणोपादानमावश्यकं तत्रोनाबोधस्य व्यापकत्वादिविषयतेनालिंगत्वविषयकत्वदूलनेनावारणादितिकथंसमुदायपरित्यागस्यतत्राह हेतुत्वमिति पंचम्यर्थपदाकरस्य तथा च पदासु व्यविशेषाकत्वमपिनाऽदश्य
हेतुत्वन्यवोपेज्ञानुमितिनिरसनतद्धारणासंभवद्वतिभावः पंचम्यांतान्यत्वस्यनिवेशे घटोवदाघटोनदस्त्रादिखादिपंचम्यांतप्रतिज्ञानामसंग्रहमालोच्यपाकेक्यांतरमाह हेतुत्वेति त्र्य वयववाक्यत्वादिति तुषावतावतत्पदसकलहेतुवाक्यत्वोत्कृषसमुदायरत्नपरित्यागोवचनाविभावरुणातिमा
दः नत्वसाधकत्वपंचम्यर्थः सत्वग्रकृतसंपर्कस्यविशेषणत्वमर्थे बृभामतेन नुविशेष्यतयात्वाच कर्थं पंचम्यर्थस्य तुकत्वांल्लगीनहेतोः पक्षमुख्यविशेष्यकत्वोपुजनकत्वमतआह संपृक्ति विभक्त्यर्थस्य कत्वादेः प्रकृत्यर्थविशेषणतयावयोपयत्नानुमविकः तत्साविशेषभूते तद्धर्मित्यादितप
कृत्वं कर्मत्वं चतुर्थीयमित्याकारकसर्वाभिमतविरुद्धसत्वादिल्लं बनवोपापत्तेरतः संख्यातिरिक्तोक्तिस्तवर्थविशेषणतिड्थ्यस्थयेस्ययनत्वादेः प्रकृत्यर्थविशेषणतयाभानानुसयापत्तिमुत्पापेत्ताविशेष्यत्वेनैवं तत्र युक्तिमाह प्रातिपदिकार्थयोरिति समानविभक्तिकनामार्थयोः
यादिविशेषणीभूतादिनीयांतनामार्थयाः त्वत्तर्थयोस्तामेदान्वयबोधेस्याभेदेनेति तयोरपिविभक्त्यर्थमेतत्क्त्वयरपराणामेदान्वयबोधस्तादादिति अयुत्सन्त्वनैर्वस्यमाणत्वादिति अतन्नेतद्दरत्वादावाधेयमावादिसंबंधेननद्दरत्रतत्नादो मांडुलं पचतीत्यादौ च क्रियाकर्माह्निभावेन
तंडुलत्वाकाद्योरत्वयवोपायुयादिभावः तथा चतद्वर्थस्य प्रातिपदिकार्थविशेषणत्वे विभक्त्यर्थस्य नराग्भानेन प्रातिपदिकार्थस्य भूतत्वनंडुलादेर्धटपाकादावाधीताप्रोयतकर्मत्वादिसंबंधेनभानादेवान्वयबोधसंभूतत्वेत्वरः नंडुलं पचतीत्यादितः स्तोकपाकीयतयानाहशात्वयुतत्रिविशोपस्या
प्रायः नत्वभूतत्वेद्दरत्वादेर्धराधिकरणमूलत्वमिथ्यात्वाकारपवान्वयबोधयत्रपेयतेनात्र दर्शिनत्युत्पत्तिविरोधः इतिवाच्यम् तथा सतिद्रावद्वोधेगनुमवसिद्धसप्रयमांतार्थनु व्यविशेष्यकत्वसमंग्यसंगात् नन्तु विभक्त्यर्थः संसर्गतयैव भासते न तु विशेष्यभूतया तद्दादाबाधेयत्वादिसंबं
धेनभूतलादिप्रकारकबोधे चसप्तम्यादिविभक्त्यं नभूतलादिवाचकपदसमभिव्याहाररत्यनियामकत्वात्तत्रातिप्रसंगः नचैवं भूतलेघटमादितादिमागमात्रस्यानुभावकत्वप्रसंगः इष्टत्वात् अस्तु वा विभक्त्यर्थाधिकरणत्वतापकत्वादिविशेषितस्यैवप्रकृतत्वार्थस्य तत्त्वव्यविविषयाधेयत्व
घटत्वादिसंबंधेनान्वयपरत्वेनोविभक्त्यर्थस्य विशेष्यत्वेनेदं भिन्नस्येत्यादौ मैत्रादिविशेषितस्वतत्वारत्वस्याभावप्रतियोगिनोऽन्वयबोधकसादेः पदस्थित्यानुपत्थीनपूर्वोपाठपयतिमाह चैत्रस्येदमिति मैत्रादेरेवाभावेनान्वयबोधप्रतेनन्वयस्तत्संबंधताज्ञानंसिद्धा तिकौतुकत्वतवमेचैत्रीयघटे
प्रतियोगित्वमनन्वयात्वव्यवच्छेदस्तत्संबंधेनैवतत्तत्व्यवहारः स्वादितिसंचयितवेत्रस्येदमितिव्यवहारास्स्वादिति संबंधेनैव चैत्रस्येदकनयत्वादिसंबंधेनेदंवक्तत्वार्थसामावैदर्शितस्थलेनजावोपपत्तेतत्प्यावगतोकातिप्रसंगइतिवाच्यम् इत्थं नियामकत्वपक्षत्वादेरभावप्रतियोगिताव
च्छेदकसंबंधत्वाभावात्तन्मार्गप्रतियोगिकाभावस्यानुयोगिनिसप्रमी विनानन्नावबोधाय तृप्तत्वाच्च इत्थं नियामकत्वविशेषणभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे युगपदवित्वादिसंबंधावच्छिन्नभावस्य पक्षवाद्यन्वयेत्रादिपदसमभिव्याहृतेनन्नावबोधनेऽनुयोगिसप्रमस्याश्रयपेक्षणोपि द्वयो
रिदनेदमेकस्येवाद्यनयातिः तथाहि स्वत्वस्यापि विशेष्यत्वे स्वनिरूपकनिष्ठभेदप्रतियोगिनिरूपितयास्तत्तनदमाववोधनेनिष्ठस्यानुप्रतीयते अप्रतियोग्यतयकपदार्थः सर्वत्रसमभिव्याहृतनपदार्थसंसर्गे निष्ठभेदप्रतियोगित्वरूपस्यसजातीयद्वितीयरहितत्वस्यैकपदार्थत्वात्
त्वमप्यर्थः तथाविधं तत्स्वमेकमात्रनिरूपितं स्वत्वं तत्समयनिरूपितं तन्निरूपकसैकपुरुषस्यानुनिरूपकपुरुषान्तरनिष्ठभेदप्रतियोगितयातथाविधभेदाप्रतियोगित्वप्रसिद्धेरिति नाहश स्वत्वाभावद्रुमेयघनेवाधितः स्वत्वमिदं स्येनपदार्थस्याभावोवृत्तिनन्नावबोधनेनदः
स्वत्वामिनिष्ठभेदाप्रतियोगित्वैकपदार्थोवाच्यः तत्र यदिस्वत्वमभावस्यानुयोगि प्रवेतदाऽप्रसिद्धिः प्रमेयमात्रस्यैवोभयस्वामिकं यन्दत्तत्त्वामिनिष्ठमेदप्रतियोगित्वात् यदिधनोंतरमेकमात्रनिरूपितंतदानस्यमननमिव्याहृतनपदार्थत्वाभावात् रेकपदस्य ताहशार्थसंबंधिनिष्ठमेदाप्र
तियोगिबोधकत्वस्यानिमेरमः पदमात्रस्वत्वनानात्वाभिन्नेनुमेत्रोभयधनेनेदमेकस्येतिव्यवहारानुपपत्तिरप्राप्तदृष्टिपादेकवहयोरिदमित्यादेरसत्वेत्यदमनावयेयं नेदमेकस्यैवतः स्वनिरूपकनिष्ठभेदाप्रतियोगिनिरूपितयत्किंचित्स्वत्वाभावबोधेपेकमात्रधनेपिताद्यादिविषयतानतरनि
ष्ठत्वस्वत्वाभावसत्वान्नाहशप्रयोगप्रसंगः ताहशस्वत्वसामान्यस्यैकाभावोनसंभवतिप्रतियोगितावच्छेदकस्यस्वत्वस्यानिरूपितत्वेनानंतुराभात् अभावद्वयस्यासत्त्वेतदुभयत्वादिरूपैकत्वस्यास्वावद्धिन्नापद्यैकपदार्थेऽसदसितवत्स्वत्वस्याबोधमयत्वयानिरूपितविशेषणतावच्छेदेनाहस्वसमवेतमेताहश

न्यायप्री
अवयव

५

समवायेनाभावः प्रतीयत इत्यभ्युपगंतव्यं तथा चोभयानिरूपितत्वसंबंधेन प्रकृतार्थस्याभावबोधोऽपि संभवति उभयानिरूपितत्वं च स्वनिरूपितत्वस्वभिन्ननिरूपितत्वोभयसंबंधेन किंचिद्विशिष्टं यत्र दत्त्वमिति ननु स्वत्वस्यापि योग्यत्वेऽपि नेदं मैत्रस्येत्यादितः कथं स्वत्वसंसर्गाभावबोधः संसर्गाभाव
बोधमात्रे प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिनिश्चयस्य प्रतिबंधकत्वात् अत्राह चैत्रो न पचतीति नामार्थप्रतियोगिकाभावबोध एवाऽयोग्यतानिश्चयप्रतिबंधकत्वादित्यभिमानः यथाश्रुतलिंगविषयकत्वनिवेशे गंधवती तरेभ्यो भिद्यते गंधादित्यादावव्याप्तिः प्रकारांतरेणावारयतो मतमाह हेतुविषयकेति प्रतिज्ञानां हे
तुविषयकज्ञानजनकत्वे प्रतिज्ञात्वस्य हेतुविषयकज्ञानजनकत्वानियतत्वान्न प्रतियोगिनान्यवच्छेदकानि हेतुत्वोपनयत्वनिगमनत्वान्येव तत्र प्रतिज्ञात्वमिति नाव्याप्तिः हेतुतावच्छेदकप्रतिज्ञानिष्ठतत्प्रतिज्ञात्वादेस्तादृशज्ञानजनकत्वनियतत्वादव्याप्तितादवस्थ्यमतो व यवत्वा
वच्छेदकेति अभावहेतुकव्यतिरेक्युदाहरणस्य लिंगाविषयकज्ञानजनकस्य समवाड्युदाहरणत्वस्य तादृशज्ञानजनकत्वानियतत्वाद्युदाहरणानिष्ठप्रतिज्ञात्वादेर्हेतुसाध्यपक्षभेदेन भिन्नत्वात् पृथ्वीतरेभ्यो भिद्यते गंधादित्यादावव्याप्तिः प्रस्वस्थैवतादृशप्र
तिज्ञानिष्ठस्य प्रतिज्ञात्वस्य हेतुविषयकज्ञानजनकत्वनियतत्वात् हेत्वादिभेदेन प्रतिज्ञातादृशभेदेन प्रकृतहेतुविषयकज्ञानजनकत्वनियतावच्छेदकस्यैवाप्रसिद्धेः नानाहेतुकहेत्वव्यवादिसाधारणहेतुत्वादेस्तथात्वादित्यसंभवश्च नायकेचिदिति जिज्ञासाफलोपधायकत्वमव्याप्तिमात्रं चा
हजिज्ञासेति उदासीनेनिव्याप्तिवारणाय न्यायावयवत्वस्यावश्यनिवेशनीयतया वाक्यभिन्नाभिधानस्य प्रसक्तो वाक्यापदेऽपादानमनर्थकमित्यर्थाः [illegible]
[illegible]

[illegible]

बोधकविभक्तिमत्त्वविरहेणातिप्रसंगानवकाशादित्यत आह हेत्विति इदमुपलक्षणं पदविशेषणतं ...
त्वाभावादर्शीन विभक्तिपदव्याहतेश्वानन्वयं गपदत्वसंगतेम त्कल्प्येवाहमभावादित्केचित् वस्तुतो ...
त्ववयेयम् नत्वव्यथमसाध्याविषयकत्वनिर्वचनपत्येपर्वतः पर्वतभिन्नत्वप्रकारकसानाभाववानदर्शसान ...
तिरवत्तुदाहरणेतिवासिलन्हेतनावच्छेदकविशिष्टहेतुविशिष्टहेतुविषयिनाम्बुतायापवसाध्य ...
तस्याकिंचित्करत्वादित्यत आह यद्विचेति क्रिसाध्यविपास्यायप्रयोगसामविनादतपायदिचेत्यर्थं ...

[illegible]

दीक्षा भा कार यूक्तेनेव वह्न्यादिव्यस्य वह्न्यादिप्रकारकज्ञानविषयत्वेन लक्षणा साध्यान्वयिजन्यज्ञानविषयत्वस्य पंचम्यर्थत्वे गुरुः सत्त्ववान् द्रव्यत्वादित्यादिप्रयोगस्य दुर्वारतापातात् द्रव्यत्वादिसाध्यसत्त्वादेर्गुणादावपि सत्त्वात् साध्यान्वयिपदस्य लाक्षणिकत्वेऽपि तत्
वादिसाध्यतावच्छेदकविशिष्टसाध्यप्रकारकज्ञानविषयत्वरूपसाध्यवाचकपदार्थपंचम्यर्थलिंगत्वानप्रयोज्यत्वावधारणात् द्रव्यत्वादिप्रकारकज्ञानप्रयोज्यसत्त्वादिप्रकारकज्ञानविषयत्वस्य गुणादौ बाधेन कथितातिप्रसंगवारणासंभवात् न चैतज्ज्ञानविष
यत्वरूपपंचम्यर्थस्य साध्यविशिष्टस्य पक्षे त्वयाऽस्वीक्रियते सत्त्वादिरूपसाध्यविशिष्टगुणादिरूपपक्षस्य च न द्रव्यत्वादिति लिंगत्वाभ्युपगमे तेनातिप्रसंगः वह्न्यादिमान् पर्वतादेर्द्रव्यत्वादित्यादिरूपसाध्यविशिष्टस्य पृथिवीत्वादिहेतोरपि वह्न्यादिविशिष्टस्य पक्षत्वाभ्युपगमेऽपि विशे
षणावच्छिन्नप्रत्ययस्यापि पंचम्यर्थतो वह्निमान् पृथिवीत्वादित्यादिप्रयोगः विषयतायाः पर्याप्तिसंबन्धेन विशिष्टेऽन्वयोपगमात् द्रव्यत्वादिरूपसाध्यत्वेन वह्न्यादिरूपपक्षतावच्छेदकविशिष्टपर्वतादौ पृथिवीत्वादिसाध्यत्वेऽपि न क्षतिरिति वाच्यम् एवमपि
सत्त्ववान् पर्वतो वह्निमान् धूमात् न पृथिवीत्वादित्यादौ नन्वर्थान्वयानुपपत्तेर्दुर्वारत्वात् पृथिवीत्वसाध्यतापर्याप्त्यधिकरणद्रव्यत्वविशिष्टपर्वतादौ वह्न्यादिरूपविशेषणान्तरावच्छिन्नेऽपि तज्ज्ञाप्यताविरहासंभवात् अस्मन्मते च न पर्वतादौ त्वयि विवह्न्यादिप्रकारकज्ञानवि
षयत्वे पृथिवीत्वादिरूपलिंगज्ञानप्रयोज्यत्वस्य पंचम्यर्थस्याभावान्न यत्र भावस्य तत्र वा पर्याप्त्या नानुपपत्तिविरहात् एवं साध्यस्य ज्ञाप्यत्वान्वयपदलिंगकप्रयोगानुपपत्तिर्दृष्टा वह्न्यादेरपि मेयत्वादिना पृथिवीत्वादिसाध्यत्वात् यदि चाप्रयोज्यत्वं समभिव्याहृतपदवि
शेष्यतानिरूपितसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नविधेयतानिरूपितलिंगस्थानतायाः पंचम्यर्थान्वयबलात् साध्यं लिंगं शेतन्द्रूपे लाहेतु साध्यतालाभः न तत्र सामानाधिकरण्यस्य स्थले वर्लिंगतानाविन्त प्रयोजकत्वे कार्यस्य निरूपितविधेयतारूपापरपंचम्यर्थ आलोचनाप्रसाप्यत
त्वे तत्साध्यताप्रतावच्छेदकादेर्हेतुप्रमाणाच्छेद्यसाध्याप्रतिपन्नविशेष्यतानिरूपितविधेयतावच्छेदकादिनी साध्यतानिरूपितविशेष्यता वा पंचम्यर्थ इति विनिगमनाविरहः एकपदस्यार्थद्वयेऽन्वयशोभनत्वाण्ण प्रदृश्यते च वाच्यत्वे कर्मधर्मद्वये लक्षणात्मत्व
को विशेष इति प्रसंगतः पंचम्या जनकत्वज्ञापकबाधकत्वेनान्वयादान्वयस्य लेनानुपपत्तिदर्शने तु निराकृतवजन्यत्वसाध्यत्वार्थकत्ववस्थापयति साहोदहनादित्यादिना गंधसाहात्तापकत्वपत्तयमेतानिरहेतोत्पादस्यातथात्वं व्याप्तेरविविरहो निप्रदर्शनार्थमुपयोपादान
न नर्थताल्यत्वादपरेषां त्वितिजनकत्वज्ञापकत्वयोः पंचम्यर्थत्वे निरूपकतासंबन्धावच्छिन्नाभावस्य व्याप्यतासंबन्धावच्छिन्नाभावप्रत्ययत्वपदाहृतस्य बाधः स्वीकार्यः तथा च तत्र जलत्वं यायानिष्ठजनकत्वज्ञापकत्वयोरिव दहनस्यादिनिष्ठयोरपि तयोरभावस्य नदाह्यो नदहनाजल
स्यापि न तन्नूपादिवाविरुद्धा इति भावः न च दहनादिविशिष्टिजनकत्वादेरेव कामावलम्बनदहनरूपप्रकृतपर्युदस्त प्रतीयत इति वाच्यम् प्रयुमानार्थस्य पंचम्यर्थविशेषात्वयं वपाहान्नूनीतेर्दाहादिविशेषिजनकत्वादिरूपप्रतियोगिनः शासूत्रपस्थितस्यैव नभावबोधनासंभवात् पंचम्यर्थ
स्य प्रकृतस्यपदार्थविशेषितस्य विनत्सन्निधि हात स्थले भानोपगमे वृत्त्यानिमेदाह्योरवं सर्वत्रैवप्रकृतार्थेऽपि नत्रर्थयोर्विशेषणांतनत्रनिरूपकतया समभिव्याहृतपदार्थान्तरविशेषिताऽनुभवसिद्धः प्रयमांतपदार्थविशेषितानामेवैतानासंभवाद् क्रिकरम्यत्वसदहोदहनादित्यादौ
न्यूयमान्वदहनादेर्दहनजनकतादि विशेषितत्वदिनजन्यनादेः प्रसिद्ध संबन्धप्रतिविशेषितत्वेन नैराद्यसंवन्धिनयत्संवेधिदहनोदाह्यजनकरम्यादिसमूहावलंबनबोधस्यासीकारेण वाक्यभेदाप्रसंगात् यत्रान्यस्य सहोदहनात्रतदिपिनस्याननैतदिदान साददोनदहनादित्प्रयोगानुपपत्तिश्च
सि अन्नर्कटेति जनन्यपाः पंचम्यर्थत्वे पिदाहोन परमाणुपरिमाणादित्यादिप्रयोगानुपपत्तिः पारिमंडल्यस्य कार्यसामान्ये जनकतापरमाणुपरिमाणादिजन्यताप्रसिद्धेर्न्यप्रतियोगितयान्वयासंभवात् साक्षात्स्वाधिनिजन्यत्वे प्रकृतपदार्थस्यानिरूपितत्वसंबंधेनाभाव
बोधोपगमे वक्तव्ये नियामकसंबंधावच्छिन्नाभावाभ्युपगमः लक्षणायाप्रकृतत्वार्थनिरूपितत्वस्याभावान्वयोपगमे विभागजन्यपरमाणुपरिमाणत्वपरिमाणादित्यादौ गगनादेर्जन्यत्वान्वयायोग्यत्वात् तदुपपत्तिः पारिमांडल्यनिरूपितत्वाभावव ज्ञानत्वाभावनगगनमितकार
कयादियानन्यावगाहित्वात् प्रतीतेरुपगमेव द्वित्वेन दंडजनकादित्वापि संयुक्तदंडजनकाद्यनिरूपितजन्यत्वाभावस्य घटादावबाधात् दंडाद्यनिरूपितजन्यत्वाभावस्य पटादौ बाधेन पटोनदंडादित्यादावनुपपत्त्या गगनादेर्जन्यत्वप्रसक्त्या यागानेपारिमांडल्यादि
त्वादित्वाकारस्य बोधकतापत्तेः पंचम्यर्थजन्यतासामान्ये लक्षणाया प्रकृतस्य पक्ष्याप्यपादिमोऽन्यनिरूपितत्वगगनेहमितोऽभयत्वावच्छिन्नाभावस्य बोधोपगमेव जनकतायाः पंचम्यर्थत्वे विसामान्ये लक्षणाया प्रकृतस्य स्याप्या पारिमांडल्यादिवनित्वगगनेन निरूपितत्वोमय
त्वावच्छिन्नाभावबोधोपगमे न सामंजस्यं न च तत्र लक्षणायाम्यावयवकत्वे विदाहोनजलादित्यादौ लक्षणाविनैवोपपत्तौ जन्यत्वस्य पंचम्यर्थत्वमुचितमिति वाच्यम् जलादेरपि कायोनकत्वं मदणयोरा होनपारिमांडल्यादित्यादावविवान्वयबोधयोग्यस्या नुम
विकल्पात् तदनुरोधेन तत्राऽपि जन्यतायां जलादिनिरूपितत्वाभावबोधस्यावश्यकोपेयत्वात् अत्रेदं तत्त्वम् प्रागविभागो न स्तीतिवाक्यवदाहोनपारिमांडल्यादित्यादिवाक्यमप्रमाणमेव तद्वाक्यस्य प्रामाण्यानुरोधे न लक्षणायापारिमांडल्यादिनिरूपितत्वाभावबोधस्य कोपि
कल्पनमेवोपदाहोन जलादित्यादिवाक्यानो लक्षणा सा नन्यस्यकालेऽन्वयबोधस्याऽभाविकतया जन्यत्वाभावबोधकतावितादृशवाक्यस्योपयगं तत्वे तिमूलत्वं पंचम्यर्थ इति ज्ञानत्वज्ञानविषयत्वमिति जन्यत्वाना बाधिप्रकृतार्थसाध्यमसिद्धपदाह्यज्ञानोधाप्रिपदार्थमेनावगाहित्वमरूपदूद
वह्नि(?)दिलान स्यपर्वतादौ वह्न्याद्यज्ञापकत्वविषयत्वे नो वह्निमान् द्रव्यत्वादित्यादिप्रयोगस्य नापत्तिर्न वापर्वतो वह्निमान् द्रव्यत्वादित्यादिप्रयोगानुपपत्तिः यद्यपि यत्किंचिद्विषयत्वमुमात्वमुमसायारणोऽप्रमसामान्यविरचितदभाववनिलत्वे फलकत्वमुपन्नमतस्मात्प्रकारसंबंध
विषये तद्धितं त्वेनानुमानतया ज्ञातानीतयावद्वृत्तमुपमाणोऽन्तादृशोऽप्रमत्वात्वं भिन्नेदकूरहूपमाननिदुर्लंभंतथापिप्रकृतसाध्यहेतुपक्षपरामर्शप्रकारीभूतायेयेतन्त्रप्रकारकप्रमभिन्नत्वमेव विशेषणंदेयम् यद्यपिसमवायादिमत्यपि पर्वतादौ समवायादिसंबंधावच्छिन्नप्रमाद्यभाववत्त्वा
तत्र पक्षतादौ धूमादिप्रमा याः संभवात् यस्य संबंधेन हेतुप्रकारकज्ञानं यत्र हेतुर्वा तत्प्रकृते न विवक्षितं तत्रतत्संबंधावगाहितत्प्रकारकत्वमानत्वं प्रतीयतस्तस्याभ्युपगतत्वात् तथा च स्वरूपादिसंबंधेनप्रमेयत्वादेर्यत्र हेतुत्वं तत्रतत्संबंधेन तन्मूलप्रसिद्धात्तदभ्रमत्वं हूतन्यथाभ्यदिनत्रतादृशस्य
मान्यतप्रतीतिरेव नस्वीक्रियते तेन दोषः वस्तुतस्तु ... योगिनिरूपितविशेष्यतानिरूपितत्वस्य प्रतियोगितिरूपितत्वस्य वृच्छिन्नत्वे न द्विनयथं वं येन संबंधप्रविशिष्टानन्यप्रकारतायामालित्वमेवानुगतमप्रमत्वं च मतो भ्रमविशेष्यतयैव प्रमेयत्वाचात्वादिसाधकमितिभ्रमवधार
यां वा व्यंग्य मेयत्वादिश्वादिप्रयोगस्यतादृशप्रयोगाधीनबोधस्य पंचम्यालाक्षणिकत्वमुपसंहरति एवंचेति एवं च पंचमीस्थाय्यभावार्थकास्थितौ पेत इत मते जन्यत्वे साध्यत्वेन लक्षणावेति जन्यत्वापेक्षयानसशरीरगौरवादित्याशयः न चेति सुमादालोकवा न्यर्वतोवह्निमानि
न्नन्थ५ ते प्रतिसाधूहितम्नाप्ये व्यालोकादेर्हेतुत्वे प्रकृतहेतूपायां वित्रासार्थवोधकपंचमीति बेरोना विवारणासंभवात् धूमादिति हेतौ तमिपानं अत्र च पंचम्याः प्रकृतसाध्यानुवितस्त्वार्थबोधकत्वविशेषणमात्रेणातिव्याप्तिवारणसंभवान्नादृशसाध्येविवक्षणीयो पृष्ठ्या विनानविशेष
णाद्यौ हेतुप्रये स्थलं नरेगतिव्याप्तिंदर्शयति धूमाद्वह्निमदिति अत्र वह्निमत्वेन पक्षस्याभिमानात् विवक्षणीयविशेषणे पक्षतावच्छेदकपर्यनुनिवेशसाध्यत्वे वच्यादित्तिः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नतायां निवेशनापक्षलाभाते तेनिव्याप्तिं वर्णयति पूर्वतो धूमाद्वह्निमा
नितिनिवेशनिगमनेनात्र मात्र धूमाद्वह्निमानित्याकारके वा अत्र पंचम्यर्थविशिष्टे वह्नित्वमेव साध्यतावच्छेदकमिति न देववच्छिन्ने साध्ये पंचम्यर्थानन्वयात् साध्यतावच्छेदकविशिष्टाविशिष्टत्वार्थबोधकत्वनिवेशेनातिव्याप्तिः धूमाद्वह्निमत्साधवर्मेऽव्यापि प्रकृतपक्षतावच्छेद
कावच्छिन्नस्य पक्षसाध्यस्य हितीयवाह्निपदसन्नोपस्थितिविषया दत्त्वयः प्रथमवह्निपदीयस्य पितेनैव प्रति दीपदकपंचम्यर्थसाध्यपात्पत्ताविसाध्याविसाध्यत्वार्थबोधकत्वविशेषणेनवारणासंभवात् साध्योप्रकृतपक्षात्मत्वविहायप्रकृतपक्षान्वितस्वार्थबोधकप
दोषस्यापित्तसंनिवेशितं यद्यप्रमपदवह्निपदेनैक्यमविभाज्य पक्षस्यापि मेऽन्तोनेनावतापूर्वकातिव्याप्तिवारणासंभवः तथापिप्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषेयत्ता निरूपितायाप्तविशेषणानानदवच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकविशिष्टसाध्यीयविशेषणानानिरूपितात्स्वार्थविषयता
नाप्रयोजककृत्बोधकतानार्थः पंचमीत्यत्र निवेश्यप्रयोजनाभावात् पुनर्न पोपस्थापितपदः विशेषणानापन्नसाध्यान्वितार्थकपंचम्यंततत्समादायानन्वयत्वेपि निगमनेऽतिव्याप्तेर्वारणं लाक्षणिकपदप्रयोगेनाऽपंचमात्मत्वानादित्यादौ सानपदस्य स्वार्थपरमेवपंचम्यर्थोऽन्वय
स्तदधेवसंभवेन लक्षणावीजस्तात्त्वयानुपपत्तिविरहादित्यभिमानेनानुज्ञालक्षणाख्यप्रियोकाशुद्धार्थमुपन्यस्यति यत्त्विति शुद्धसाधनतावच्छिन्नेन स्वपंचम्यर्थान्वयसंभवेऽनुमितिजनकज्ञानविषयतयासानोपस्थितायेवसाननूपस्तोनादिषयतानिवीहकव्यापकम्
यायोसानवानस्यात्मेत्युदाहरणादिप्रयोगसंभवप्रतिसानविशिष्टपक्षज्ञानत्वावच्छिन्नेतात्पर्यानुपपत्तेर्लक्षणायाप्यावश्यकत्वमितिसमाधत्ते तत्रेत्यादिना पक्षविषयकज्ञानस्य यद्विषयकज्ञानत्वावच्छिन्नसाध्यहेतुत्वमत्रैवमितिजनकत्वं तत्सामाख्यादिशिसाहायीलप्यविनिवेशतयाप्तिलो
वान्वयप्रतीतानुमापकसानुविषयतावानिर्वाहकत्वात्तायामित्यर्थः उदाहरणादिप्रयोगः उदाहरणोपनयाभ्यां तन्निष्ठव्याप्तिपक्षधर्मतासंप्रदर्शनं यद्यपि तद्विषयकज्ञानत्वावच्छिन्नेतानपदस्य तात्पर्ये विप्रव्याप्यार्थज्ञानत्वावच्छिन्नपरत्वमतत्त्वमेवेति सर्वोपदर्शितमुख्यार्थता
परिहितलक्षणालाक्षणिकत्वे नोपपद्यते तथापि व्यापकतावच्छेदकविलक्षणारूपावच्छिन्नपुरस्सरमेवलाक्षणिकत्वमतो न दोषः अनुमाहसानतावच्छिन्नेनानुमापकत्वेवोधेपितत्रतन्निर्वाहकव्याप्यादिमद्विषयकत्वलाभायवस्तुगतानादृशसानलाभायविषयीभूतसानेवाप्यादिप्रदर्शन
संगतिरित्यत आह अन्यथेति जनकत्वानविषयतदप्रतीतेः सानेवास्वतादृशविषयताप्रदर्शनेसुखोदेवावानतानुमापकसानाविषयतायाः यथा आहानादित्रयः छे लौ सत्त्वात्मेताद्युदाहरणादिप्रयोगप्रसंगादित्यर्थः तथा च स्वावादेवाप्यादिप्रदर्शनेविहत्व
निर्वाहकव्याप्यादिमद्विषयकत्वपर्यंतलाभादावश्यकत्वादप्रमवणात यथाश्रुतोक्तेनतन्नदर्शनं तथैवेनातेसानेपितन्नदर्शनं नोपपद्यते इति भावः उक्तप्रतिलादावतिव्याप्तिवारणाय प्रकारांतरेण लक्षणं परिष्कुर्वंतमतमाह केचित्त्विति पंचम्यंतेति कस्याश्चित्प्रतिसायाः
पंचम्यन्तलाक्षणिकपदस्य लक्षणविधिप्रमसानसाध्यालोकवान्पर्वतोवह्निमानित्यादिप्रतिसायांव्यभिचारेणावयवतावच्छेदकत्वलक्षणवर्तने अत्र वर्चंतदेवल लक्षणमित्यापत्तिपापरिष्कुरुते नाहशेति नादृशावयवपंचम्यन्तलाक्षणिकपदप्रतिसात्वादिकं यत्तादृशपदाघटितत्वसाध्यप्रतिसा
हेतुः तेन नादृशपदवत्त्वव्याप्तिचारीतिरूढ्या अन्वयाभावानव्यप्रतिसादावतिव्याप्तिः तादृशपदवत्त्वव्यभिचारिमेयत्वादिस्वत्वप्रसिद्धावयवतावच्छेदकतेति अत्र प्रतिसात्वहेतुत्वादिसाधारणस्यावयवतावच्छेदकत्वस्यैकस्याभावान्नतिसात्वादिकं विशिष्ट्योपादापनस्त्वत्वत्वं नि
देशपंचत्वाचहेतुत्वव्याप्तनायोपात्ततादृशपदवत्त्वव्याप्तिवारितविशेषणमनर्थकं यद्विप्रतिसात्वहेतुत्वादिसाधारणप्रतिसात्वादिपंचानतमत्वमवयवतावच्छेदकत्वं तदा तत्र हेतुत्वप्रवेशोतसात्मादृशासाइवचत्वात्तस्पतत्तेनदेवात्तुलक्षणे अन्यतमभवत्वे हेतुत्वमंतर्गाप्य
नद्यासूचनयेऽपि विशेषणांतरदानं वस्तुतत्स्तु लक्षणानुदीत्रि न्यायेनाधुनिकमितव्यस्य मसः पंचमंतत्वादिलक्षणानंतसार्थकतांतविशेषणवत्त्वं तदपि नयास्तित्विति सानत्वाप्यतलक्षणायेति साध्यतलक्षणाप्याप्तावयवकत्वाम्नैवसानांशस्थाप्य
दीक्षा(?)स्यवयवयोर्नेव धूमादिपदस्यसानत्वाप्यपिविलस्विविषयमादिसानताभवलाभसंभवबलार्थः नात्रति(?)दिपदार्थसात्वयापोगहूमादिसानानामः न च साध्यतत्स्यपंचम्यर्थत्वेपि जन्यत्वापन्नदेकदेशेकथंसमादि

पदार्थतत्त्वानान्वयरतिवाच्यम् चैत्रस्य पुत्रः ह्रदादत्ययत्वादौ सम्बन्धिकपदार्थैकदेशजन्यत्वादौ पदार्थान्तरस्यान्वयदर्शनात्रिः प्रतियोगिकपदपदार्थैकदेशेत्र तदन्वयस्याव्युत्पन्नत्वात् न च तस्य तत्रोपस्थितेः तदन्वयो विज्ञायते नत्वि तत्र विशेषणतयोपस्थिते अत्र न पदगोर्निसेषा
देशत्वं तत्र गोत्वाद्युपस्थित येन तत्साम्यस्य आकांक्षा विरहपदपदार्थान्तरस्य पदार्थैकदेशेनान्वये बीजं स च स प्रतियोगिकनिष्ठ प्रतियोगिकैकदेशस्याधारणरतिवाच्यम् यथा केनापि न स प्रतियोगिकपदार्थे विशेषणतयोपस्थिते निष्प्रतियोगिनिज्ञासाजायतेऽरतिकल्प
नात् नवत्ताना दिविषयकपदार्थैविशेष्योपस्थितेविषयजिज्ञासाजायते तस्मिन्नुत्पत्ते कल्पकाभावादित्यादेः सविषयकज्ञानमिति दृष्टान्तेन पदार्थैकदेशे ज्ञाने पि विषयाकांक्षा व्यवस्थापयति आकांक्षा विचित्रा इति अत्र विशिष्टं तत्रोपस्थितधवेत्तराकांक्षा अत्रादिहि
शेषणतयाप्युपस्थितेन स्याद्विदाकांक्षेति विशेष्यत्वभावाधीनतयाकांक्षा वृत्तिरित्यादितर्थः कार्यरूपत्वाविति पूर्वोक्तादौ दण्डाद्यर्थकर्तैकदेशेऽन्वयो यथाविषयितेनपाकादिक्रियात्वेनार्थः रूपत्वेनाप्याम् जिज्ञासानुत्पादकाकांक्षायाः शाब्दी हेतुत्वे मजितास्तोरपि शाब्दी
बोधस्याभसिद्धतानिबाहनं तथा चाकांक्षाविरहो न पदार्थैकदेशे पदार्थान्तरान्वये बीजं गोर्निमेस्यादेर्गवादिपदार्थैकदेशो गोत्वे निमादिपदार्थामेदान्वयबोधप्रयोजिकायाः समानविभक्तिकत्वतत्त्वदस्मभिव्याहाररूपायाकांक्षायाः सत्त्वात् तत्पदो
पीनपाः स्वतन्त्रतदुपस्थितेः पदार्थान्तरस्य तत्रान्वयबोधे हेतुतावाच्या एवं पत्तान विशिष्टार्थकानां दिपदवृत्तिदाताना दण्डमिष्यादिवाक्यात्पदार्थैकदेशोत्तानेद्रव्यामेदान्वयबोधवारणाय दण्डजन्योऽनादण्डजन्यादिवाक्यात्पदार्थैकदेशे दण्डजन्यत्वादौ दण्डजन्यभेदान्वय
बोधवारणाय च कल्पनीयेत्तानादंशे स्वरान्वयबोधे स्वतन्त्रतानाद्युपस्थितेर्हेतुत्वे कार्यतावच्छेदककोटिप्रविष्टेन विषयतापि विषयितादिसंबन्धावच्छिन्नप्रकारतान्तत्वं न द्विशेषणांतेयं वस्तुतो ज्ञानादेः विषयकज्ञानादे बोधे स्वतन्त्रज्ञानाद्युपस्थितेर्हेतुत्वे विषयस्यादि जन्यज्ञा
नज्ञानविषयोपस्थितिप्रकृतिजन्यस्याद्युपस्थितिकोपता ज्ञानाद्यविदथा दसामग्र्याः पदार्थैकदेशे ज्ञानादौ विषयितादिसंबन्धेन घटस्य प्रकारकबोधजनने बाधकाभावः नादसामग्र्याः स्वतन्त्रज्ञानाद्युपस्थितेरनन्यभीनात्मा दृशोपस्थितेर्ज्ञानादौ द्रव्यभेदाद्यन्वयबोधप्रयो
जकसामग्र्यादेवैवं विवेकः न चैवं स्वतन्त्रज्ञानाद्युपस्थितेर्व्यभिचारे पाहे तुल्यमेव न संभवतीति वाच्यम् यतो घटपदजन्यघटविशिष्टपदे पदार्थनात्पर्यं ज्ञानं विषय हीनां गन्धरूपेण च वृत्तिपदजन्यस्याद्युपस्थितेरोपाधिकारणायन्तव्यावृत्तवीविशेषणपदविशेषत्वप्रकारेण इह हीत द्वत्रिकपदजन्यत्वं तद
र्थोपस्थितेर्हेतुतावाच्या न च सतिन्तपदप्रकारेण कांक्षादिप्रसन्तन्दमप्रकारेण ह्रीन्द्रिकपदार्थजन्योपस्थितेः पूर्वसमसङ्कारत्वे फलजनकत्वोपगमेनो क्रान्तिप्रसंगवारणायन्तवाच्या च नानात्रयोपपदजन्योपस्थितीनामेकविषयाद्वोधे विभिन्नरूपेण हेतुतया वाचिवा
स्वाद्युपपदकरतिन हारणावत्वे नैवस्वरतितव्यभिचारस्याविवार एमिति एतेन जन्यत्वाद्वोरनरान्वयबोधे स्वतन्त्रजन्यत्वोपस्थितेः कार्यकमणाभावे कार्यतावच्छेदककोटिप्रविष्टैन विषयतायां निरूपितत्वसंबन्धावच्छिन्नप्रकारतामेदनिवेशनमुक्तमयुक्तं अत्र योपगतस्य सोऽत हिवार्थाय
पैकदेशेजन्यत्वे निरूपकतेन प्रकृतार्थान्वयानुपपत्तेः ज्ञानताया स्वस्वरूपं च सम्बन्धान्वयानुपपत्तेः ज्ञानताया स्वस्वरूपं च सम्बन्धत्वमेव तत्र तत्र ज्ञानोपस्थितिमन्यन्ता वच्छेदक ज्ञानविषयतानिरूपितेन विषयतायां विषयकाभावानिवेशनमधिकाभिप्रायात् न दनिवेशो विदितार्थोप
सामञ्जस्यात् चैष्या कुरणस्यादौ न दधीतेत्र देवमन्ये न विशिष्टतन्त्रादिनार्थस्य वे तद्वै कदेशे ज्ञाने विषयतया प्रकारस्यासान्वयोपपत्तेः अत्र स्थलेपि विषयप्रकारतामेदानिवेशस्य सर्वमतपदार्थविषयक तथा चेति प्रहतोदर्शितार्थं स्पष्टं नद्धितं तत्र मात् पद्धर्मविशिष्टेति पद्धर्मविशिष्टेनं
तमीप्रकृत्यर्थं तद्धर्मविशिष्टस्यैव बाधा स्वरूपदर्पणमिति तत्र ज्ञानताया तत्स्वरूपं च सम्बन्धमातेन तद्धर्मविशिष्टस्यैव बोध व्यापारजनकज्ञानविषयत्वबोधनादिति भावः अन्यथा पुंत्वस्यास्य ज्ञानजनकत्वे बोधितन्तप्रतयार्थज्ञाने विषयत्वेन विशेषणतायामात्यविषयव्याप्यपदर्थानसंगम
नेयथार्थस्य हनताना दितिप्रयोगे पीतिनवाविशानुपस्थिततानेये समर्थ तायायाबोधनेऽमादेस्तापकत्वान विधेयतालामेन प्रमतानादन्यापत्तेस्तस्य दर्शनं स्यात् अस्मन्मते चत्तानताया स्पैवस्वरूपं च सम्बन्धतयाष्ट्रमताना ज्ञानस्यैव तत्र ज्ञापकत्वं प्रतीयते न तु प्रमतानुमितिनातिवसं
[illegible]

वपिद्धिवचनादिश्चात्रे ईश्वि द्रव्यमित्यादिप्रतिज्ञासंग्रहइति तत्र पक्षतावच्छेदकादिपरत्वादिति प्रतिज्ञायाम् व्याप्तेर्निगमनवारणायेति शतरान्वितस्वार्थबोधकन्यायावयवत्वमात्रनिवेशे उपनयार्थान्वितस्वार्थबोधकतया निगमनातिव्याप्तिः स्यात् तद्वारणाय वार्थः यद्यपीतरान्वि
तस्वार्थबोधकत्वं निगमनवत्प्रतिज्ञोपनययोरपि तथापि विशिष्योपात्तयान्वितत्वनिवेशे नैव तद्वारणासंभवात् निगमनमात्रकथनं यद्यपि निगमनस्य प्रदर्शनार्थः पक्षपदवान्तेतीति साध्यान्वितस्वार्थबोधकत्वनिवेशपाधिप्राययोर्निगमनवारणासंभवस्तथापि यत्र साध्यस्य प्रमेय
त्वादि तत्र भावादेरेव पक्षतावच्छेदकत्वं निगमने तिव्याप्तिवारणाय पक्षतान्वितस्वार्थबोधकपदोपस्थापितार्थान्वितत्वनिवेशनं पक्षतान्वितस्वार्थबोधकत्वं पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरूपितस्वार्थविषयताप्रयोजनकत्वं यथाश्रुते उपनयस्य पक्षवाचकेदपदस्य
वह्निगत्वादि इदं न पदार्थसंसर्गः पदार्थबोधकत्वेन यथाश्रुतम् यः पर्वतत्वादिवाच्यत्वावगाहनम् वह्नित्रिरूपेण पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नसंसृष्टतया प्रतीयमानो यः पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नसंबोधकत्वेन तदुपस्थापितार्थान्वितस्वार्थबोधके निगमनेऽतिव्याप्ते
रवारणात् तादृशपदोपस्थापितार्थान्वितस्वार्थबोधकत्वं च तादृशपदप्रयोज्यविषयतानिरूपितस्वप्रयोज्यस्वप्रयोज्यत्वं स्वार्थविषयताकत्वं यथाश्रुते निगमनार्थान्वयिन पर्वतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नस्य पर्वतो नीलपर्वतस्य हि वाक्यस्य पक्षतावच्छेदकावच्छि
न्नविषयतानिरूपितविषयताप्रयोजकनीलपर्वतपदोपस्थाप्यत्वेन निगमनातिव्याप्ते र्दुर्वारत्वात् पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरूपिताया विषयतानिरूपितविषयताप्रयोजकत्वं फलितार्थः पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वानिवेशे व्याप्यवत्त्वावच्छिन्ना
यापक्षविषयतानिरूपितोपनयस्थेदंपदप्रयोज्यविषयितानिरूपितविषयताप्रयोजकत्वमादाय निगमनपर्वतातिव्याप्तिः स्यादिति तन्निवेशः अथ तन्निवेशेऽपि पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नायाः उपनयस्थेदंप्रयोज्यविषयतानिरूपितनिगमनार्थविषयतानि
रूपितोपनयार्थविषयत्वे वह्न्युपनयेऽतिव्याप्तिः नच तत्र विषयताप्रकारतारूपा विवक्षणीया तत्र नायं प्रसंग इति वाच्यम् एवं सति प्रमेयत्वमभिधाय प्रमेयत्वादित्यत्र पक्षतावच्छेदकस्य विशेष्यतया विना साध्यरूपार्थमादाय प्रतिज्ञातिप्रसंगप्रसक्तेर्मेयः
त्वमभिधेयमित्याद्यर्थमर्थव्याप्त्यन्तेः एवं प्रमेयत्वमभिधेयं प्रमेयत्वादित्यत्र प्रतिज्ञातिव्याप्ते रेकदेशार्थविषयतावासेत्र स्वार्थविषयतानिवेशोनवारणोपितत्र तन्निगमनेऽभिधेयत्वव्याप्यप्रमेयत्ववानयमित्युपनयार्थप्रमेयत्वरूपपक्षतावच्छेदकरूपहेतुतावच्छेदका
वच्छिन्नाख्यान्वितत्वादृशपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नस्वार्थान्तपदार्थकेतिप्रसंगोऽद्वीरः पक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वविशेषणात्यान्वितत्वनिवेशे प्रमेयत्वमित्यादृग्निगमं चान्वयिनः एवमर्थे हेतुत्वस्यविशेष्यतये वपक्षतान्वयितेन प्रतिज्ञातिव्याप्तप्रसक्तेः विशेषणतया किंचि
दन्वितत्वनिवेशेनैवोपपत्तेः अत एव पक्षतानिवेशार्थे पर्याप्त्या तस्य निगमनार्थस्य विशेष्यतया किं चिदन्वितत्वनिवेशेनैव त्रातिव्याप्तेः समनिवेशपापिवारणासंभवात् नैवं शुद्धपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नान्वितत्वनिवेशपदोपादानप्रसंगदूषवारणासंभवात् उपनयार्थव्याप्यविशि
ष्टपक्षतावच्छिन्ने निगमनार्थस्य शुद्धपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नत्वविषित्वेन तदन्वितार्थकेषूपनये शुद्धपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नान्वितार्थकपदोपस्थापिताविनान्वितार्थकत्वविरहात् प्रमेयत्वमभिधेयं प्रमेयादित्यत्र व्याप्तिविशिष्ट प्रमेयत्व तद्रूपपक्षतावच्छेदकावच्छिन्न
पदेदमर्थान्वयेन तदन्वितार्थके विनिगमने निरूपविरहात् एतेन पक्षसाध्ययो रभेदस्थले निगमनार्थहेतुकस्य प्रपक्षपक्षतान्तिगेदंपदार्थान्वितार्थकतया निगमनातिव्याप्तेरपि नावकाशः यत्र कदविषयताप्रत्यस्य यत्रापरविशेष्यतानामविशेष्य त्वविशेषणत्वम्
विषयतयोर्भेदेन पक्षविषयतानिरूपितविषयतानिरूपितस्वार्थविषयतानिवेशोऽहेतुमात्रेपवलक्षणमुपपन्नः पक्षविषयतानिरूपितसाध्यीयप्रकारतारूपविषयताहेतुत्वप्रकारतायानिरूप्यनिरूपकभावविरहात् अतः पक्षविषयतानिरूपितविषयतावच्छि
न्नविषयतानिरूपितस्वार्थविषयतेवर्ल वेशनीया एवं नोक्तदोषः पत्त्यतिव्याप्तेरनवकाशः पक्षविषयतानिरूपितनिगमनार्थनिष्ठप्रकारतानवविषयतापक्ष विषयतानिरूपकतन्निष्ठविषयतायाश्च भेदेनावच्छेद्यावच्छेदकभावविरहात् एवंक्रमेणपक्षसाध्य
योरभेदस्थले निगमनातिव्याप्तेरपि नावकाशः एवं हेतुपक्षयोरभेदस्थले निगमनातिव्याप्तिरपि समाहिता हेतुप्रकारताया निगमनार्थप्रकारतायाश्चैकधर्म निष्ठविशेष्यतारूपविषयतायाश्च भेदेनावच्छेद्यावच्छेदकाभावविरहादिति नत्रैक विशेषण
तापन्नस्य यत्र विशेषणतानां तत्र विशेष्यताप्रकारतयोरभेदेऽन्वयिक विरहात् नाघतनत स्वीवोपगमात नत्ववच्छेद्यावच्छेदकभावापन्नविषयताद्वयस्य यदि चैक विशेषणतापन्नस्य यत्रापरविशेष्यतास्थले प्रकारता विशेष्यतयोरभेदेऽपि द्विरूपत्वानि तिचुद्धेः पु
रुषाधिनिष्ठ प्रकारतानिरूपितदण्डादिविशेष्यताप्रत्यासत्त्या दण्डवानिति तस्याः पुरुषो न दण्डी स्यादिसंप्रत्ययविरोधात्ताप्यसंग्रहनि त्वद्वैरः समूहालंबनविषयतावलक्षण्यं एतयोर्व्वच्छेद्यावच्छेदकभावपर्वत्वकि यतर निमन्यते गत्रहे त्वपक्षयोरभेदस्थले
निगमनार्थहेतुमित्तावच्छेदकहेतुप्रकारतानिरूपितायां निगमनार्थप्रकारतानिरूपितायाश्च विशिष्ट हेतुत्वावच्छिन्नायां स्वपदार्थविशेष्यतायां पक्षहेतोर्हेतुधर्मितावच्छेदकतापनिरूपितावच्छेद्यावच्छेदकभावापन्नविषयताद्वयसत्त्वीकरणीयतया न तत्र निगमना
तिव्याप्तेर्दुर्वारत्वात् स्वार्थैकदेशस्याविरुद्धार्थत्वाभिमानमूलाप्रतिज्ञाविशेषाति व्याप्तिशंका स्वार्थपरस्य प्रतिपाद्यत्वपर्यालोचनयाधिकरणातिविशिष्टार्थपरत्वा स्य एवत्रिरागोलि प्रमेयत्वामिति न प्रतिज्ञार्थः साध्यविशिष्टपक्षरूपैकदेशार्थमात्रः साध्यमात्रः यद्यपि
प्रमेयत्वमभिधेयं प्रमेयत्वादित्यादिन्यायांतनिगमने हेतुपूर्वार्थान्वितस्वार्थबोधके दंपदोपस्थापितपक्षतान्वितस्वार्थबोधकत्वं निगमने सत्त्वमिति विशेषणात् यापक्षतान्वितत्वविवक्षणीयमिति कथितस्य स्थलेपंचमार्थः पक्षेन विशेषणाभिव्यक्तोनोकप्रतिज्ञायामति
व्याप्तिसंभवः तथापि निगमनार्थैकदेशस्य साध्यतावच्छेदकोप्यंश स्वतादृशार्थान्वितत्या निगमनेऽप्रतिप्रसंगवारणाय स्वार्थपद स्वस्वप्रतिपाद्यविशिष्टार्थपरतायाश्चावधपकता क्वचित्तस्थले पंचम्यर्थान्वितस्वार्थबोधकत्वाभावेनाप्रतिव्याप्तिवारणसंभवात् क्वचित्रक
व्येनहेतुवाक्येन पंचम्यर्थविशेष्यकाविंतत्वाक्यार्थबोधजनकतेनत्वप्रतिज्ञास्थवृद्ध्यादिपदसहकारेण घूमशाब्दसापेक्षिनित्याकारकस्वार्थविशिष्टबोधोजनयत्येन तदः समुदितप्रतिज्ञासहकारेण पक्षे स्वार्थविशिष्टसाध्यविशिष्टबोधः प्रत्येकमेताद्रशबोध
जनकताघटितलक्षणत्रयमाह स्वार्थेति विशिष्टवैशिष्ट्येति स्वतात्पर्यविषयवैशिष्ट्यविशेषणतावच्छेदकस्वार्थबोधजनकत्वाद्यवयवत्वमित्यर्थः तेन निगमनार्थान्वितोपनयार्थबोधस्यापि निगमनार्थैकदेशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधतया निगमनार्थवै
शिष्ट्यज्ञानकत्वेन यथाश्रुतलक्षणस्य निगमनेऽतिव्याप्तिरिति दूषणं प्रत्युक्तं विशेषणतावच्छेदकताया अव्यावर्तकत्वात् स्वतात्पर्यविषयवैशिष्ट्यबोधीय तत्तद्विशेषणं विशिष्टवैशिष्ट्येति स्वतात्पर्यविषयबोधजनकतावच्छेदकस्वार्थप्रकारतावत्त्वेनोपजनकन्याया
वयवत्वमित्यर्थः तेन निगमनार्थविशिष्टोपनयार्थज्ञानस्य निगमनार्थविषयकत्वेन नातिप्रसंगः स्वरूपयोग्यत्वेऽपि न निगमनातिव्याप्तिः लक्षणत्रयमेव हेतोः संगमयन्नवयवत्वान्तरघटितं दर्शयति एकवाक्यतयेत्यादिना इतरोपस्थापितेति स्वघटकपदोपस्थापि
तत्वार्थः स्वार्थघटकजनकप्रतिपत्तिविशेष्यत्वमतो निगमनजनकत्वप्रतिपत्तिविशेष्यमत उपादाय तद्घटकपदोपस्थापितमात्रविशेषणाकस्य निगमनस्य वारणायोपस्थापितांत अत्र लक्षणे तात्पर्य प्रकारकस्वार्थविषयताकत्वेन द्वितीये प्रत्यासत्तिघटितप्रकारकत्वेनवो
धस्य निवेशाद्वैरः अवयवार्थेति अवयवगतप्रतिपत्तिविशेषविशेष्यक स्वार्थप्रकारकबोधजनकावयवत्वमर्थः सर्वेषामेवावयवानां स्वार्थघटकविशिष्टप्रकारकस्वार्थघटकार्थान्तरप्रकारकबोधजनकतया तिव्याप्तिवारणाय स्वार्थप्रकारेति प्रतिज्ञार्थघटक साध्य
रूपविशेष्यताहेतुस्वार्थस्यान्वये विशेषोऽपलेतदुपनयाप्रतिज्ञायां वोपनयलक्षणातिव्याप्तिर्नवा हेतोर्निगमनलक्षणातिव्याप्तिः उपनयलक्षणे स्वार्थघटकस्य निगमनलक्षणे चावयवार्थघटकस्य विशेष्यपरत्वादित्याह हेत्वर्थस्येत्यादिना इत्यादिमपावमिति सर्वेहेत्वर्थे
करेषांपत्त संपूर्णपक्षदेशमात्रान्वयित्वमुक्तं अत्र हेतुसमुदायार्थस्य तथात्वमिति विशेषान्वायमिति राद्धोनित्यः सामान्यत्र सतिबाह्य करणकत्वात् आदितिप्रयोगे हेतुघटकदलयोः प्रत्येकव्यभिचारितया भेदेन नाभार्थपोसयोरेकोपरस्य विशेषणतया
नत्वेन च विशिष्टहेतुत्वात्त्वयासमवेनविशेष्यविशेषणभावानापन्नयोः किंचित्स्वितयोर्हेतुत्वात्त्वयपोरेकांशेऽपरस्य विशेषणतयान्त्वयेन च विशिष्टहेतुत्वात्त्वयासंभवेन विशेष्यविशेषणभावादिति केचित्समर्थयन्ते समाधानमनुपपन्नमिति लेहेतुर्थे सामान्य
वत्वेसति सामान्यवत्त्वस्य बाह्येन्द्रियकरणकप्रत्यक्षत्वे विशेषणत्वासंभवेपि समभिव्याहृतार्थ सामान्यवत्त्वसमानाधिकरणप्रत्यक्षत्वे विशेषणत्वान्वयानादृशाविशेषणत्वोपपत्तेः नवास्वकारणकप्रत्यक्षत्वे विशेषणत्वासंभवात्रापार्थकत्वमाह तन्नेति सामान्यवत्त्वस्य बाह्यकरणक प्रत्यक्ष
सत्त्वविशेषणीभवत्सामानाधिकरण्यप्रतियोगिनयोग्यत्वनास्थितिर्विमर्शः अथ सामानाधिकरण्ये समव्याप्तत्वानुयासमनान्वय्यमेतत्सत्त्वं सत्त्वस्य वाक्यार्थेऽन्वयितत्र यः स्वतन्त्रभावेनभावलक्षणमिति तस्य सविशिष्टयासमव्याप्ता गोपदहिमानात्वागतरत्वादेः पद्यागोदाह
नादिसमानकालीनत्वमागमनादेरवोक्त एतेनपास्तमिति समानदेश तत्र व्याप्तिनात न च तादृशसमव्याप्तिक्रियायामानकालीनत्ववत्क्रियासमानदेशत्वस्य क्रियायाः करोति न्युपपत्त्यसंभवः यस्माक्रियायाय सा क्रियावत्त्वविशेष्यानेयदार्थे कुपदसमभिव्याहृत
हेतोपस्थापितक्रियामानकालीनत्वादेरपि तत्तत्क्रियानिरविशेषणमिति युक्त तदाह वकुपदार्थस्य मीत्यर्थ कृलागाहेश रूपस्याक्रियायामानकालीनत्वादेरक्रियानरविशेषणतयाविवक्षितत्वेनादृशरूपेणसमभीतिया नान्नसमभीत्यर्थ सप्तम्यर्थनिरूपितसामाना
धिकरणपदेरूपसनाभार्थविशेषणतयाविवक्षितोसमभ्यनेउशासनान सामान्यत्वमायानाधिकरणस्यापात्यत्वात्तेकृतेलानरतियायान यथागोष्ठिदुह्यमानायागतस्तराहोगोपदोग्रसभ्मासः समभिव्याहृत क्रियागोदोहनरूपार्थीतत्र समभिव्याहृतक्रियार्थ
विशेषितप्रकृतार्थस्य कर्मतानिरूपकत्वसंबंधेनान्वयः तस्याः समानकालीनत्वसंबंधेन क्रियांतरेऽन्वयश्रुतितद्दुह्यमानगोकर्मकदोहनसमानकालीनत्वलाभः तस्याप्रकृतेऽपि शतप्रकृत्यर्थस्याधारत्वमर्थः अथाधिकरणत्वादेरपूर्वनिष्पादन देश
वायतियोगीत्वद्दरत्वादिगतीनेः तत्र चाधारत्वं तत्क्रियाआधारताया अत्यन्तत्वे समानदेशत्वसंबंधेनान्वयः सति प्रकृते सामानाधिकरण्यसामानाधिकरणपदलाभसंभवात् भावलक्षणमिति भावप्रत्ययस्य समानाधिकरणस्त्वं तत्क्रियालविरहविसतस्त्वं
प्रकारेणाधात्यन्तत्वसत्त्वे सामान्यवत्त्वसमानदेशत्वलाभेन सामञ्जस्यात् अगत्युत्तमानकालीनत्वक्रियायाः संबंधः अत्रविसमानदेशत्व मिलनादि नियामकमिति चेत् यत्र समभिव्याहृतार्थस्त्वयसावर्तमानत्वतात्पर्यं तत्र समानकालीनत्वं
यत्र वर्तमानत्वं तत्र समानदेशत्वं संबंधस्तत्र तत्रियमात्प्रकृते चवर्तमानत्वविवक्षितं [illegible] नापालटः साधुत्वात् यत्रवातीतत्वमनागतत्वं वा तत्र नाविवक्षितं दुखात्पुरसोन्यत्वाविवक्षितो यत्रत

अवयव
दीधिति
८

दुरन्वयं सर्वं तत्वं ... अत्र स तिद्दोहनोऽत्वादिकमेव प्रतीयते न समानकालीनत्व ... प्रयोगः ननु ... उदाहरणे ... हिरुक्तिः ... महानसं महानसं साध्य ... हिना ... अपि ... पक्षधर्मतायने ... प्रतीयते ...
प्रयोजनं ... न पक्ष ... साध्य ... सिद्धि ... विना ... अनुपपत्तेः ... अर्थस्य ... संभवात् सकलसाधनाधिकरणे साध्यवत्ता प्रतीतेरनुमितिनिर्वाहः स्यादिति ...
... न तावत् ... प्रयोजनमेव ... अनुमितिः ... प्रयोजनमिति वाच्यम् ... तदर्थ ... मानसबोधे
... प्रयोगात् ... व्याप्ति ... विना ... संभवाद्धि ... पीनसमाधा
... साध्य ... प्रकृते ... विपरीत निश्चय ... साधनाधिकरणे साध्या
... सत्त्वादि ... साध्य ... सामानाधिकरण्य ... मानसी व्याप्तिः
... संभवात् ... व्याप्ति ... सामानाधिकरण्य ... प्रयोगे विद्धियम
...
...
...
...
...
...
...
...
...
...
...
... संभवात् ... योगदर्शनात् ... अपि ... योग ... तस्य ... प्रयोजन ...
... परामर्श संभवात् तत्पदस्य परामर्श ... विशेष ... संभवात् ... बुद्धिस्थ ... इति
... इत्यवयवदीधितिः समाप्ता ॥ गोपालरामलिखितमिदं ... विद्वद्भिः शोधनीयो ... ॥

